

LUND UNIVERSITY

Årsbok 2017

Socialhögskolan, Lunds universitet

Harrysson, Lars; Kullberg, Karin; Strid, Anna-Lena; Lenz, Karin; Nielsen, Anneli; Eriksson, Karl; Balldin, Stina; Martinell Barfoed, Elizabeth; Kristiansen, Arne; Hilde, Mats; Blomberg, Staffan; Bangura Arvidsson, Maria; McLaren, Kate; Persson, Jesper; Olsson, Eric

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Harrysson, L., Kullberg, K., Strid, A-L., Lenz, K., Nielsen, A., Eriksson, K., Balldin, S., Martinell Barfoed, E., Kristiansen, A., Hilde, M., Blomberg, S., Bangura Arvidsson, M., McLaren, K., Persson, J., & Olsson, E. (2018). *Årsbok 2017: Socialhögskolan, Lunds universitet*. (Research Reports in Social Work; Vol. 2018, Nr. 2). Socialhögskolan, Lunds universitet.

Total number of authors:
15

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

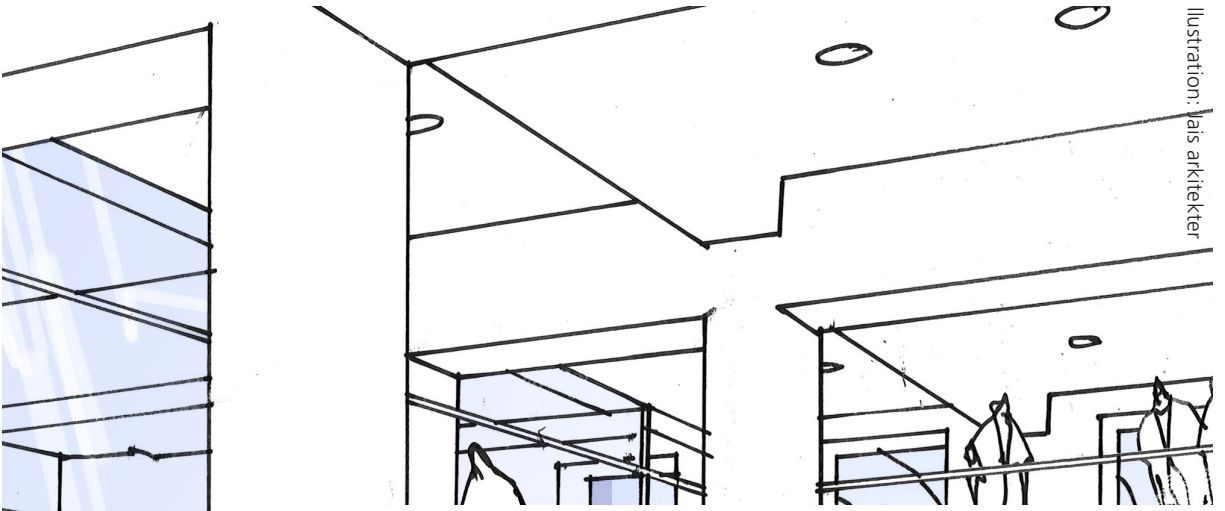
Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

LUNDS
UNIVERSITET

Årsbok 2017

LUNDS UNIVERSITET | SOCIALHÖGSKOLAN

RESEARCH REPORTS IN SOCIAL WORK 2018:2
School of Social Work | Lund University

ISBN: 978-91-7753-223-1

© Socialhögskolan, 2018

Redaktörer: Lars Harrysson och Eric Olsson

Layout: Patrik Hekkala, patrik.hekkala@soch.lu.se

Adress: Lunds universitet, Socialhögskolan, Box 23, 221 00 Lund

Tryck: Media-Tryck, LU Service, Lunds universitet

Tryckt på miljövänligt papper: Nordic Ecolabel 3041 0903

Intertek

* Media-Tryck är ett miljömärkt
och ISO 14001 certifierat
tryckeri.

Läs mer om vårt miljöarbete på
www.mediaogd.lu.se

MADF IN SWEDEN

Förord

Denna årsbok är Socialhögskolans andra. Den ger en liten inblick i en 70-årsjubilarverksamhet och jag hoppas att den bidrar till att presentera utsnitt från vår verksamhet på ett trevligt och samlat sätt. Den utgör ett nummer i serien Research Reports in Social Work som kan nås via www.soch.lu.se. Sprid den gärna vidare.

En årsbok kräver många personers insatser längs med vägen, inte minst för att det är ett gemensamt projekt som sträcker sig över alla institutionens verksamheter. Som redaktör vill jag därför tacka alla er som deltagit med material till boken i form av texter, till institutionsledningen för att de backat upp projektidén, och till nyfikna kollegor som undrat vad det är för projekt som pågår och därmed sporrat det fortsatta arbetet.

Jag vill skicka tre särskilda tack. Ett till vår tidigare student Karin Nyberg för de tänkvärda illustrationerna. Socionomer kan mycket och socialt arbete kan framställas på olika sätt kan man utan tvekan säga. Ett till Patrik Hekkala för allt arbete med att layoutmässigt göra boken både snygg och tillgänglig. Ett till Eric Olsson för gästredaktörskap. En process där vi från början satt och funderade över tema och skribenter och till slut fann en inramning och reflektion kring detta med teori och praktik. Ni har varit mycket trevliga att samarbeta med.

Lars Harrysson, redaktör RRSW

Innehåll

Förord	1
VÄLKOMMEN TILL SOCIALHÖGSKOLAN	
<i>Staffan Blomberg, prefekt</i>	
Från 50 till 70 år går snabbt – några ord om de senaste 20 åren vid Socialhögskolan	8
<i>Lars Harrysson</i>	
ATT UTBILDA FÄRDIGHET - EN TEORETISK OCH PEDAGOGISK UTMANING	
Om färdighetsträning med stöd i psykologisk teori – socionomprogrammets andra termin	16
<i>Anna-Lena Strid</i>	
Tankar kring funktionsförmåga och funktionshinder – en kurs blir till	19
<i>Karin Lenz</i>	
En socionomkarriär	24
<i>Karin Kullberg</i>	
ATT BLI EN BÄTTRE SOCIONOM – UTOMLANDS	
Att placera studenter utomlands	36
<i>Anneli Nielsen</i>	
En Narrativ skildring av mina erfarenheter av utlandspraktik	43
<i>Jesper Persson</i>	
Dunlea Centre och Lunds universitet – ett långvarigt samarbete	47
<i>Kate McLaren</i>	

MÖTET MELLAN TEORI OCH PRAKTIK – LÄNGE LEVE DET

Några inblickar i Socialhögskolans forskning <i>Eric Olsson</i>	50
Socialt arbete - en form av vänskap <i>Mats Hilte</i>	56
Mobiliseringskursen – ett möte mellan utbildning, praktik och forskning <i>Arne Kristiansen</i>	61
Vi är våra narrativ – berättelsens kraft i socialt arbete <i>Elizabeth Martinell Barfoed</i>	71
När praktikern ska bli forskare – en bekännelse <i>Stina Balldin</i>	79
Att bemöta det okända: om empati och den andre i socialt arbete <i>Karl Eriksson</i>	90

VAD VI GÖR PÅ SOCIALHÖGSKOLAN

Staffan Blomberg, prefekt & Maria Bangura Arvidsson, studierektor

SOCIALHÖGSKOLAN I SIFFROR

Välkommen till Socialhögskolan

Staffan Blomberg, prefekt

Efter en snabb expansion under några år är nu Socialhögskolans verksamhet sedan 2015 inne i en process av anpassning till ett planerat och successivt minskat utbildningsuppdrag.

Sedan 2011 har antalet platser i socionomprogrammet minskat för att frigöra resurser för en växande masterutbildning som en möjlighet för yrkesverksamma att vidareutbilda sig.

EN BAKGRUND TILL DAGENS OCH MORGONDAGENS VERKSAMHET

Perioden 2015-2017 har präglats av en mycket ansträngd ekonomisk situation och kraven på att anpassa institutionens verksamhet och kostnader till det ekonomiska läget har varit hårda. Att antalet anställda under perioden har minskat med 10 procent, inga pensionsavgångar har exempelvis ersatts, och att vi i dagsläget har mycket få vikarier (historiskt låg siffra) speglar detta. Institutionens ekonomi är fortsatt under press men tendenser till återhämtning och stabilisering finns. Det är läge att lyfta blicken och se framåt. Under 2018 planeras därför utlysningar av nya läraranställningar. Vi måste ersätta de lärare och forskare som redan har eller inom en nära framtid kommer att gå i pension. Vi behöver resurser/marginaler för nytänkande och utvecklingsarbete. Vi behöver också ha en större flexibilitet och arbetsro i verksamheten. Vi måste säkra att vi har kompetens inom områden där sådan riskerar att försvinna.

Under 2017 utvecklade vi vårt samarbete med yrkesfältet som efterfrågar moment (poäng-/eller diplomgivande) inom ramen för redan existerande kurser, samt nya kurser och kursmoment som erbjuder relevant fortbildning. Att erbjuda kurser på kvartsfart förefaller vara en framgångsrik väg för att möjliggöra för yrkesverksamma att läsa våra kurser. Med start vårterminen 2018 har såväl *Socialt arbete i skolan* som *Socialt arbete med fattigdom och försörjningsproblem* lockat ett tillräckligt antal sökanden för att kunna ges. Från och med hösten 2017 periodiserades de valbara kurserna på avancerad nivå (termin 7 för programstudenterna) och grundkurserna på distans erbjöds inte som ett led i detta arbete. Efter ett uppehåll under ett år erbjöds inför hösten 2018 emellertid åter de två internetkurserna *Socialt arbete: Grundkurs* och *Socialt arbete: Fortsättningskurs*. Kurserna har över åren lockat studerande från skilda miljöer och att de återigen tas in i kursutbudet är ett sätt för institutionen att både bredda sin rekrytering av studenter och att öka studentunderlaget.

Forskning är, precis som pedagogisk utbildning, oerhört viktig för lärargrupp-

2017 antogs 300 nya studenter på socionomprogrammet. Därtill antogs ungefär 200 studenter på fristående kurser av olika slag och på varierande nivå.

pens kompetensutveckling. Forskningen och forskarutbildningen utvecklas med de doktorander som antas och de som disputerar, samt med forskningsaktiva lärare och olika former av anslag för högkvalitativ forskning. Under 2017 presenterades tre doktorsavhandlingar. För alla forskare är externa anslag viktiga för att forskning ska kunna bedrivas effektivt. Ett mycket framgångsrikt utfall för ansökningar om externa bidrag innebär inför 2018 att flera viktiga projekt och program fått finansiering och, vilket är av största vikt, dessa engagerar även forskare, doktorander och lektorer, i början av sina forskarkarriärer.

Under 2018 kommer de utvecklingsarbeten som pågår att fortsätta medan andra startas upp. Genomlysningen av socionomprogrammet enligt den handlingsplan som togs fram 2017 ska påbörjas. Förutsättningarna att ge en internationell masterutbildning ska liksom kursutbud vad gäller fristående kurser utredas. En satsning på uppdragsutbildning är förberedd och under året är målsättningen att vi i större utsträckning än nu ska kunna möta efterfrågan på fortbildning på detta sätt. En kurs i socialrätt genomfördes i höstas och bl.a. är en kurs om digitalisering i socialt arbete under utveckling som kommer att erbjudas under hösten 2018. Spännande fortsättning följer. Arbetet med att på sikt få till stånd en profilering av vår verksamhet på Campus Helsingborg fortsätter. Syftet är att utifrån de unika förutsättningar som Campus Helsingborg erbjuder profilera utbildningen både innehållsmässigt och pedagogiskt. Det finns även ett starkt önskemål om att skapa forskningsplattformar på Campus. De profiler vi diskuterar handlar bland annat om ledarskap/projektledning, brukarmedverkan och praktikinära forskning, SoPact kopplat till (social) innovation och samhällsentreprenörskap. I fokus 2018 ligger även fortsatt arbete med att få sjukhuskuratorsutbildningen till oss på Socialhögskolan.

MEDARBETARNA OCH VÅR ARBETSMILJÖ

Socialhögskolan hade i december 2017 109 personer anställda. Sammansättningen av personalen har ändrats under tiotalet genom att antalet professorer och universitetslektorer ökat medan antalet universitetsadjunkter minskat. Antalet doktorander och administratörer har ökat. Andelen kvinnor i personalen har ökat från 63 % 2011 till drygt 73 % 2017. Bland professorerna och docenterna är fördelningen jämn idag, medan utvecklingen bland lektorerna visar på framväxten av en klar majoritet av kvinnor.

En statlig akademisk institution som Socialhögskolan är som andra arbetsplatser en miljö där många människor möts, stöts och engageras i att utföra ett bra jobb. Den 31 mars 2016 började den nya arbetsmiljölagen (AFS 2015:4) gälla och vi tog därför fram en ny arbetsmiljöplan som anpassades efter nya föreskrifter om organisatorisk och social arbetsmiljö. Att den arbetsmiljökommitté som vi till följd av detta planerade att inrätta under 2017 ännu inte finns beror på att vi inväntar nya riktlinjer från fakulteten gällande principer för hur en sådan kommitté bör vara sammansatt. Den ska arbeta för att motverka för hög och snedfördelad arbetsbelastning samt stress hos personalen. Vi har genomfört en

uppföljning av den enkät om den psykosociala arbetsmiljön på Socialhögskolan som genomfördes under 2013. Resultaten av enkäten visar att det finns områden som denna typ av undersökningar inte kan fånga upp och inför 2018 kommer vi att ha fokus på hur arbetsmiljöarbetet kan förbättras genom andra former av arbetssätt för att kunna få in kunskap om den psykosociala arbetsmiljön och hur den kan bli bättre. Vi ser de årligen återkommande medarbetarsamtalen som ett viktigt forum för att fånga upp hur våra medarbetare mår och trivs på arbetsplatsen. Även om majoriteten av medarbetarna trivs på Socialhögskolan och med sitt arbete är det viktigt att hitta sätt att fånga upp problem tidigt och skapa ett klimat där medarbetarna känner sig trygga med att påtala brister i den psykosociala arbetsmiljön. Inför Socialhögskolans flytt till Gamla Köket under 2019 kommer en risk- och konsekvensanalys att genomföras.

Hösten 2017 genomfördes val av prefekt och ställföreträdande prefekt samt val av institutionsstyrelse. Marcus Knutagård och jag fick fortsatt förtroende. Vi ser fram emot att tillsammans med studierektorer och den nyvalda institutionsstyrelsen arbeta vidare under kommande tre år. 2017 har alltså varit ett år med flera avstamp inför framtiden som vi nu får ta oss an. Läs lite mer om detta i slutet av årsboken.

SOCIALHÖGSKOLAN 70 ÅR

Socialhögskolans 70 år har inte firats med pompa och ståt men uppmärksammas särskilt i denna årsbok. I Lars Harrysson kapitel intervjuas tre tidigare prefekter. Fokus ligger på de senaste 20 åren men tillbakablickarna går emellanåt längre tillbaka än så. Det gäller inte minst lokalfrågan. Under nästan 50 år har lokalfrågan varit i fokus "ett mycket långt lokalprovisorium" som Lars Harrysson uttrycker det i sitt kapitel. För egen del började arbetet med planeringen för Socialhögskolans kommande flytt till Gamla Köket i december 2012. Planen var då att en flytt skulle kunna komma tillstånd redan 2015. Det förarbete som fordrades för att komma igång med ombyggnad och renovering visade sig emellertid ta lång tid och redan 2013 flyttades datum för inflyttning till 2016. Så blev det inte, men från 2016 har vi åtminstone med ganska stor säkerhet sett fram emot en flytt sommaren 2019. Arbetet med att bygga om och renovera kom igång i oktober 2017 och om nu inget oförutsett inträffar ska planeringen hålla. Mötena har varit många med Akademiska Hus, LU Byggnad, fakulteten, arkitekter, inredningsarkitekter, konsulter och naturligtvis med vår interna lokalgrupp. Att det måste bli bra – för vi kommer sitta här i minst 50 år – har varit ett mantra och för egen del har jag en stor tilltro till att det blir så som vi önskar och behöver. När Socialhögskolan 2023 fyller 75 år ser vi fram emot frande med pompa och ståt i nya lokaler.

Slutet på ett långt provisorium är nära men flera av de frågor och problem som mina företrädare brottats med kvarstår och kommer på olika sätt till uttryck i det utvecklingsarbete som pågår till exempel vad gäller att förena relevansen för profession och forskning i de utbildningar och kurser vi ger. Vid sidan av relevans

fordrar fort- och vidareutbildning av redan yrkesverksamma dessutom att dessa genomförs på ett sätt som möjliggör studier parallellt med arbete. Rekrytering är ett annat exempel på en fråga som är ständigt närvarande. På Socialhögskolan finns idag en samlad kunskap och kompetens som både är bred och djup men som måste säkras. Kompetens förloras då lärare och administratörer går i pension samtidigt som förändringar av verksamhetens inriktning kan skapa behov av ny kompetens. På ett helt annat sätt än lokalfrågan är dessa (och andra) frågor på olika sätt kopplade till förväntningar på ständig utveckling och önskemål och krav på anpassning och således mer eller mindre ständigt närvarande.

I samband med att Socialhögskolan fyller 70 år har Lars Harrysson under 2017 arbetat med att digitalisera Socialhögskolans meddelandeserie från 1981 till idag. Arbetet är i princip slutfört och inom kort kommer publikationsserien finnas tillgänglig i Open Journal Systems. Detta är en fin födelsedagspresent.

Från 50 till 70 år går snabbt – några ord om de senaste 20 åren vid Socialhögskolan

Lars Harrysson

1947 startades Socialinstitutet i Lund, 1964 blev det Socialhögskolan och 1977 införlivades den i Lunds universitet och ämnet socialt arbete formades. 1997 firade således vi på Socialhögskolan 50 år. Det är 20 år sedan. Vad utmärker de åren?

Jag har själv varit med och upplevt perioden, men för att få perspektiv så bokade jag träff med tre tidigare prefekter för korta samtal, som blev rätt långa och mycket intressanta. Endast en bråkdel av det som delades med mig kan ges utrymme i denna korta text. Per Gunnar Edebalk tillträdde som prefekt 1977 och slutade 2002, tjugofem och ett halvt år senare (Harrysson, Mallander & Petersson 2003). Claes Levin efterträdde och var prefekt fram till 2008. Kerstin Svensson var sedan prefekt mellan 2009 och 2014.

1997 firades 50-årsjubileum med pompa och ståt (Edebalk, Farm och Swärd 1997). Vår nyrenoverade skolbyggnad på Bredgatan 26 var ett viktigt steg för Socialhögskolan. Per Gunnar berättar hur han på olika sätt jobbade för att övertyga Akademiska hus om vikten av att en starkt växande utbildning också kunde erbjuda undervisningslokaler av kvalitet. På samma tema nämnde Kerstin hur hon i samband med sitt arbete med att möjliggöra en flytt av Socialhögskolan till nya lokaler hade läst Åke Elmérs jubileumsskrift från 40-årsjubiléet 1987, där han beskrev hur vi flyttade in på Bredgatan som en provisorisk lösning 1972. Drygt 45 år senare, 2019, ser det ut att bli av att vi lämnar detta provisorium.

Per Gunnar berättar, med stort allvar, om att det gäller att fånga tillfällen när de dyker upp. Möjligheterna att renovera skolbyggnaden, Allhelgonaskolan, sammanföll med att Juridiska institutionen skulle flytta till nya lokaler i gamla Televerkshuset och att deras tidigare lokaler därför kom att bli tomma. De blev våra provisoriska undervisningslokaler under renoveringen. Som en positiv konsekvens kom vår evakuering till dessa lokaler att leda till att frågan om ett gemensamt bibliotek för flera av fakultetens institutioner började diskuteras på Per Gunnars initiativ. Jag engagerades av Per Gunnar till att avveckla vårt eget bibliotek för att ge rum för renovering av lokalerna och framväxten av det som blev Social- och beteendevetenskapliga biblioteket, vilket öppnade portarna den 1 januari 1999. I våra nyrenoverade lokaler kom nämligen inte att finnas plats för ett bibliotek när antalet studenter snabbt växte. Vi behövde således en samverkan med andra institutioner för ett nytt bibliotek. Det tidigare biblioteket blev istället hörsal 28, senare Edebalksalen som en gåva till Per Gunnar 2002, när vi 1997 flyttade tillbaka till Allhelgonaskolan.

Illustration: Karin Nyberg

Självklart så var varken Allhelgonaskolans renovering eller bibliotekets tillkomst en tillfällighet, behoven var uppenbara, men det gäller att vara beredd, att våga, när ett tillfälle yttrar sig, när en möjlighet kan göras till verklighet. Så låt oss därför backa några år, till 1985, när staten beslutade om att dra ned antalet nybörjarplatser med 30. Samtidigt blev det tillåtet att sälja uppdrag, vilket gjor-

de att uppsägningar av personal kunde undvikas. Under krisåren i början av 1990-talet sköts medel till och de 30 platserna återkom till ett, från 1993, helt nytt socionomprogram.

Programplatser är "hårdvaluta". 30 platser termin 1 är efter sju terminer 105 helårsstudieplatser. De är stabilitet för fakulteten, inte bara för Socialhögskolan, samtidigt som de gör att det tar lite längre tid att manövrera i förändring, vilket Kerstin påpekar i samband med förändringar långt senare. Socialhögskolan växte, och vi gick mot 50-årsfirande. Kanske i mer än en bemärkelse så stod vi inför en rätt så stor utmaning där yngre kollegor, jag en av dem, måste få plats och säkrare anställningar. Då dyker en viktig tillfällighet för institutionens utveckling upp. Per Gunnar träffade Hans Modig, som var ansvarig tjänsteman på fakulteten. Per Gunnar fick frågan om Socialhögskolan kan tänka sig att ge en kurs på det framväxande Campus Helsingborg. Per Gunnar svarade nej, det kan vi inte, men vi kan ge hela socionomprogrammet. 1998 började de första 30 studenterna termin 1 i tidigare sjuksköterskeutbildningens lokaler och sedan 2000 på nuvarande Campus Helsingborg. Vår verksamhet har sedan växt så att det numera antas 60 studenter per termin i Helsingborg. Det har förändrats längs med vägen och Kerstin nämner hur vi minskade från 75 till 60 antagna studenter per termin och från 80 till 90 studenter i Lund för att skapa utrymme för klasser om 30 i Lund, det vill säga likvärdiga pedagogiska förhållanden på båda orterna.

Som prefekt måste man våga fatta beslut. Det kan vara lite ensamt att vara chef, det vittnar alla tre om. Per Gunnar och Kerstin lyfter i sammanhanget fram en unik och mycket betydelsefull resurs som vi vid Socialhögskolan har - en tydligt definierad praktik. Den gestaltar sig dels i yrkesfältet på olika nivåer och i olika konstellationer. Den kan ge upplysning, uppbackning och uppmärksamhet när så behövs. Med en god relation till yrkesfältet kan en mycket verkningsfull omvärldsbedömning göras löpande både vad gäller stöd för oss som utbildare och för dem som läser, men också för det praktiska sociala arbetet i sig. Vidare finns sedan lång tid en samarbetskommitté för socionomutbildningarna i Sverige. Under Per Gunnars tid var den rätt liten, men allteftersom antalet utbildningar har ökat har kommittén växt. Det blir kanske längre till gemensamma beslut, men det är ett forum för gemensamma utbildningsfrågor något in minst Claes erfor när ämnet socialt arbete utmanades under hans tid. Claes minns att han tillsammans med Karin Lenz och Hans Swärd gjorde församlingen livligare i en ganska rörig men rolig tid.

Vår snabba expansion i samband med Campus Helsingborg innebar efter hand att förutsättningarna för vår verksamhet genomlystes. Vår intendent Mats Larsson tillsammans med nytillträdde prefekten Claes Levin tog sig igenom många och svåra förhandlingar med olika intressenter runt Campus Helsingborg. Utbildningsorterna låg nämligen under två olika ekonomiska förvaltningar. Deras arbete i en mer generell omläggning av Campus Helsingborgs

verksamhet gav utslag och vår verksamhet vid Campus kom därefter att ligga under samma fakultet och vara ekonomiskt likabehandlad med den i Lund. En viktig utveckling i vår strävan att ge högklassig utbildning på båda orterna.

En växande verksamhet, delvis reglerad på nya sätt, kräver personal. Claes kom att ägna mycket tid åt att rekrytera kompetens för att nå våra utbildningsmål. Detta skedde i en era där adjunkter endast i speciella fall fick rekryteras, en sedan lång tid viktig bas för utbildningens direkta koppling till yrkespraktiken ifrågasattes således. Nu gällde lektorer som utgångspunkt. Arbetet skedde i en ny miljö av framväxande socionomutbildningar på fler och fler utbildningsorter, alla i behov av att rekrytera lektorer. Claes var lyckosam i denna tuffare miljö och fick hjälp av att många disputerade i vår egen forskarutbildning. Personalen blev allt högre vetenskapligt meriterad, en avspeglning av den ökade akademisering som professionsprogram, inte minst socionomprogrammet, genomgått. Jag återkommer till detta med rekrytering lite längre fram.

Tillsammans med dåvarande studierektorn, Karin Lenz (se även hennes eget avsnitt i årsboken), genomfördes en omfattande revision av programutbildningen å ena sidan, bland annat som följd av den så kallade Bolognaprocessen, och å andra sidan utveckling av psykoterapiutbildningarnas steg 1 och dess olika inriktningar under Claes tid som prefekt. Det var en lång process att nå acceptans för oss att ge alla formerna av Steg-1 utbildning. Idag är de en väsentlig del i den vidareutbildning som erbjuds yrkesverksamma socionomer. En vidare koppling till detta är hur socionomprogrammet som professionsutbildning förstärktes starkt genom ökade vårdinslag, bland annat som en konsekvens av införlivandet av omsorgs- och pedagogutbildningar, men också efter idogt arbete i att definiera vårdinslagen i respektive kurs i programmet. Claes berättar hur han och några andra företrädare från samarbetskommittén för socionomutbildningar inför reformarbetet tvingades att slåss för ämnet socialt arbete som grund för socionomutbildningen. Det var under beredningsprocessen inför nya utbildningsuppdrag nämligen inte en självklarhet.

Till skillnad från utbildningsrevisionen 1993 som fasades in löpande, kom 2007 års utbildningsplan att införlivas direkt för alla, det vill säga även för dem som redan var inne i programmet. Det kom alltså bara att finnas en examen oberoende på var i programmet studenterna befann sig vid genomförandet. Det var en mycket komplex operation vittnar Claes om, men som egentligen hans efterträdare fick ta det övergripande ansvaret för.

Claes kom också att leda institutionen in i en ny form av forskarutbildning i samband med att förutsättningarna för anställning som doktorand ändrades i slutet av 1990-talet. Det ekonomiska åtagandet för en doktorand blev tydligare för institutionen samtidigt som genomströmningskraven ökade. Antagningen blev tuffare, regleringen av handledning och tid som doktorand likaså, men det stod också klart att doktorandernas försörjningssituation blev stabilare. Vid 60-årsjubiléet 2007 gavs en bok ut kring normer och normalitet med Kerstin

Svensson som redaktör (Svensson 2007). Den speglar bland annat den starkt växande forskningsbasen på institutionen. En lista med avhandlingar som publicerats sedan 1997 hade kunnat presenteras här om den inte var så lång. Socialhögskolan har och har haft en mycket produktiv forskarutbildning (se www.soch.lu.se).

I mitt samtal med Kerstin var en initial fråga om vilken bilden av institutionen idag egentligen är. Precis som när Claes tillträdde, kom Kerstin till en institution i förändring med ett nytt program under införlivande, där hon själv hade lett arbetet med att ta fram kursplaner, med alla finjusteringar som kom att krävas. Men det som trots allt präglar bilden av institutionen, menar Kerstin, är alla de som arbetar där. Under sin tid som prefekt växte antalet anställda vid institutionen från 88 till 130 personer, men samtidigt så var hälften nya ansikten, eller iallafall nygamla då en del kom tillbaka till oss efter en sejour någon annanstans. Det är uppenbart att Kerstin fått ägna mycket tid åt rekrytering och andra personalfrågor. Inte minst handlade det om att kunna rekrytera "rätt" kompetens till de behov som fanns. Riktade utlysningar användes med viss effekt, men det är varken lätt att med klarhet definiera behoven eller att finna en person som kan ta sig an dem. Utan tvekan har vi växt med många inte bara kunniga utan också socialt betydelsefulla medarbetare som på olika sätt sätter sin prägel på verksamheten såväl pedagogiskt och innehållsligt i utbildningen, som i forskningen. Perspektiven har inte bara vidgats, utan också forsknjutits som Kerstin uttrycker det. Expansion och generationsskifte parallellt med att medlen varit i tillväxt fram till 2011 genom Campus tillväxt, satsningar på samhällsvetenskap och att allmänna forskningsmedel fördelats annorlunda, har onekligen utmanat den historiska bilden av Socialhögskolan som verksamhet.

Den nya utbildningsplanen visade sig ganska snart ha minskat det socialpolitiska, men kanske framförallt det psykologiska inslaget, och på så sätt utmanade socionomers specialitet; att arbeta i och med mötet mellan individ och struktur. Socialpolitiken, kanske speciellt dess historia, ges litet utrymme i dagens utbildning även om en fördjupningskurs ägnas europeisk socialpolitik. Det går dock att resonera utifrån att socialpolitik ingår i socialt arbete mer allmänt, det är helt enkelt svårt att bortse från socialpolitikens inverkan på socialt arbete som verksamhet. Även om samma sak kan sägas om psykologisk teori så har den inte samma självklart praktiska och synliga plats i verksamhetens diskurs, vi bara använder teorierna mer eller mindre uttalat. Någon fördjupningskurs som helt tar sin utgångspunkt i psykologisk och socialpsykologisk teoribildning finns inte. Som en konsekvens kom våra utbildade socionomer att ifrågasättas som kompetenta för de av oss själva erbjudna psykoterapiutbildningarna. Justeringar gjordes, främst på utbildningens andra termin där utrymmet ökade för psykologi (se även Anna-Lena Strids avsnitt i årsboken), men, vilket är rätt intressant, på socialpolitikens bekostnad. Kerstins arbete med att öka kompetensen inom ramen för behandlingsarbete, inte enbart psykologi, ledde till flera nya rekryte-

ringar av medarbetare som var och en bidrar till ett pågående arbete att justera bilden av vad vi bidrar med för att forma professionen.

Växt betyder trängsel, iallafall hos oss. Socialhögskolan har administrativa lokaler på fyra platser. Naturligt i Lund och Helsingborg, men i Lund är personalen just nu placerade i tre olika byggnader. Tillfälliga lokallösningar har varit en fråga för alla prefekter. Ska vi vara riktigt petiga så är det nog en fråga om 70 år av tillfällighet. När då tidigare "centralköket" i kvarteret Paradiset blev ledigt i samband med Teologiska institutionens flytt 2014 såg allt positivt ut för en rätt så snabb flytt dit 2015. Nu är siktet istället inställt på 2019. Byggnadsställningarna står där nu. Med Åke Elmérs ord om 1972 års lösning på Bredgatan som ett provisorium så måste man trots allt säga att den varit förvånansvärt beständig och för många utexaminerade socionomer en del av Socialhögskolans identitet. Stämpelklockan i foajén, luckan till expeditionen, blommorna i fönstren i administrationsbyggnaden på nummer 13, fiket och Ilias glädjespridande leende, tittgluggarna i dörrarna, tjockTV-apparaterna i skolbyggnaden på nummer 26. Dessutom känner vi oss lite solidariska till övriga fakulteten genom att ha suttit i billiga administrativa lokaler och därmed möjliggjort för annan upprustning av Paradiset.

Förhållandet mellan fakulteten och dess institutioner har förändrats över tid nämner Kerstin. En centralisering av beslut och ekonomiskt inflytande är uppenbar, men också att fakultetens roll delvis ändrats och fått ett utvidgat innehåll. Många beslut har flyttat ut från institutionen och istället kommit att bli frågor som löses tillsammans med övriga institutioner inom fakulteten. En sådan fråga har varit masterutbildningar i en förskjutning från grundutbildning mot avancerad utbildning. En positiv aspekt av denna utveckling är att antalet tänkbara vidareutbildningar för yrkesverksamma socionomer ökat mycket, men i dess kölvatten har det visat sig svårt att attrahera yrkesverksamma till kurserna i någon större omfattning. Kerstin speglar denna vår stora utmaning, den att vara relevant för professionen och akademien samtidigt, i hur utvecklingen tvingat fram en hel del motstridiga processer.

Utifrån kommande krav om ökat fokus på kontroll, genom till exempel examination som kvalitetskriterium, har delvis inneburit att vi förlorat det mer grundläggande behovet av en pågående diskussion om vad en socionom bör kunna. Vår självbild är trots allt att vi vet vad som krävs, att vi kan utbilda riktigt bra socionomer. Kerstin nämner däremot sin oro över vår allt tydligare byråkratisering där lärare, och institutionen överlag, ägnar mer tid åt administration och därmed minskar utrymmet för pedagogiskt arbete och förändring. Socialhögskolan önskar inte detta, utan det är mer del i den samhällsutveckling där olika aktörer i samhället kräver information för att i sin tur legitimera sin existens - ett revisionsamhälle.

Många har synpunkter på vad en bra socionom är och Kerstin har precis som sina företrädare arbetat tätt med organiserade intressen i samhället, till exempel

socialchefer, kommuner och landsting, fackliga organisationer och andra utbildningar, för att på olika sätt utveckla kontaktytorna och därmed möjligheterna till en relevant socionomutbildning och vidareutbildning. Balansgången mellan handläggarförmåga och att vara generalist är en typisk stridsfråga när det gäller socionomers kompetens. Svaret på frågan är nog inte det intressanta, utan den process frågan ger upphov till och som ständigt måste hållas levande i mötet mellan utbildning, forskning och praktik.

Denna exposé i minnen och funderingar får avslutas med vad som tas över av dagens prefekt, Staffan Blomberg, nämligen ett mycket aktivt och intresserat yrkesfält, ett synligt avslut på ett mycket långt lokalprovisorium, en översyn och utveckling av socionomprogrammet, samt en stor personalstyrka av mycket kompetenta medarbetare angelägna att göra sitt för att utveckla det sociala arbetet och dess förutsättningar för framtiden. Nya möjligheter kommer yppa sig längs med vägen och beslut måste våga fattas. Det visar historien, om man säger så.

REFERENSER

- Edebalk, Per Gunnar; Farm Inger & Swärd Hans (1997) *Socialhögskolan i Lund 50 år. En jubileumsskrift 1947–1997*. Meddelanden från Socialhögskolan 1997:7. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Elmér, Åke (1987) *40 års socionomutbildning i Lund*. Meddelanden från Socialhögskolan 1987:3. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Harrysson, Lars; Mallander, Ove & Petersson, Jan (red.) (2003) *25 år i täten. En vänbok till Per Gunnar Edebalk*. Meddelanden från Socialhögskolan 2003:2. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Svensson, Kerstin (red.) (2007) *Normer och normalitet i socialt arbete*, Lund: Studentlitteratur.

A woman with long hair is sitting at a wooden table in a bright, modern room. She is leaning over, writing in a notebook with a pen. The room has large windows that look out onto a cityscape with autumn foliage. A large, glowing yellow spherical pendant light hangs from the ceiling. The room is furnished with blue chairs and a dark wooden bench. The overall atmosphere is quiet and focused.

Att utbilda färdighet

- EN TEORETISK OCH PEDAGOGISK UTMANING

Om färdighetsträning med stöd i psykologisk teori – socionomprogrammets andra termin

Anna-Lena Strid

Psykologi och socialpolitik har grundläggande betydelser för och i socialt arbete. Kursen samhällsvetenskap och socialt arbete, SOPA21, har som syfte att bidra till kunskap om samhällsvetenskap och dess roll i socialt arbete som praktisk verksamhet och vetenskaplig disciplin. Kursen, som ges över en hel termin, är uppdelad i tre moment/delkurser; Individ och samhälle (IoS) 12 hp, Ekonomi, politik och samhälle (EPS) 12 hp, samt Samhällsvetenskapliga tolkningar 6hp. I denna text ska jag uppehålla mig kring hur kursens pedagogik vad avser färdighetsträning kan förstås utifrån psykologiskt perspektiv.

Psykologi utgör tillsammans med socialpsykologi innehållet i delkurs 1. Delkursen inleds dock med vetenskapsteori i syfte att ge både kunskapsteoretiska och vetenskapsteoretiska grunder för de olika kunskapsområden som förmedlas under kursen som helhet. Socialt arbete är dessutom uppenbart praktiskt och socionomstudenter förväntas inhämta kunskaper om att arbeta utifrån praxis.

Samhällsvetenskap och socialt arbete (30hp) är en obligatorisk kurs som ges på socionomprogrammets andra termin

Som blivande socionomer kommer de att arbeta i relation med klienter utifrån en kompetens välgrundad i olika typer av kunskap (Thomassen, 2008).

Psykologimomentet omfattar flera olika teoretiska riktningar hämtade från kognitiva, psykodynamiska, behavioristiska och humanistiska perspektiv. På så sätt kan psykologin ses som lika mångsidig som sociologin. Under 1800-talet utkristalliserades psykologi som kunskapsfält ur filosofin. I början fanns en skiljelinje mellan en naturvetenskaplig psykologisk tradition och en humanistisk. Vid sekelskiftet, runt 1900, växte ytterligare två inriktningar fram. Dels psykoanalysen som utvecklades av Sigmund Freud, dels behaviorismen med Ivan Pavlov, John B. Watson och sedermera B. F. Skinner som förgrundsgestalter. Dessa varierande inriktningar inom psykologin har olika fokus på människan som biologisk varelse, på omedvetna fantasier (människan är inte herre i sitt eget hus), på beteenden, och på kognitiva strukturer. Kurslitteraturens och föreläsningarnas syfte är att förmedla centrala kunskaper från psykologins olika riktningar.

I SOPA21 presenteras, diskuteras och bearbetas olika psykologiska teorier kring människans utveckling och personlighet. Arbetet utgör en grundläggande del av lärandet med avsikt att försöka begripa människans komplexitet. De olika inriktningarna kan synas motstridiga. Det möjliggör därför en läroprocess där perspektivvalets betydelse som kommande socionom kan lyftas fram.

Ett centralt moment i kursen är ett reflektionsmoment som löper över hela terminen. Det är ett handlett gruppmoment som syftar till att nyvinna kun-

skaper tillämpas och prövas utifrån olika reflektionsuppgifter. Utgångspunkten i reflektion är en läroprocess som innebär att man i dialog med andra personer utifrån olika vetenskapliga perspektiv, teorier och begrepp synlig- och tydliggör sina erfarenheter, antaganden och föreställningar. De bildar då en grund för personlig och professionell utveckling (jfr Bie 2007, Thomassen 2007, Skau 2012). I den uppgift som kopplas till psykologin söker studenterna inledningsvis en vetenskaplig artikel med utgångspunkt i något av de psykologiska perspektiven. De gör en analys av artikeln för att därefter behandla artikelns fråga utifrån ett annat psykologiskt perspektiv. Senast var det ett möte mellan kognitivt och psykodynamiskt perspektiv som låg till grund för övningen. Den skrivna texten bildar utgångspunkt för ett reflektionsmöte där tyngdpunkten läggs på diskussioner kring teoretiskt perspektivskifte.

I det sociala arbetet är dilemman i synen på förhållandet mellan individ och struktur vardag. De finns både i det praktiska sociala arbetet och i socialt arbete som undervisningsämne. Socialarbetaren är en resurs i ett välfärdspolitiskt sammanhang (som i sin tur är i förändring) samtidigt som den professionella relationen mellan klient och socialarbetare är verktyg för förändring i klientens vardag. Dilemman visar sig bland annat när vi försöker lösa sociala problem på individnivå när problemet är strukturellt. Klassiska exempel är när fattiga får skuld för fattigdom skapad genom ojämlikhetsskapande processer i samhället och när psykiskt sjuka får ta konsekvenserna av ett politiskt och resursmässigt vårdkaos.

Arbetsättet/pedagogiken som präglar terminen har sin grund i att lärande utgår från egen aktivitet och främjas av obalans (Piaget, 2006). Lärandet kan liknas vid en matsmältningsprocess; information om existerande kunskap tas emot, bearbetas och ger förhoppningsvis upphov till ”ny” kunskap hos studenten. En annan utgångspunkt för kursens pedagogik är att lärande förstärks i närutvecklingszoner (Vygotkij, 2001). Reflektionsarbetet är ett exempel på en sådan zon. Det utförs i grupper om 7–9 studenter som kamrathandleder varandra med fokus på studentens reflektioner kring egna erfarenheter i förhållande psykologiska frågeställningar. Feedback på insatser i skrivna reflektionsuppgifter och muntliga framträdanden i gruppen ges; ibland av reflektionshandledare, ibland av kurskamrater. Det betyder att det studentens eget arbete utgör basen för lärandet. Det pedagogiska arbetet är att stötta, handleda, ifrågasätta, visa vägen med mera i studentens läroprocess. Som handledare upplever jag ibland att studenter under reflektionsmötena har svårt att begripa vad jag säger som lärare. Förhoppningsvis finns det då en student i reflektionsgruppen som förstår mig och kan översätta mina uttalanden på ett, för studenten, begripligt sätt.

Pedagogiken i kursens psykologidel synliggör att en socialarbetare i klientrelationen använder sina intryck för att försöka förstå såväl egna motiv, öppna och dolda, som olika psykologiska aspekter. I övning såväl som i praktiken öppnas därför för analyser där både upplevelser och tankar tolkas utifrån teoretiska aspekter av psykologin. Denna ständigt pågående inre process hos socialarbete-

ren är framförallt viktig med tanke på att klienten kan stå i beroendeställning till socialarbetaren. Inte minst när det sociala arbetet bedrivs i organisationer som innehar formell makt med uttrycklig myndighetsutövning och handhar diverse resurser, till exempel ekonomiskt bistånd.

Min utgångspunkt för det sociala arbetet på individnivå är att försöka skapa en arbetsallians mellan klient och socialarbetare där den sistnämnde framträder som en människa utan att dölja sig bakom exempelvis manualer eller olika behandlingsmetoder. Ett begrepp som inte används i någon större utsträckning i många socionomers vardagsarbete (med undantag för arbete med äldre) är omsorg i betydelsen av att bry sig om den andre och, i motsats till att handla rätt i förhållande till manualer och olika metoder premierade i det sociala arbetet, att handla både rätt och riktigt. En del av färdighetsutbildningen på termin 2 är att i reflektionsgrupperna skapas ett övningsklimat som möjliggör att studenterna vågar träda fram och därmed öppna sig för ett lärande genom att utmanas inte bara i intellektuella innehållsdiskussioner utan i sitt eget framträdande som människa, det vill säga utveckla basen för en professionell hållning som socionom.

Under årens lopp som utbildare på Socialhögskolan har jag kunnat iaktta ett tydligt prestationsbehov hos studenter. Det kan yttra sig under utbildningens gång som att söka erkännande av läraren. Detta kan, senare i arbetslivet, ta sig form av att söka erkännande från arbetsledningen vid användandet av behandlingsmetoder, som är erkända inom organisationen. I sammanhanget vill jag uttrycka att manualbaserade metoder kan ge en upplevd säkerhet hos socialarbetaren, men vilket samtidigt innebär att ovisshet och osäkerhet i den professionella relationen undviks. Detta förhållningssätt tydliggör vikten av att ha och ständigt arbeta med att utveckla färdighetsträning i form av inslag som bidrar till kommande socionomers kompetens som självständiga, reflekterande och kunskapssökande personer.

REFERENSER

- Bie, Kristin (2009) *Reflektionshandboken*. Malmö: Gleerups
- Piaget, Jean (2006) *Barnets själsliga utveckling*. Stockholm: Norstedt akademiska förlag
- Skau, Greta Marie (2007) *Mellan makt och hjälp. Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare*. Malmö: Liber
- Thomassen, Magdalene (2007) *Vetenskap, kunskap och praxis*. Malmö: Gleerups
- Vygotskij, Lev (2001) *Tänkande och språk*. Göteborg: Daidalos

Tankar kring funktionsförmåga och funktionshinder – en kurs blir till

Karin Lenz

När jag skulle börja första klass var jag full av förväntan. Det fanns bara ett orosmoln – jag var vänsterhänt! Mina äldre kamrater berättade att fröken skulle tvinga mig att skriva med höger hand. Det talades om rep och linjaler! Det blev inte så. Lärarinnan jag skulle ha dog. Hennes ersättare följde en annan pedagogik och jag skriver fortfarande med vänster hand.

Nu snart 60 år senare är jag kursföreståndare för kursen *Socialt arbete med inriktning på funktionsförmåga och funktionshinder*¹, i folkmun kallad Funktionskursen. En dag blev jag uppringd av en av kursens föreläsare och hon var rejält upprörd. Hon hade fått veta att just den här terminen skulle en student med hörselnedsättning läsa kursen. Jag hade vidarebefordrat vad jag fått för information inför kursstart, bland annat: ”Studenten sitter längst fram/.../ Bra också om föreläsarna inte rör sig för mycket i salen, ex går omkring eller går bakom studenterna eftersom NN då har svårt att hänga med i vad som sägs.” Hur hade jag kunnat gå med på ett sådant arrangemang, undrade föreläsaren? Oförskämt mot studenten,

Funktionskursen - *Socialt arbete med inriktning på funktionsförmåga och funktionshinder* - är en valbar kurs på termin 7 inom Socionomprogrammet som även kan läsas som en fristående masterskurs.

oförskämt mot oss föreläsare! Det finns ju moderna hjälpmedel! Denna gång behövdes inte ett dödsfall för att pedagogiken skulle ändras. Studenten fick möjlighet att testa hjälpmedlet och kunde för första gången under sina universitetsstudier delta i undervisningen ”på samma villkor som andra”².

Som lärare skämdes jag naturligtvis. Jag hade gått omkring och tyckt att jag var rätt bra på att arbeta med att öka studenters funktionsförmåga och undanröja eventuella funktionshinder i studiesituationen. I detta sammanhang var det egentligen inte så svårt att beskriva vad ”på samma villkor som andra” innebar för just den här studenten i just den här situationen: att inte av tvång behöva sitta längst fram i föreläsningssalen, att höra såväl föreläsare som studiekamrater och att kunna delta i diskussioner. Det fanns dessutom en enkel lösning, ändå missade jag den.

¹ Socialstyrelsens (2007) nuvarande definitioner: ”Funktionsnedsättning: Nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell funktionsförmåga. En funktionsnedsättning kan uppstå till följd av sjukdom eller annat tillstånd eller till följd av en medfödd eller förvärvad skada. Sådana sjukdomar, tillstånd eller skador kan vara av bestående eller av övergående natur. Funktionshinder: Begränsning som en funktionsnedsättning innebär för en person i relation till omgivningen”.

² Se Lunds universitets webbplats www.lu.se/studera/livet-som-student/service-och-stod/pedagogiskt-stod.

Sedan sammanslagningen av socionom- och social omsorgsutbildning har vi haft ett tydligt uppdrag: Våra studenter ska, när de får sitt examensbevis, ha kunskap om funktions- och äldreområdena. Funktionskursen ingår som en av sex valbara fördjupningskurser på termin 7 inom socionomutbildningen. Den har funnits med allt sedan vi gjorde en översyn av utbildningen i samband med att utbildnings- och examensstrukturen ändrades inom högskolan 1 juli 2007. Den gavs till en början i samarbete med socionomutbildningen i Malmö, med först Ann-Christine Gullacksen och sedan Ingrid Runesson som kursföreläsare. Båda disputerade inom området vid Socialhögskolan i Lund.

Anledningen till att kursen övergick i egen regi i Lund vet jag inte, men jag blev glad över att bli tillfrågad om att bli kursföreläsare av dåvarande prefekten Kerstin Svensson. Jag tyckte det skulle bli intressant att djupare få undersöka vad en nyutexaminerad socionom idag behöver för kunskaper inom området. Uppdraget skulle ge mig en uppdaterad bild av hur forskare inom området resonerar, hur socionomer agerar och av tankarna hos de mest inblandade oavsett om de kallas handikappade, funktionshindrade, funktionsnedsatta, funktionsvarierade eller något annat.

Som nybliven socionom arbetade jag som sjukhuskurator. Jag minns mannen med nystartat företag vars ben hade kapats av i bilolyckan han precis varit med om. Jag minns den unga kvinnan som älskade sitt jobb, men som inom en snar framtid skulle vara tvungen att lämna det; en ögonsjukdom höll på att göra henne blind. Jag minns hjärtinfarktpatienternas ångest. Jag minns förtvylade människor som inte var välkomna till psykiatrien därför att de självmedicerade sin psykiska ohälsa med hjälp

av droger. Jag minns mammor, som hade det som lagstiftningen fortfarande kallar utvecklingsstörning, vars barn omhändertogs direkt efter förlösningen. Jag minns pojken med en obotlig sjukdom och hans föräldrar; föräldrar som mitt i all sorg dessutom behövde oroa sig för ekonomin som hade havererat. Pojken själv funderade mycket över om det var möjligt att köra moped i himlen, eftersom han visste att det var där han skulle befinna sig när han fyllde femton. Jag minns den gamla damen som trodde att ett nytt ålderdomshem (trots att hon bytt ett par gånger redan) skulle bryta den känsla av vanmakt och isolering hon känt sedan maken dog och hon själv fått en förlamning som gjort henne rullstolsburen.

Karin utanför Småskolan i Svedala. Numera samlingsplats för pensionärer.

Foto: Karin Lenz

På samma sätt kommer dagens nyblivna socionomer att möta människor i motsvarande situationer. Det var alltså rimligt att ge en kurs inom funktionsområdet oberoende av yttre krav. Men vad skulle den konkret innehålla? Det visste jag inte! Det jag visste var att jag ville att kursen skulle ge specifika kunskaper om funktionsområdet samtidigt som den gav generella kunskaper om socialt arbete i stort. Resultatet blev att det i Funktionskursens kursplan står så här:

Kursen avser att ge fördjupade teoretiska kunskaper om förutsättningar som kan medverka till att människor med funktionsnedsättning ges möjlighet att delta i samhället utan att diskrimineras. Kursen avser också att ge fördjupad förmåga att reflektera, analysera och dra slutsatser kring hur socialt arbete som profession kan bistå människor så att deras funktionsförmåga ökar.

Kursens utgår från konventionen om de mänskliga rättigheterna och konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. Utifrån olika perspektiv undersöks vilka möjligheter och hinder som finns för människor med funktionsnedsättning att delta i samhällets olika delar. Därmed synas också samhällets vilja till att undanröja funktionshinder som kan påverka konsekvenserna av att leva med en funktionsnedsättning.

Speciell vikt läggs vid hur socionomer kan bidra till att fler människor blir delaktiga i samhället utifrån sina förutsättningar, behov och önskemål. Kursen tar upp utveckling, aktuella diskurser, begrepp och teoretiska perspektiv inom området. Den presenterar aktuell forskning och den låter människor med egna erfarenheter av nedsatt funktionsförmåga/funktionshinder komma till tals. Likaså ges utrymme åt profession och det direkta sociala arbetet på individ- grupp- och samhälls nivå.

Som var och en kan se finns det stort utrymme att forma kursens konkreta innehåll efter eget skön. Det hade hänt en del sedan jag arbetade som kurator när jag tog tag i utvecklingsarbetet. Socialpsykiatrin hade blivit en kommunal angelägenhet. Kuratorer hade anställts på vårdcentraler för att arbeta med psykosocial ohälsa. Skolkuratorerna arbetade bland annat med ungdomar som fått neuropsykiatriska diagnoser. Den växande gruppen heterogena äldre måste få en plats i kursen, likaså alla de flyktingar som bär på hemska upplevelser. Funktion och sexualitet måste diskuteras. Hur viktiga är frivilligorganisationernas roll idag? Flera nya lagar hade sett dagens ljus. Hur skulle jag få ordning i allt detta och mer därtill? Jag tog hjälp av kunniga kolleger inom och utanför Socialhögskolan, läste doktorsavhandlingar, böcker, frivilligorganisationers hemsidor, socialpolitiska utfästelser och dagspressens dagliga larmrapporter.

Det hela slutade i att kursen är uppbyggd kring tre moment. Det första momentet är en föreläsningsserie där olika ”experter” kommer till tals. Studenterna får träffa människor med egna erfarenheter av att vara beroende av vad stat, kommun och landsting erbjuder inom funktionsområdet³. Likaså får studenterna stifta bekantskap med forskare/lärare och socionomer som arbetar ute i olika sociala verksamheter. Deras föreläsningar ger kunskaper inom funktionsområ-

³ Se www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/arende/betankande/nationellt-mal-och-inriktning-for_H501SoU5.

det om sociala rättigheter/skyldigheter, lagstiftning, frivilligorganisationernas betydelse, utbildning/arbetsliv, habilitering, rehabilitering, tillgänglighet, kön, ålder, kultur, sexualitet, stigma/självstigma, diagnoser, utanförskapets historia, samtal och ledarskap.

Föreläsningsserien är obligatorisk och pågår under hela kursen. Den examineras genom att studenterna efter varje föreläsning träffas i fasta grupper och reflekterar över föreläsningens innehåll. De ska därefter formulera en frågeställning, som de med stöd av föreläsningen och angiven litteratur skriftligt resonerar kring. Den övergripande tanken är att de ska tänka själva! De behöver inte hålla med föreläsare och/eller författare, men de ska underbygga sina resonemang oberoende om de håller med eller inte. En bit in på kursen skickar studenterna in sina ditintills producerade texter för feedback. I slutet av kursen sammanställer jag texterna till ett kompendium på 150–200 sidor som både studenter och föreläsare får ett eget exemplar av.

Det andra momentet kallas Enskilt arbete i kursplanen. Funktionsområdet är stort och det finns olika anledningar till att studenter vill läsa kursen. Därför ges varje student möjlighet att skriva om det som berör hen mest. Instruktionen till uppgiften är i korthet: Välj själv vad du vill skriva om och använd vilka källor du vill, men se till att din text innehåller begreppen individ, samhälle, begränsningar och möjligheter och en motivering till varför ditt ämne hör hemma i en kurs om funktion. Efter det individuella skrivandet ska studenten muntligt vid ett seminarium presentera sin text så att vi som deltar dels inspireras att delta i diskussion vid sittande bord, dels går in på kurshemsidan och läser den skrivna texten. Studenterna får skriftliga kommentarer på den muntliga och den skriftliga presentationen av mig.

De flesta av våra studenter vill ut och arbeta som socionom efter avslutad utbildning. Kursens tredje moment har därför blivit ett temaarbete, i grupp, som innehåller kunskapsökning både inom och utom akademien (forskning och studiebesök). Tanken är att skriftligt och muntligt vid ett seminarium kunna presentera ett arbete som är direkt användbart i någon social verksamhet utanför universitetet. Presentationerna av de olika temaarbetena avslutar kursen. Studenterna ger varandra feedback på den muntliga presentationens innehåll och jag ger mina kommentarer på såväl det muntliga som det skriftliga.

För studenterna blir det naturligt under kursens gång att huvudfokus ska ligga på funktionsförmåga. Den världsberömda fysikern Stephen Hawking fick i tjuugoårsålder amyotrofisk lateralskleros (ALS). Numera sjuttiofem år gammal och nästan totalförlamad föreläser han med hjälp av en digital röstmaskin som den auktoritet han är. Många av oss har sett filmen *A Beautiful Mind* som handlar om den briljante matematikern John Forbes Nash och hans, och hans frus, kamp mot den paranoida schizofreni han led av en stor del av sitt liv. De arbetade båda för att förbättra livskvalitén för människor med psykisk ohälsa. Jacques Dubochet, en av årets nobelpristagare i kemi, har dyslexi. I media har

han fått frågan om det är på grund av dyslexin eller trots dyslexin han fått priset. Som pensionär undervisar Dubochet unga flyktingar – han tycker det är det mest vettiga han kan göra. Han minns hur det var att vara sämst i skolan och att känna sig utsatt.

De studenter som har läst Funktionskursen ska ha lagt grunden för att kunna bidra till att människor lyckas som de är och med de förutsättningar de har. Alla kan inte bli nobelpristagare, men alla ska ges möjlighet att använda och utveckla sin funktionsförmåga. Det står i Regeringsformen⁴.

För socionomer handlar det bland annat om, precis som jag själv erfor i exemplet tidigare, att upptäcka sig själv i arbetet. Våga se och undersöka sina fördomar och göra något åt dem. Det krävs kunskap om de regler, tvingande eller frivilliga, som ramar in det sociala fält man arbetar inom för att kunna använda dem (eller inte använda dem) för att leva upp till grundläggande krav om likvärdiga rättigheter. Vidare måste socionomer vara uppdaterade när det gäller forskning och utveckling för att kunna ställa de rätta och ibland kluriga frågorna både till sig själv och till andra som agerar, ingriper och fattar beslut på olika nivåer i samhället. I dag är till exempel följande frågor aktuella: Behövs alla dessa diagnoser som översköljer människor och är aktuella inom olika delar av praktiskt socialt arbete? Spelar vårt medlemskap i EU någon roll för hur det offentliga respektive det civila samhället agerar? Får de FN-konventioner som ratificerats genomslag i konkreta beslut?

När jag läste Ulrika Anzéns och Norma Montesinos text om migration respektive Tabitha Wright Niensens och Helene Lahti Edmarks jämförelse av socialt arbete i Indien respektive Sverige i förra årsboken⁵, så var ordet solidaritet det första som dök upp i mitt huvud. Vi behöver prata mer om vad solidaritet har inneburit/ innebär/kan innebära i socialt arbete. Olof Palme använde ofta ordet i sina tal. I ett av dem sa han så här:

Ett samhälle måste, för att leva och överleva, präglas av en övergripande solidaritet, en förmåga till inlevelse i andra människors villkor, en känsla av medansvar meddelaktighet. Annars bryts det förr eller senare sönder i småskuren egoism. Det finns aldrig de och vi, det finns bara vi. Solidariteten är och måste vara odelbar⁶.

⁴ Se www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/kungorelse-1974152-m-beslutad-ny-regeringsform_sfs-1974-152.

⁵ Se Årsbok 2016: portal.research.lu.se/portal/files/23258356/SOCH_a_rsbok_2016_3.pdf

⁶ Ur boken *Olof Palme - som jag minns honom* av Thage G. Peterson (2002) Stockholm: Albert Bonniers Förlag. Peterson läste till socionom i Lund! Var därefter aktiv politiker på riksnivå i många år.

En socionomkarriär

Karin Kullberg

VARFÖR SOCIONOM

År 1970 hade jag just avslutat den naturvetenskapliga linjen på gymnasiet fullständigt övertygad om att jag fortsättningsvis inte vill studera något som har med naturvetenskap att göra. Den svåra frågan var vad jag då skulle bli. Att jag ville arbeta med människor stod klart liksom att jag var intresserad av samhällsfrågor. Jag ville dessutom gärna ha ett yrke där jag inte skulle bli "låst" till ett område och en typ av arbete. Vad fanns då att välja på? Läkaryrket handlar ju om människor men var för naturvetenskapligt för mig. Jurist – nej det var för "fint". Som den första blivande akademikern i släkten hade jag svårt att tänka mig utbildningar som ledde till det som Brante (2014) benämner klassiska professioner till exempel läkare, jurist och psykolog. Att arbeta med något sådant var milsvitt ifrån vad mina föräldrar och andra i mitt nätverk arbetade med. Fristående kurser var inte heller ett alternativ. "Vad blir du då" och "Vad leder det till att bara läsa en massa" frågade närstående. Nej det som gällde när jag sökte utbildning efter gymnasiet var en gedigen yrkesutbildning till något som folk i min omgivning kände till. Ett alternativ var lärare men efter en termins lärarvikariat med bråkiga ungar och strikta ramar skippade jag det. Ett annat var sjuksköterska, men liksom läkare var det för naturvetenskapligt för mig. Men socionom då? Det var ju ett yrke som min pappa faktiskt funderat på. Han och en vän till honom, båda politiskt och fackligt aktiva, övervägde att lämna industrin för att börja på Socialhögskolan. Vännen tog steget, men inte min pappa. Om jag väljer att utbilda mig till socionom kan jag bli den som uppfyller hans dröm, tänkte jag. Sagt och gjort – ansökan till socionomutbildningen sändes in. Det jag såg framför mig efter socionomutbildningen var att arbeta med barn antingen som skolkurator eller som kurator inom barn- och ungdomspsykiatri (BUP), men jag visste också att det fanns en mängd andra möjliga arbetsområden för socionomer.

Min omgivnings åsikter som skäl till mitt utbildningsval stämmer väl med tidigare forskning. Som exempel kan nämnas Sandell (2007) som diskuterar val till gymnasiet. Hon konstaterar att kontexten har betydelse för valet även om ungdomarna själva framhåller att de inte vill bli som alla andra. Sandell menar att ungdomar i valet av gymnasieutbildning vill göra avtryck men samtidigt inte vill göra allt för tydliga avsteg från normen. Att söka till Socialhögskolan om man, som jag, är den första i släkten som siktar på högskoleutbildning stämmer väl med att Socialhögskolan alltid attraherat denna typ av studenter (Lenz 1997). Även idag har större andel studenter på socionomutbildningen föräldrar utan högskoleutbildning. Exempelvis visar en studie från LU:s utvärderingsenhet (Holmström 2010) att 47 % av de svarande socionomstudenterna hade föräldrar

som aldrig studerat på universitet eller högskola. Detta var enligt undersökningen en högre andel än bland studenter vid andra yrkesprogram vid Lunds universitet; motsvarande siffra för läkarstudenter var 16 % och psykologstudenter 22 %. Mina motiv att söka till socionomutbildningen överensstämmer också de med resultat i tidigare studier och undersökningar exempelvis Lenz (1997). I min egen avhandling (Kullberg 2011) framkommer att det främst är intresset av att arbeta med människor och att man vill ha ett fritt och självständigt yrke med en bred arbetsmarknad, som gör att man vill bli socionom. Samma skäl till att bli socialarbetare som dem jag fann i Sverige kan skönjas i andra länder. Ett citat från USA illustrerar detta. Den som blir socialarbetare är den som vill ha:

“...a career with meaning, action, diversity, satisfaction, and an abundance of options, consider social work. Social workers are people who care about people, who want to make things better, who want to relieve suffering, who want their work to make a difference.”

(NASW, www.socialworkers.org)

TIDEN SOM STUDENT VID SOCIALHÖGSKOLAN

Så blev jag då antagen på socionomutbildningen och flyttade till Lund, mina drömmars stad där jag bott flera somrar, lycklig över att få lämna skogen för slätten och landet för staden. Jag var fortfarande osäker på om jag valt rätt, statsvetenskapskursen och statistikkursen som inledde utbildningen var ju inte direkt vad jag tänkt mig när jag valde en utbildning med inriktning mot människor. Det fanns emellertid en mängd intressanta studiekamrater och jag bestämde att om jag klarar de första tentorna så stannar jag. Det gick vägen och i samma veva fick jag ett korridorrum på Socionomhuset, ett studentboende långt från Lunds centrum där så gott som enbart socionomstudenter bodde. Efter flytten dit tvekade jag inte en sekund på att jag hade valt rätt. Här fanns aktiviteter dygnet runt, veckans alla dagar och snart drogs jag in i ”det röda Lund” med FNL-demonstrationer, flygbladstillverkning och politiska möten. De flesta studenterna, åtminstone de på Socionomhuset, hade stort samhällsintresse och

Socionomhuset på Klostergården.

Foto: Lars-Erik Nilsson

det var många kollektiva aktiviteter som till exempel matlag. Genom de politiska aktiviteterna lärde jag mig tänka kritiskt och argumentera och mitt självförtroende växte. Att arbeta med alternativt socialt arbete och samhällsförändring blev viktigt. Denna period beskrivs av bland andra Stefan Karlegård i den bok som gavs ut till Socialhögskolans 50-års jubileum 1997.

Under min utbildning fanns två praktikperioder och när det kom till andra praktiken hade jag inledningsvis tänkt mig denna på BUP, men nu tyckte jag

att det var för traditionellt. I stället blev det praktik på Rådgivningsbyrån för narkotikamissbrukare en relativt nystartad, öppen verksamhet. Tanken på arbete på BUP fanns kvar, men individnivån var inte riktigt ”rumsren” inom de politiska kretsar där jag rörde mig. Jag brottades med frågan om socialt arbete ska bedrivas på individ eller samhällsnivå och om och i så fall hur man som socialarbetare kan arbeta för samhällsförändring? Är det rätt och möjligt att göra revolution på tjänstetid (Ahlberg 1976)? Och hur ska vi arbeta på samhällsnivå för att inte glömma individen? Den för socionomer så viktiga frågan om att se helheten – samhället i individen och individen i samhället – kantrade under det tidiga 1970-talet till förmån för att allt beror på samhället. Att se individen som agent i sitt eget liv glömdes. Detta ändrades så småningom och pendeln svängde till att bara se individen och dennes egenansvar. Svängningarna mellan dessa ytterligheter är olycklig. Jag menar att socionomidentiteten och socionomers spetskunskap handlar om helhetssyn där individ/organisation/samhälle ömsesidigt påverkar varandra (jfr Josefsson 2017)

SOCIONOM PÅ FÄLTET

Som de flesta av mina medstudenter fick jag jobb direkt efter utbildningen. Det handlade till en början mest om korta vikariat, till exempel på min gamla praktikplats Rådgivningsbyrån och inom psykiatrin. Att arbeta i socialtjänsten, där jag gjort min första praktik, ville jag egentligen inte, bland annat för att jag såg arbetet där som alltför styrt och byråkratiskt. Ofta fick jag dock höra att socionomer måste börja i socialtjänsten – det är en bra grund och det är där man lär sig jobbet sa kollegorna. Som exempel kan nämnas att när jag sökte ett arbete som

Karin Kullberg på 1970-talet.

Foto: Privat

behandlare på en rådgivningsbyrå tyckte de att jag hade för lite socialtjänsterfarenhet för det jobbet och erbjöd i stället ett arbete som socialsekreterare i socialtjänsten som jag accepterade. Att jag hamnade i socialtjänsten var således mer av en slump i kombination med att sådan erfarenhet ansågs behövas för att gå vidare i karriären. Ett karriärmönster där den professionelle börjar i kärnverksamheten för att sedan efter några år i karriären gå vidare till områden med högre status är inte unikt för socionomer (jfr. Abbot 1988). Men döm om min förvåning när

jag trivdes i socialtjänsten – främsta anledningen var arbetskamaraterna men även de omväxlande arbetsuppgifterna hade betydelse. Jag utvecklades mycket och efter något år fick jag ta emot studenter från socionomutbildningen under deras praktiktermin. När tjänsten som praktikcentrumhandledare med uppgift att handleda sex socionomer per termin, en tjänst på socialinspektörsnivå, blev ledig fick jag denna.

Någonstans i bakhuvudet fanns dock fortfarande tanken att jag ville arbeta med behandling. Målet när jag startade socionomutbildningen var ju faktiskt att bli kurator med inriktning barn. Vid denna tid fick min man arbete en bit från Lund. Ett lysande tillfälle för ett nytt karriärsteg, tyckte jag. Nu hade jag ju den erfarenhet av socialtjänst som jag tidigare saknat och vips erbjöds jag ett vikariat inom det eftertraktade området BUP på den nya orten. Kruxet var bara att jag skulle börja direkt och att min arbetsgivare avslög min tjänstledighetsansökan. I desperation sa jag då upp mig men vikariatet gled mig ändå ur händerna eftersom jag hade tre månaders uppsägningstid.

Att i slutet av 1970-talet säga upp sig utan någon ny tjänst var inte riskabelt. För socionomer fanns då, som idag, en god arbetsmarknad speciellt för den med några års yrkeserfarenhet, gärna från socialtjänsten. När jag hade sagt upp mig erbjöds jag genast en socialsekreterare tjänst i närheten av min nya hemort och tackade ja. Det kan tyckas märkligt att lämna en tjänst som socialinspektör för att återgå till att jobba ”på golvet” och därmed ta ett karriärsteg nedåt. Det stämmer emellertid väl med den spiralkarriär som socionomer gör där byten av tjänster i såväl horisontell som vertikal riktning är vanliga. Inte sällan arbetar socionomer några år som chefer för att sedan gå tillbaka till arbete på grundnivå (Kullberg 2011).

Arbetet inom socialtjänsten på den nya orten var, även om det på pappret var en likadan tjänst som jag haft innan praktikcentrumhandledarjobbet, helt annorlunda. Kommunen var liten, alla kände alla och endast två socialsekreterare vara anställda. Det blev en helt ny och lärorik erfarenhet där arbetet utfördes enligt det helhetsperspektiv som socialtjänstlagen talar om. Att arbeta på detta sätt har enligt Bergmark & Lundström (2005) varit en parentes i socialtjänsten trots att Socialtjänstlagen bygger på en helhetssyn. Idag är en mycket långtgående specialisering vanlig (se vidare t.ex. Socialdepartementet 2017).

Efter ett par år i förskingringen var det dags att återvända till Lund, nu med en baby. En del ”strul” med barnomsorg och annat praktiskt gjorde att det kändes tryggt att gå tillbaka till socialtjänsten men nu på ny avdelning och med ny chef. Jag gjorde ett bekvämlighetsval där jag satte familjen före karriären, ett sätt att välja karriär som brukar tillskrivas kvinnor, men som även omfattas av manliga socionomer (Kullberg 2006). Arbetet som socialsekreterare i socialtjänsten var tänkt som tillfälligt men en mycket bra chef och bra, roliga arbetskamrater samt god sammanhållning i arbetsgruppen gjorde att jag stannade längre än planerat. Trots att jag trivdes fanns emellertid fortfarande tanken på att arbeta som kurator. Detta ledde till att jag sökte en behandlingsinriktad fortbildning på Socialhögskolan och därefter ett arbete på BUP. Av olika skäl fick jag inte jobbet, men när jag nu tagit steget mot arbetsbyte uppmuntrade min chef mig att söka ett ledigt vikariat som praktiklärare på Socialhögskolan. ”Kul att pröva något nytt inom en annan typ av organisation”, tänkte jag och sökte och fick jobbet. Även på Socialhögskolan ämnade jag bara stanna en kortare tid för jag skulle ju bli kurator på BUP. Men så blev det inte.

SOCIONOM PÅ SOCIALHÖGSKOLAN

Socialhögskolan var tänkt som ett kort mellanspel men en kort karriär på Socialhögskolan blev det inte utan jag stannade i nästan 30 år. Har jag då svikit mitt ideal att som socionom kunna arbeta med olika saker – en av anledningarna till att jag sökt till socionomutbildningen? Svaret är nej. I min avhandling (Kullberg 2011) konstaterade jag att det inte finns en socionomkarriär utan att socionomer ofta byter arbetsplats, inriktning och nivå. Det kan ske mellan organisationer men också inom samma organisation. Under mina år på Socialhögskolan har jag med jämna mellanrum bytt både arbetsuppgifter och position och därför stämmer min karriär med idealtypen för en socionomkarriär. Vad jag arbetat med på Socialhögskolan presenteras i de följande avsnitten.

Praktiken i socionomutbildningen

När jag började på Socialhögskolan var det, med bakgrund i mina år som praktikhandledare på fältet, för att arbeta med praktikterminen. Under drygt fem år arbetade jag med såväl praktikplaceringar som uppföljning av studenter i praktik och jag fick därigenom såväl administrativa som pedagogiska erfarenheter. Det omväxlande arbetet passade mig utmärkt, men efter några år var jag redo för nya utmaningar även om arbete med praktik och praktiktäna moment i utbildningen har följt mig under hela min karriär.

Internationalisering

Att det kringliggande samhället har betydelse för socionomer och socionomutbildningen har jag redan nämnt. Under det tidiga 1990-talet handlade det om Sveriges inträde i den Europeiska Unionen (EU). Den kringresande studenten "Erasmus" blev en frontfigur inom det europeiska utbildningsväsendet. Internationaliseringen av högskoleutbildningen gjorde avtryck inom Lunds universitet som helhet och inom socionomutbildningen. Målet var att en stor del av studenterna skulle genomföra delar av sin utbildning vid universitet i andra länder och att studenter från andra länder skulle ges möjlighet att studera i Sverige. Jag erbjöds att ha hand om administrationen av det internationella arbetet vid Socialhögskolan. Det var ett mycket stimulerande arbete som förde med sig många kontakter och resor runt världen, främst inom EU. Genom att besöka andra länder lärde jag och andra lärare och studenter som deltog i internationaliseringsarbetet oss mycket om olika europeiska välfärdssystem. Till exempel gav det att på plats se det grönländska samhället med dess positiva och negativa sidor ovärderliga kunskaper om hur ett mycket annorlunda samhälle kan fungera. Genom att resa tillsammans och vistas borta från hemorten flera dagar i sträck lärde jag känna såväl svenska som utländska kollegor inte bara som kollegor utan också som vänner. Den vänskap som uppkom har följt mig genom åren och har varit viktig i min fortsatta karriär.

Under tiden som internationell koordinatör fick jag också en del andra arbetsuppgifter vid sidan om. En sådan var 1997 att tillsammans med två kollegor

organisera Socialhögskolans 50-årsjubileum. En annan var som ledamot i Socialhögskolans jämlikgrupp. Genom sistnämnda uppdrag erbjöds jag att utföra en studie om män i socionomutbildningen (Kullberg 2000). Utgångspunkten var uppfattningen att män lämnar utbildningen i hög utsträckning. Innan jag påbörjade detta arbetet hade jag med eftertryck betonat att jag inte ville ägna mig åt forskning. En anledning var att jag såg hur kollegor slet med sina avhandlingar, en annan att jag redan hade stimulerande arbetsuppgifter. Genom att utföra studien ”Hoppa MAN av” (Kullberg 2000) upptäckte jag emellertid att det här med att forska och att skriva var roligt och stimulerande.

Karin Kullberg med Erasmuspartners.

Foto: Privat

Forskarutbildning till licentiat

Åren kring millennieskiftet stod Socialhögskolan inför ett paradigmskifte. Prefekten som verkat över 25 år skulle tillsammans med studierektorn som också haft sin post länge avgå. Samtidigt var de uppdrag som jag och en nära kollega haft i Nordiska Socialhögskolekommittén på väg att avslutas. För mig kändes det som det var dags för ett nytt steg i karriären, men frågan var hur detta skulle se ut. Tidigare hade alltid kuratorsarbete på BUP hägrat men att lämna akademin för arbete på fältet fanns, av någon anledning som jag själv inte är klar över, inte längre på agendan. Många kollegor menade att det nu var dags för mig att överta rollen som studierektor och därmed påbörja en administrativ karriär. Själv var jag mycket tveksam till det. En anledning var att jag varit rumsgranne med studierektorn och sett vad arbetet innebar, ett byråkratiskt slit som jag inte var så tilltalad av. En annan anledning var att jag dels genom magisterutbildning, dels genom den ovan nämnda studien kring män i socionomutbildningen fått smak på forskning. När några kollegor flyttade till Växjö och startade upp en licentiatutbildning i socialt arbete passade det mig som hand i handske. Jag blev antagen och bestämde mig, liksom då jag började socionomutbildningen, att jag skulle stanna till och med första examinationen. Om den inte gick bra skulle jag hoppa av och återgå till min tjänst vid Socialhögskolan i Lund.

Forskarutbildningen flöt emellertid på och jag trivdes som fisken i vattnet. Nu upptäckte jag att mycket som jag tidigare funderat på, till exempel vad kunskap är och om det finns en verklighet, faktiskt vara sådant som diskuteras sedan urminnes tider. Naturligtvis visste jag detta innan men nu fick jag möjlighet att på heltid fördjupa mig i och diskutera exempelvis epistemologiska och ontologiska frågor och vad socialt arbete är. Det handlade dock inte bara om att diskutera och läsa kurser utan jag var också tvungen att samla empiri och

skriva en licentiatavhandling. Detta lyckades jag med och boken ”MAN hittar sin nisch” blev klar efter tre år (Kullberg 2006).

Efter licentiatexamen bestämde de flesta av medstudenterna sig för att de skulle fortsätta till doktorsgrad, även om de som jag var antagna till licentiatexamen. Men inte jag, trots att kollegor och handledare menade att jag inte skulle behöva göra så mycket för att ha en klar doktorsavhandling. Jag hävdade att jag var antagen till licentiat och licentiat fick det bli. Återigen blev jag den motsträvige forskaren som jag varit när jag under första hälften av min karriär på Socialhögskolan sagt att jag aldrig skulle forska. Jag ville återvända till grundutbildningen med mina nyvunna kunskaper och pröva dem som lärare, en roll som jag inte hade så stor erfarenhet av. Dessutom var jag fortfarande intresserad av delar av den roll som utbildningsadministratör som jag tidigare sagt nej till. Tanken på en karriär som kurator inom till exempel BUP eller annan karriär utanför universitet hade jag helt släppt. Det kan jämföras med att Peter Dellgran och Staffan Höjer i ett pågående forskningsprojekt, där resultaten ännu inte publicerats, funnit att en stor majoritet av socionomer, lärare och sjuksköterskor efter disputationen stannar inom akademien (Dellgran & Höjer kommande).

Ett mellanspel i forskarutbildningen – studievägledning, administration och undervisning

Åren mellan 2006 och 2009 fylldes av utbildningsadministration, studievägledning och undervisning. Påhejad av kollegor kunde jag emellertid inte släppa tanken på att fortsätta till doktorexamen. Uttalandet ”du har ju så lite kvar” följde mig och jag började tänka att jag kanske skulle ångra mig om jag inte tog chansen. Att återvända till Växjö, som jag lämnat med uttalandet att jag aldrig skulle fortsätta till doktor, kändes inte bra. Lösningen blev att jag sökte forskarutbildning i Göteborg. Att det blev just Göteborg berodde dels på att det där fanns en stor grupp som forskade kring professioner, ett område som intresserade mig, dels på intresset av att se en ytterligare en institution för socialt arbete. Efter två och ett halvt år i grundutbildningen efter ”licen” tog jag så steget till del två av min forskarutbildning.

Efter doktorexamen – undervisning, lite forskning och en aning administration

Två år i Göteborg gick fort och 2011 kom min avhandling ”Socionomkarriärer”. Men fortfarande var inte forskning min huvudinriktning utan jag ville främst arbeta med utbildning. Här handlade det i viss mån om att göra en dygd av nödvändigheten – jag hade inga forskningsanslag. Det var emellertid också ett ideologiskt ställningstagande. Jag anser att det är viktigt att disputerade forskare finns inom grundutbildningen och inte enbart ägnar sig åt forskning eller åt undervisning på master/magister/forskarutbildningsnivå. Den kunskap som forskningen ger måste komma såväl studenter på grundutbildningen som socionomer på fältet till del. Den tredje uppgiften, att sprida sin forskning till det omkringliggande arbetsfältet, är viktig.

De sista fem åren av min karriär har jag främst ägnat åt undervisning även om jag deltagit i några forskningsprojekt. Att undervisa har varit roligt och lärorikt men samtidigt tufft och uppslukande. Genom undervisningen har jag lärt oerhört mycket av nytta för forskning, men att som lektor ha krav på sig att både forska och undervisa har bitvis lett till en stor arbetsbelastning och en känsla av otillräcklighet. Det sociala arbetets praktik har alltid funnits närvarande genom undervisning på praktiktäna kurser men också genom kontakter med det sociala arbetsfältet. Det känns viktigt att stå

med ett ben i varje område då de korsbefruktar varandra. Trots att jag primärt sysslat med undervisning har jag haft förmånen att delta som administratör i ett professionsforskningsprojekt. Det har ökat min förståelse för vad en profession är och hur de utvecklas, vilket jag kunnat använda i undervisningen. Jag har dessutom deltagit i ett mindre forskningsprojekt kring varför socialsekreterare stannar i socialtjänstens barn- och ungdomsvård. Detta avslutades med två artiklar, en i *European Journal of Social Work* (Frost et al 2017) och en i *Socionomens forskningssupplement* (Höjer & Kullberg 2017). Speciellt den sistnämnda har väckt stor uppmärksamhet och har lett till att jag fått en rad uppdrag efter min pensionering. Att jag dessutom avslutade min karriär vid Socialhögskolan med att tillsammans med några kollegor initiera ett samarbetsprojekt mellan socionomutbildningen vid LU och den socialtjänst där jag arbetade innan jag började arbeta vid Socialhögskolan är extra ”grädde på moset”.

Varför har jag stannat kvar?

Svaret på varför jag stannat kvar överensstämmer i stort med vad som framkommit i forskningen. Handlingsutrymme, frihet, kreativitet, arbetets innehåll, trevliga kollegor, möjlighet till kompetensutveckling och stöd och en i stort bra ledning som givit uppmuntran och feedback kan nämnas (Höjer & Kullberg 2017, Socialdepartementet 2017).

Det breda utbudet av möjligheter till olika typer av arbete inom organisationen är en anledning till att jag stannat på Socialhögskolan. Chefer har, åtminstone i mitt fall, hörsammat att jag velat byta arbetsuppgifter och stöttat i kompetensutvecklingen såväl genom att ge möjlighet till magister- och forskarutbildning som att ge möjlighet till byte av arbetsuppgifter. Det sistnämnda är en vanlig strategi för att få anställda att stanna (jfr. Socialdepartementet 2017)

Ett annat skäl till att stanna på Socialhögskolan har varit den frihet som funnits att styra sina arbetstider och det handlingsutrymme som funnits i hur

Karin Kullberg under en föreläsning 2012.

Foto: Bertil Ekenberg

arbetsuppgifter ska utföras. Att arbeta på beting har för mig varit stimulerande. Det finns dock baksidor med att inte ha fasta arbetstider. En sådan är att man aldrig känner sig ledig, det finns alltid någon lektion att planera, någon ansökan att skicka in eller någon text att skriva. En annan nackdel är att det är få kollegor som arbetar samtidigt. Från arbetet i socialtjänsten var jag van vid att alla var på plats på vardagar och i stort tog kafferast och lunch samtidigt vilket skapade en god arbetsgemenskap. En sammanhållen personalgrupp har jag saknat på Socialhögskolan de sista åren i min karriär. Detta menar jag inte bara beror på att de anställda själv styr sina tider utan också på att institutionen vuxit med många nyanställda, från att ha varit en grupp på under 50 personer är det nu ca 130 anställda. Bortsett från de sista åren kan jag dock säga att arbetskamraterna gjort att jag stannat. Som nämnts tidigare har jag genom mitt arbete fått vänner för livet i och utanför Sverige.

SAMMANFATTNING

När man tittar på min karriär utifrån kan det, som tidigare nämnts, verka som att jag inte gjort den spiralkarriär som enligt min forskning är typisk för socionomer eftersom jag i stort sett endast arbetat i två organisationer; socialtjänsten och universitetet. Jag menar dock att om man tittar på vad jag gjort inom de båda organisationerna är min karriär en typisk socionomkarriär. Jag har både bytt arbetsuppgifter, arbetsinriktning och nivå upprepade gånger och inte följt den gängse mallen från forskning till utbildning utan vänt på detta och hoppat mellan utbildning och forskning. I min avhandling skriver jag att det som kännetecknar socionomkarriärer är oförutsägbarheten det vill säga att det är svårt att utifrån var en socionom arbetar idag förutsäga var denne kommer att arbeta om några år. Det tycker jag är en bra beskrivning av min karriär där jag själv aldrig hade tänkt mig bli doktor i socialt arbete och syssla med utbildning och forskning utan ville arbeta med behandlingsinriktat arbete.

Jag avslutade min karriär som lärare och forskare i socialt arbete på Socialhögskolan med pension 2017. Kurator för barn på till exempel BUP, vilket var målet när jag började på Socialhögskolan 1970, blev jag aldrig. Men jag se kan att karriärer ärvs och cirklar sluts – jag blev socionom, något min pappa velat bli men aldrig blev, och nu arbetar min dotter på BUP, visserligen inte som socionom, men inom den organisation som jag siktade mot när jag inledde min karriär men som jag aldrig blev del av.

Ångrar jag då att jag inte blev kurator för barn? Ja kanske, men samtidigt har mina erfarenheter inom akademien och speciellt den senaste forskningsartikeln (Höjer & Kullberg 2017) öppnat vägen för en rad möjligheter efter pensionen som föreläsningar, medverkan i en bok om socionomiditet och sakkunniguppdrag inom Socialdepartementet. När dessa arbetsuppgifter ”tar slut” tänker jag att jag äntligen ska börja arbeta med socialt arbete med barn exempelvis i organisationen Maskrosbarn.

REFERENSER

- Abbot, Andrew (1988) *The system of professions*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Ahlberg, Leif (1976) ".....revolution på tjänstetid....." om ett samhällsarbete i *Aspudden*, Stockholm: L Ahlberg.
- Bergmark Åke & Lundström Tommy (2005) En sak i taget? Om specialisering inom socialtjänstens individ- och familjeomsorg. *Socialvetenskaplig tidskrift* 12 (2-3), s. 125-148.
- Brante Thomas (2014) *Den professionella logiken. Hur vetenskap och praktikförenas i det moderna kunskapssamhället*. Stockholm: Liber.
- Frost, Elizabeth; Höjer, Staffan; Campanini, Annamaria; Sicora, Alessandro & Kullberg, Karin (2017) *Why do they stay? A study of resilient child protection workers in three European countries. European Journal for Social Work*. <http://dx.doi.org/10.1080/13691457.2017.1291493>
- Holmström, Ola (2010) *Socionomprogrammet vid Lunds universitet. Studenter och alumner om utbildning och arbetsliv*, Lunds universitet: Utvärdering, Rapport 2010: 258.
- Höjer, Staffan och Kullberg, Karin (2017) Varför stannar de kvar? – Socialsekreterare som arbetat längre än tre år inom den sociala barnvården I Sverige, England och Italien. *Socionomens forskningssupplement* 41 s. 20-33.
- Josefsson, Christina (2017) *Med bredden som spets. Om socionomers yrkesidentitet*, Stockholm: Idealistas förlag.
- Karlegård Stefan (1997) Socialhögskolans studentkår under 50 år i Edebalk, P. G., Farm I. och Swärd H. (red.) *Socialhögskolan i Lund 50 år. En jubileumsskrift*. Meddelande från Socialhögskolan 1997:7. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Kullberg Karin (2000) *Hoppar MAN av? En studie av män som avbrutit socionomutbildningen*. Meddelanden från Socialhögskolan 2000:2. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Kullberg, Karin (2006) *Man hittar sin nisch. Om män i socionomyrket – karriär, minoritet och maskulinitet*. Växjö universitet: Institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete.
- Kullberg, Karin (2011) *Socionomkarriärer: Om vägar genom yrkeslivet i en av välfärdsstatens nya professioner*. Göteborgs universitet: Institutionen för socialt arbete.
- Lenz, Karin (1997) Rekrytering - att bli student på Socialhögskolan i Edebalk, PG., Farm I. och Swärd H (red.) *Socialhögskolan i Lund 50 år. En jubileumsskrift*. Meddelande från Socialhögskolan 1997:7. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- NASW (National organization of social workers)
<https://www.socialworkers.org/Careers/Career-Center/Explore-Social-Work/Choose-the-Social-Work-Profession> - hämtat 2018-01-24.
- Sandell, Anna (2007) *Utbildningssegregation och självsortering*. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker. Malmö Högskola: Lärarutbildningen.
- Socialdepartementet (2017) *Barnets och ungdomens reform - förslag för en hållbar framtid* Slutrapport från nationella samordnaren för den sociala barn – och ungdomsvården. Stockholm: Socialdepartementet.

Att bli en bättre socionom

– UTOMLANDS

Erasmusnätverk, Tema Community Work/Social Work van Utrecht, Alice Salomon Fachhochschule, VIA U Aarhus, Linnéuniversitetet, Lunds Uni

www.ash.se

Att placera studenter utomlands

Anneli Nielsen

Under termin 5 gör studenterna på socionomprogrammet sin obligatoriska verksamhetsförlagda del, VFU. Det finns möjlighet att göra den både i Sverige och utomlands. Kursen består av två delkurser där den första är en två veckor lång förberedelse med information om kursupplägg, föreläsningar, litteraturpaper och workshops. Efter den följer en 17 veckor lång handledd placering i en organisation i privat eller offentlig regi inom området socialt arbete. Studenterna ska upprätta en individuell studieplan där de, tillsammans med sin handledare, redogör för hur det är tänkt att studenten ska nå målen för kursen. Under terminen ska studenterna träna på färdigheter, både professionella och personliga, samt reflektera över vad som händer i läroprocessen i månatliga mail till sin basgruppslärare. De gör också två fokusuppgifter, en om ett etiskt dilemma och en mindre brukarundersökning. Alla studenter blir indelade i basgrupper med cirka tio studenter och en lärare. Dessa följs åt under terminen. Läraren är den som examinerar studenterna. Handledaren på platsen ska vara utbildad socialarbetare (eller motsvarande) med erfarenhet.

Jag har placerat studenter på VFU (verksamhetsförlagd utbildning) nästan sedan jag började på Socialhögskolan 2010. Att placera någon på VFU är alltid en utmaning. Att placera någon på VFU utomlands innebär, utöver utmaningen, en extra spänning i tillvaron. Vi lever i en föränderlig värld med snabba skiftningar och dessa påverkar i högsta grad våra studenter utomlands. Genom åren har det inneburit att studenter har varit i oroliga områden som Uganda, när inbördeskriget bröt ut, Ghana, vid ebolautbrottet, New York vid terrorattacken i höstas. Det har varit visumbekymmer, insjuknande i malaria, rån, små skavsår som blir infekterat och innebär veckor i gips med mera. I den här texten tänker jag delge er några av mina erfarenheter genom åren.

VAR BÖRJAR MAN?

Vi har många studenter som är sugna på att åka utomlands och studera en del av sin utbildning. VFU:n är en av få möjligheter att komma utomlands som student på socionomprogrammet och trycket är ganska stort. Av ungefär 260 studenter/år gör runt 50 sin VFU i ett annat land än Sverige.

INFORMATION

Information är helvetets moder. Emellanåt tänker jag att man kan informera ihjäl sig och det kommer ändå enkla frågor som kan jag göra min VFU utomlands. Studenterna får en första översikt på termin 1 och därefter fördjupas den på termin 3 för att gå över i det vi kallar ”skarpt läge” med anmälan på termin 4.

EGET ANSVAR

Processen att göra VFU utomlands handlar mycket om egenansvar. Som student behöver du ta reda på och fundera på om detta är något för dig, du behöver undanröja praktiska hinder som du vet kommer, till exempel hyra ut mitt rum, spara pengar, vad gör jag med en eventuell partner, husdjur, min sjuka moster och så vidare. Det finns mycket som kan hända och händer under processen och åren i det här jobbet har gjort mig lite luttrad. Jag är ganska rakt på sak till studenterna i det här skedet och berättar att om du eller dina närstående blir sjuka och det är anledningen till att du inte kan/vill åka så är det ok även om det är tråkigt. MEN kom inte och säg till mig att du inte kan åka för att du kom på att du inte har råd eller att du glömde bort att du hade en bostad som du skulle ordna för under din termin utomlands. Då blir jag faktiskt lite sur och det har jag sagt till studenterna att det får de ta. Lyckligtvis har det hänt färre antal gånger än ena handens fingrar. Det får mig att tänka att de studenter som åker både är motiverade och har tänkt igenom olika situationer innan de åker.

CV OCH PERSONLIGT BREV

Nästa moment är att anmäla sig, skriva ett CV och ett personligt brev. Det personliga brevet ska vara en presentation och INTE ett brev som när man söker ett arbete. Jag poängterar att de är studenter och att de ska lära sig saker. De ska bli bedömda, de ska kunna ställa frågor och vara okunniga. Då kan man inte berätta om hur fantastiskt bra man är. Gör man det har man gett sig själv ett tufft utgångsläge. Det de däremot ska skriva om är sina förväntningar, vad de ska lära sig, vad de är nyfikna på och varför i hela fridens namn de ska åka utomlands för att göra detta, varför ska de inte stanna hemma...

Något som jag anser är väldigt positivt för våra studenter och som gäller möjligheten att göra sin VFU utomlands är att de inte konkurrerar med andra studenter om en plats på ett prestigefyllt universitet. I den processen måste man vara bra på att skriftligen lyfta fram sina förtjänster och vad man kan bidra med som student. När de anmäler att de vill göra sin VFU utomlands ska de berätta om sina tillkortakommanden fast omskrivet i andra ord, vad de ska lära sig/träna mera på. De går vår kurs men på en organisation i ett annat land. Det är en möjlighet som är öppen för alla studenter. Jag läser allas CV och personliga brev och rättar uppenbarliga syftningsfel och mindre stavfel. Jag sammanställer allas önskemål och ser om jag tror att det är realistiskt att vi kan få till alla intressen. Om det finns saker jag inte tror kommer att fungera meddelar jag studenterna det. Det kan vara organisationer som inte tar emot längre, för många som vill till samma ställe, oroligheter i landet eller något annat.

INTERNATIONELLT CAFÉ

Som en del i processen och innan de lämnar in sina ansökningshandlingar har vi ett Internationellt Café där studenter som har varit utomlands på VFU kommer och berättar om det som var roligt men också om utmaningar och sådant man

inte hade räknat med. Ett viktigt påpekande är att också en termin som inte blev som man hade tänkt sig är en termin som är full av lärdomar. Några av dem hade man alldeles säkert velat vara utan. Efter att allas anmälningar och CV:n och personliga brev är inne och tillfixade börjar mailandet med organisationerna. Ibland svarar kontakterna med vändande post och ibland svarar de två veckor innan studenten ska börja, det vill säga då studenten sannolikt redan har fått en annan plats.

Jag brukar uppmana studenterna att bygga ett isberg i kroppen när vi börjar processen och när det har smält ska de höra av sig och meddela väldigt tydligt att de inte vill åka utomlands utan stanna i Sverige. Studenterna har alltid rätt till en VFU-plats i Skåne.

Så här tuggar processen på under terminen och med några års erfarenhet så vet jag att de allra flesta som har anmält sig för sin VFU utomlands kommer att kunna åka om de har ork, tålamod och nerver att vänta.

LITE STATISTIK GENOM ÅREN

Kanske är det kul med lite siffror och var våra studenter har åkt så en liten tillbakablick.

Totalt har vi sedan 2011 skickat 332 studenter till 36 olika länder världen över. Av alla som åkt iväg har endast två avbrutit och kommit hem, båda av privata skäl.

Vanligast är att åka till Australien, Canada, Sydafrika och Cayman Islands. Tätt följda av Storbritannien och USA. Det är kanske inte så konstigt för här pratar man engelska och bedriver socialt arbete på engelska även om det också förekommer andra språk i exempelvis Sydafrika.

Varför åker man inte till Europa och våra nära nordiska kollegor? Precis som när vi tar emot studenter för VFU i Sverige gäller att du måste kunna språket. Det innebär att i Tyskland är det tyska språket som gäller, spanska i Spanien, nederländska i Nederländerna och så vidare. Även om de flesta i Europa talar engelska så bedrivs inte det sociala arbetet på engelska. Detsamma gäller hos oss, du ska kunna svenska för att göra din praktik i Sverige. Nu har vi lyckligtvis några undantag med svenska VFU-platser som kan tänka sig att ta emot en student som pratar engelska, så det har löst sig för de få studenter det handlar om. Vi har bara haft tre från Storbritannien och en från Tyskland men desto fler från våra partners vid VIA University i Århus, Danmark och vid Höjskolen i Oslo och Akershus, Norge.

Det är inte heller lika "hippt" att vara i Europa. Uppfattningen hos studenterna är att i Europa och Norden fungerar socialt arbete likadant som i Sverige. De kan nästan inte ha mer fel.

Studenterna som har gjort sin VFU i Norge, Danmark och övriga Europa vittnar om att det är rejäl skillnad mellan grundläggande värderingar, synsätt och sätten att bedriva socialt arbete på. Kanske något att utveckla...

ORGANISATIONER

Vad gäller för att en organisation ska få ta emot studenter från oss? I korthet gäller att de ska bedriva socialt arbete, de ska ha möjlighet att ta emot en student från oss under 17 veckor, 35h/vecka. De ska ge studenten handledning en gång i veckan. Handledaren ska ha långvarig erfarenhet av socialt arbete men måste inte ha en akademisk examen i socialt arbete från ett universitet. Vi begär in ett CV från den tilltänkta handledaren för att försöka säkerställa att personen kan något om socialt arbete

och inte är alldeles ny eller bara har läst ekonomi och marknadsföring (vilket har hänt). Mycket socialt arbete utomlands, för att inte säga det mesta sociala arbetet, bedrivs av icke-statliga organisationer. Bredden av socialt arbete är enorm även om de flesta gör sin VFU inom området barn och unga. Ofta handlar det om att motivera barn och unga att lämna ett liv på gatan eller föräldrarna att låta sina barn utbilda sig för att kanske komma ur ett liv i fattigdom. Vi har också platser på halvvägshus inom kriminalvården, motsvarande HVB/skolhem för ungdomar, projekt där man arbetar med självständighet och ekonomiskt oberoende för kvinnor, LGBT-center, adoptionsbyråer, olika boenden för hemlösa, kvinnor som utsätts för våld i nära relationer med flera. Våra äldsta kontakter har varit med sedan långt före min tid. Två av dem finns återgivna i årsboken, Dunlea Center, former Original's Boystown och The Wayside Chapel. Båda finns i Sydney, Australien och båda tar emot våra studenter i stort sett varje termin.

ETT ERASMUS + PROJEKT

Varför ska man åka utomlands? Vad är liksom poängen?

Vi, Socialhögskolan vid Lunds Universitet, har ett pågående Erasmus+ projekt med partners i vårt Erasmus nätverk (Hogeschool van Utrecht, NL; Via University, Århus, DK; Linnéuniversitet, Växjö/Kalmar, SV; Alice Salomon Hochschule, Berlin, TY) där vi har intervjuat studenter och praktiker i våra olika länder om vad som driver dem att åka utomlands, vad lär de sig och är det något de lär sig som inte de studenter som är kvar i Sverige lär sig. Resultatet är på väg att bearbetas och sammanställas. Om EASSW (European Association for Schools of Social Work) godtar vårt abstract ska vi presentera det i Dublin på nästa års konferens 2018. Preliminära resultat säger att du ska ha ett intresse och ett driv för att åka utomlands, inte så förvånande. Kanske har studenterna som ger sig

Anneli Nielsen besöker en skola i Sarola Village i närheten av Tuljapur, Indien.

Foto: Privat

av lite mer entreprenörsanda. De flesta är övertygade om att saker (t.ex. arbete i framtiden) löser sig när de kommer hem. För en anledning att avstå från att åka är rädslan för att inte få arbete när du har gjort din VFU utomlands. Siffror pekar på att det tar lite längre tid innan du har ett arbete där du måste vara socionom än om du har gjort din VFU i Sverige. Men jobb får de, det handlar mer om hur man lyckas framhålla vad man har gjort och vad man har lärt sig jämfört med om du varit i Sverige eller utomlands. Enstaka kommuner påtalar vikten av att man kan Procapita (datasystem) och visst, det lär de sig inte om de åker utomlands, men om det är det enda så känns det som ett överkomligt hinder. Både studenter och praktiker som vi har intervjuat ställer sig mycket positiva till den internationella erfarenheten.

HANDLEDNING

Alla studenter ska ha handledning en gång i veckan men det är inte alltid det fungerar. Det finns olika saker som gör att det kan vara svårt att få till. Dels är inte studenterna väl förtrogna med vad vi avser med handledning, även om de har fått genomgångar av det, dels är inte alla handledare införstådda med vad vi menar med handledning. Det finns ju inte ett sätt att se på handledning.

När en organisation har ont om resurser är det inte enkelt att stå på sig och kräva sin timme varje vecka. Studenterna lever ju i organisationens vardag och ser hur folk både arbetar hårt och inte alls. Mañana, mañana är något som förekommer från tid till tid vilket kan vara oerhört påfrestande när man är svensk och van att säga vi att vi ska träffas klockan två så är det åtminstone inte mycket efter klockan två man träffas. Det är definitivt inte nästa vecka! Det är viktigt att studenterna vågar berätta när handledningen inte fungerar så att vi kan agera tillsammans med studenten för att få det att börja fungera. Det är aldrig okej att bara låta tiden gå.

ERFARENHETER GENOM ÅREN

Jag tänker avsluta med lite händelser som kryddar tillvaron. Kanske lite väl mycket emellanåt.

På gott och ont har världen krympt. Många av våra studenter är vana resenärer men att göra sin VFU utomlands är något annat än att backpacka. Det kommer en vardag som du inte har med dig i ryggsäcken, saker blir rutin och rutiner kan ibland vara ganska tråkiga. Det är många studenter som mailar hem och undrar över vad de håller på med och att de inte lär sig något. Vanligtvis handlar det om att studenten har nått en utvecklingsnivå och måste stanna upp ett tag innan man kan gå vidare och fortsätta att utmana sig. Det kräver både studenter som vågar ge sig på nya saker, lärare som har förmågan att utmana studenter och handledare som kan vara möjliggörare. Det händer mycket saker i vår värld och en viktig sak jag uppmanar studenterna är att de måste tänka på säkerheten. Hur gärna de än vill vara fria och "open minded" så måste de också lära sig att ta seden dit de kommer och att kanske inte utmana för mycket. De ska vara rädda

om sig. Det var för övrigt en av de saker som kom fram i vår undersökning. Man åker ut som en del i att bli mer självständig.

Visumprocesser är ett kapitel för sig. Våra studenter kan dessvärre inte, eller i varje fall väldigt sällan, ansöka om studentvisum. Men de är ju studenter tänker ni...

Ja, men de är studenter vid Lunds Universitet i Sverige, inte i det land där de gör sin VFU. De allra flesta åker på turistvisum i sex månader där det går. I annat fall åker de på tre månaders turistvisum som de åker ut ur och in i landet igen och därmed förlänger ytterligare tre månader. De allra flesta historier är visumprocesser där det kommer order och kontraorder. Till Sydafrika hade vi en gång två studenter som fick tillbaka sina visum med två olika slutdatum, inget av dem räckte hela tiden – trots att de hade skickat med bevis på sin hemresa. Vi har haft studenter som fått avslag på sitt visum till NZ med förklaring att det var fel, anmodats att söka ett annat visum och fått godkänt. När nästa student skulle åka ”visste” vi ju vilket visum hon skulle söka. Det gjorde studenten, fick avslag med förklaring att det var fel, anmodades att söka det visum som den första studenten fick avslag på! När det gäller visum är vi i händerna på den person som läser ansökan och fattar beslut och därefter på personerna som står i gränskontrollen.

Innan studenterna ger sig iväg träffar jag dem och stämmer av att det som kan vara på plats är det. Jag försöker också förbereda dem på vad som kan hända när de är iväg. Studenterna är mentalt inte här, det vill säga i Sverige, vid informationen. De är redan på väg och jag har funnit det bäst att göra korta nerlag i vad som har hänt tidigare studenter och brukar be de som ska åka att åtminstone ta en stund och fundera över hur de kan agera om de själva skulle hamna i en liknande situation.

En sak som kan bli påtaglig handlar om religion. Några studenter som var på en organisation i Tanzania blev plötsligen ombedda att leda morgonbönen. Varje dag började man arbetet med att samlas och be tillsammans. Studenterna deltog men hade inte gjort någon större sak av det. När de blev ombedda att leda morgonbönen blev de ställda och vi hade en del mailkonversation om olika alternativ. De valde att göra en stund på svenska, med svenska visor och jag tror att de var rätt nöjda med lösningen. Det är ju ganska mycket socialt arbete som bedrivs av kyrkan, genom kyrkan, startat av kyrkan och det är en sak man måste vara medveten om när man åker. Man måste inte vara troende men man behöver ha tänkt igenom hur man ställer sig till andras tro.

Klädkoder eller överhuvudtaget hur man klär sig, vad man förväntas ha på sig är en annan fråga att tänka igenom. Hur täckt ska man vara? Kan man ha shorts? I USA är det ofta väldigt strikt med en officiell klädkod och alternativ är ”out of discussion”. En student som var i Indien hade många diskussioner med sin handledare om huruvida han var officiell på sin fritid och då måste ha långa byxor och skjorta eller om han hade ”slutat jobbet” och kunde ha shorts och T-shirt. De enades i något slags tyst överenskommelse.

De får på nära håll studera maktperspektiv. På ett sjukhus i Tanzania fick studenterna inte så mycket som låna en bil för att åka ut till områden där de hade uppgifter att göra utan att högsta chefen på sjukhuset hade sagt ok. Om han opererade så var det bara att skjuta upp det hela tills han var färdig.

Vår historia och våra kön är också en faktor när studenter är iväg. Vita kvinnor i afrikanska och asiatiska länder är ofta en tuff utmaning. Här får också våra vita manliga studenter problem. Om kvinnorna förväntas att lyda order och vänta, så förväntas männen ge order och veta vad som behöver göras. Bara genom att våga vända och vrida på olika situationer och diskutera dem med ett öppet sinne går det att komma fram till hur studenterna ska kunna hantera situationerna utan att riskera att råka illa ut eller trampa någon alltför mycket på tårna. Det är väldigt lärorikt!

ÄR DET HÄR VERKLIGEN SOCIALT ARBETE?

Jag får också emellanåt frågan, både av kollegor och av studenter – är det verkligen Socialt Arbete!? Eller – vad är det sociala arbetet här? Gränsdragningar är inte helt lätta. Ett kriterium är syftet med det arbete man gör. Handlar det om att jobba för en förändring av människors levnadsvillkor, då skulle jag säga att det är socialt arbete. Görs detta arbete inte bara av volontärer utan också av anställda med erfarenhet och utbildning så absolut att det är socialt arbete. Ibland behöver man dock vara lite detektiv och både undersöka och utmana sig själv i vad som är det sociala arbetet just där jag är. Det kanske inte är det jag förväntade mig utan något helt annat.

Summa summarum; det här är ett jobb att älska och att hata. Jag har lärt mig så otroligt mycket som jag absolut inte vill vara utan, åtminstone inte så här i efterhand.

En narrativ skildring av mina erfarenheter av utlandspraktik

Jesper Persson

Boardingpass tack, sa flygvärdinnan lika trevligt som till de 200 tidigare passagerarna hon redan lyckats checka av.

Jag har en tendens att alltid kliva på sist. Jag är den där killen som nonchalant går igenom flygplanets korridor, inte det minsta berörd över att folk har fått sitta ner och vänta de senaste 20 minuterna. Jag reagerar knappt på mannen som, plikttroget och stilla, sitter och muttrar för sig själv när jag långsamt går förbi hans stol.

Det är inte första gången jag flyger, framför allt inte en långresa om 27 timmar till Australien. Jag vet att flyget inte lyfter förrän alla är på, och någon måste ju vara sist. Då kan det lika gärna vara jag. Men det är inte min självcentrerade världsbild eller mina rationaliserande argument till varför jag ska få ha förmånen att slippa stå i kö, istället för farbrorn som precis muttrande och subtilt yttrat sin åsikt, som denna text ska handla om. Nej, det är något helt annat - nämligen min utlandspraktik.

Jag bestämde mig egentligen första dagen som jag satte min fot på Socialhögskolan, eller Sopsis, som universitetslektorn Arne Kristiansen (se även Arnes avsnitt i årsboken) gärna benämner det. Resor och äventyr har efter gymnasiet utgjort en påtagligt stor del av mitt liv och samtidigt bidragit till att forma mig till den person som idag är två terminer ifrån en socionomexamen. Möjligtvis kan det faktum att jag till slut hamnade på Sopsis grunda sig i alla de människor som inspirerade mig under dessa år och fick mig att förälska mig i folks olikheter. Men praktikterminen kom allt närmare och den självklarhet som jag vandrat in med när jag blev en del av denna institution var inte lika stark och självlysande. Mitt privatliv och en annan typ av förälskelse hade tagit fart och mina argument för att stanna blev allt fler. Efter mycket om och men beslutade jag mig att hålla fast vid min ursprungsplan, vilket sällan händer, och började nu planera vilket land jag skulle fästa mitt fokus på. Vid en första anblick på världskartan och ett välformulerat inspirationstal av vår koordinator Anneli Nielsen (se även Annelis avsnitt i årsboken) kändes det som hela världen, återigen, låg öppen och väntade på att få omfamna ens nyfikenhet och ambition att få *göra något på riktigt*. Men som alltid när något låter eller känns på tok för bra så fanns det en hake - en liten barriär som vi alla känner till - språk. Snabbt insåg jag hur alternativen föll ifrån ett efter ett. Vad hade jag kvar? Eftersom jag endast kan stoltsera med en semi-bra engelska fanns det inget att göra åt saken. Skulle jag åt väster eller öster. USA var ett land jag aldrig besökt men likväl länge haft i åtanke att snart kunna kryssa av. Till min besvikelse skulle de krävas att jag hostade upp 15 000 bara för praktikvisumet vilket jag uteslöt fortare än du hinner säga flaskhals.

Att ett av mina kriterier var att få glassa under en stekande sol och svalka mig i det stora blå gjorde valet nu enkelt. Ännu en gång skulle mina fötter få vandra på den Australiensiska kontinenten och siktet ställdes in på Sydney.

Jag ska inte ljuga, glorifiera eller fastna i nostalgiska tillbakablickar. Det hade varit enkelt, både för mig och för Anneli, som ansvarar för praktikplatsplaceringarna för denna kurs, om jag kort och gott presenterade alla fördelar med att välja en utlandspraktik. Men som med så mycket annat är sällan ett äventyr en dans på röda rosor. Glad är jag för det. Strax innan en student ger sig ut på praktiken läser de en förberedande kurs i syfte att få inspiration till ingångar att reflektera och förhålla sig till. Den ger också en bra grund till (alla) de arbeten som ligger parallellt med praktiken. I linje med vad en del artiklar argumenterar för har jag insett att mitt reflekterande ofta grundar sig i någon form av förvirring, obehag eller frustration. Därav kan jag nu i efterhand uppskatta det faktum att min tid hos Wayside Chapel i Sydney inte var helt problemfri.

Jag ska alldeles strax konkretisera eller exemplifiera vad som faktiskt var problematiskt för mig, men inte riktigt än. Först, om du är i valet mellan att stanna eller att åka så ber jag dig att, om så bara för en sekund, ta din (eventuella) nervositet och de hinder samt fruktan du skapat i ditt inre och beskåda det ur ett perspektiv som säger att det är just dessa känslor som bör vara orsaken till att du åker. Det svenska välfärdssystemet ska ingenstans, inget pekar på att det kommer radikalt förändras under det halvår du är borta (och om det gör det, var glad att du slapp lära dig det gamla systemet). Det är min övertygelse och erfarenhet att det är nyttigt att våga utmana den trygghet vi trivs så bra i. Genom att tänja lite på de gränser vi själva skapat så öppnar vi upp oss för nya perspektiv samtidigt som vi kan öka vår empatiska förmåga. Att lära sig arbeta i Sverige har du hela livet på dig att göra. Möjligheten till de erfarenheterna du skapar utomlands kanske aldrig mer uppenbarar sig.

Så hur var det, undrar du säkert vid det här laget? Anledningen till att jag skjutit upp denna fråga är troligtvis för att det är en oerhört svår fråga att besvara. Hur paketerar man fem månader som varit fullproppade av erfarenheter till ett kort och enkelt svar? Det går inte, men jag ska göra mitt bästa för att i kommande del försöka beskriva min praktik.

Jag blev tilldelad en praktikplats på en avdelning för aboriginals,¹ urbefolkningen i Australien, hos The Wayside Chapel. Wayside är en relativt stor frivilligorganisation med 90 anställda och över 600 aktiva volontärer. Denna organisation är lokaliserad i hjärtat av Sydneys partyområde, Kings Cross, även om området under de senaste 10 åren har lugnat ner sig avsevärt i jämförelse med det 90-tal jag många gånger fick beskrivet för mig. Till Wayside är alla personer välkomna, oavsett skäl eller problematik. Det kan många gånger liknas med en fritidsgård som samarbetar med alla välfärdsorganisationer och gör allt för att förenkla vardagen för besökaren. Det ställs inga krav om motprestationer för

¹ www.australia.gov.au/about-australia/australian-story/reconciliation

att få ta del av Waysides tjänster. Du får dock inte bruka alkohol eller narkotika på plats, vidare får du inte hävda att någon är skyldig dig pengar eller agera våldsamt eller aggressivt. Vid dessa fall blir man avstängd en viss tid, oftast beroende på hur allvarligt personalen bedömer att incidenten är.

Min start blev inte riktigt vad jag tänkt mig. Jag blev försenad på grund av sjukdom och fick skjuta upp praktiken en vecka. Jag hade mailat min praktikplats och fått till svar att allt var i sin ordning och det enda jag skulle fokusera på var att bli frisk. Dessvärre var det inte riktigt den verklighet jag möttes av när jag väl anlände. Istället möttes jag av en handledare som inte tog mig i handen, placerade mig utanför ett mötesrum i två timmar där jag i min ensamhet försökte bli ett med väggen som jag tryckte mig allt mer mot. Åsynen som i skrivande stund etsar sig fast på näthinnan får mig att skratta. Två timmar i praktiken är betydligt mycket längre än vad jag lyckas måla upp nu när jag försöker skildra detta scenario. Addera även till det att detta rum jag stod utanför var mitt i de gemensamma utrymmena där brukarna, eller besökarna som är den mer allmängiltiga termen, minglade runt och tittade förundrat på mig. Nu var jag inte lika passiv som jag kanske porträtterar, men samtalen jag försökte etablera var minst sagt krystade och jag kände mig inte alls bekväm i situationen.

Dagarna rullade på och min relation med handledaren var påtagligt infekterad. Det tog mig lång tid att förstå att hennes inställning till mig hade börjat i rejäl motvind på grund av det faktum att jag inte ringt och berättat att jag skulle bli försenad till henne personligen. Att jag mailat henne och menat på att jag inte hade något nummer räckte inte som förklaring. Eftersom hon var en stark och auktoritär ledartyp med stort inflytande på resterande personal och även besökare på avdelningen blev konsekvenserna att min relation även till dem blev lidande. Jag har nog aldrig upplevt mig så ensam som just då. Men jag fastnar sällan i destruktiva tankar och ser mig själv som en lösningsorienterad person. Så istället för att kasta in handduken direkt tog jag ett beslut att fortsätta två veckor, där jag inför varje dag skulle gå in med ett leende på läpparna och försöka framkalla all min positivitet. Om läget fortfarande hade varit detsamma efter två veckor hade jag tagit kontakt med lärosätet i Lund för att se över min situation.

Överlevde jag de två veckorna? Ja, och om det var något jag lärde mig under denna tid var det att studera gruppfenomen. Det var fascinerande hur tydligt normer uppenbarade sig, hur övertramp bestraffas och hur roller togs, förkastades och skiftade. Efter att ha kartlagt de strukturer jag ansåg rädde, vände jag mig till en människa som kom att få en betydande roll för mig och min praktik. En högt älskad person som själv tagit sig ut ur sitt missbruk med hjälp ifrån Wayside och som nu ville ge tillbaka till organisationen. Både jag, personalen och alla som hade öppna ögon att se med la märke till att jag spenderade allt mer tid med denne man. Det var också via honom jag blev *presenterad* för andra besökare, men också på ett sätt till mina kollegor. Egentligen är presenterad fel ord för att beskriva episoden, jag hade redan hälsat på människorna jag syftar på,

men med denna mans acceptering av mig hade jag återfått någon form av status och blev nu mer accepterad. Det låter märkligt, men det var min upplevelse. Därav min kursivering.

Det är väl egentligen nu min praktik börjar på riktigt. Min relation med handledaren repade sig och jag har henne idag som referens på mitt cv, men det är en annan historia. Jag upplever däremot att de inte använde mig optimalt. Det var väldigt mycket upp till mig själv att se till vad mina arbetsuppgifter skulle vara och trots att jag stod på mig blev jag ofta bemött med motstånd eller att saker och löften rann ut i sanden. Därför struntade jag helt i det administrativa arbetet och fokuserade istället på relationsskapande. En förmåga jag kommer bära med mig oavsett vad jag än väljer att arbeta med i framtiden. Till en början var det en ordentlig utmaning.

Problematiker man möter på Wayside innefattar allt din fantasi har förmåga att fånga. Inte sällan kom besökare så påverkade att de knappt kunde gå. Meth, eller ICE som de kallar det i Australien, är väldigt populärt i alla åldrar. Det förekom dagar då besökare började vifta med knivar inne i lokalerna och skrek ut hot om att de skulle döda varandra. Det mest absurda i det hela är hur jag normaliserades och knappt fick ökad puls i slutet av praktiken. Försök till exempel att sätta dig in i situationen att skapa en relation med någon som är så väck att de somnar för att strax därefter vakna till och fråga var de är. Vidare var många tandlösa på grund av långvarigt missbruk och aboriginals tenderar dessutom att prata lite mer *grötigt* än resterande befolkning. Jag har nog aldrig skrattat och gett någon en klapp på axeln utan att ha en aning vad vi pratar om som så många gånger som under tiden på Wayside. Men vad gjorde det, nästa dag kunde man faktiskt ha ett mer givande samtal för de kom alltid tillbaka. Eftersom miljön på Wayside är mycket familjär och öppen umgicks man mer som vänner, som en familj.

De gränser vi lägger stort fokus på att försöka bygga upp och reflektera kring i det svenska sociala arbetet upplever jag som mycket mer flytande på Wayside. På ont och gott kanske. Något jag kom att värdera mycket högt under min praktiktid var all den tid jag faktiskt fick spendera med människor i utsatthet, och den kontinuitet denna dagliga verksamhet och därför min närvaro skapade. Tänk dig att träffa samma personer varje dag i fem månader. Det är otroligt att se hur en del kan, dag efter dag, trampa runt i samma misär och när någon väl bestämt sig för att förändra sin situation - hur fort det då kan gå. Samtidigt hur lite som händer när man dag efter dag träffar samma människor utan några direkta direktiv på arbetsuppgifter. Ens kreativa förmåga sätts verkligen på prov.

Hur jag spenderade min tid vid sidan om arbetet tar vi i en annan text, men jag kan väl säga att det inte direkt påverkade mitt besök på något negativt sätt.

Så nu i slutet av denna text sitter du säkert och undrar; om du haft chansen att välja idag, hur hade du valt? Egentligen är det en poänglös fråga, det är inte jag som ska välja åt dig. Men, för att göra det enklare - ÅK.

Dunlea Centre och Lunds universitet – ett långvarigt samarbete

Kate McLaren, övers. Lars Harrysson

Dunlea Centre har haft en relation med studenter från Socialhögskolan i Lund under många år. Ett stort antal studenter har fullbordat sina fyra månaders verksamhetsförlagda studier hos oss som en del i sitt lärande. Studenterna arbetar nära våra multidisciplinära arbetslag och upp till åtta unga i utbildnings-, terapi- och boendeservice. De ges möjlighet att uppleva alla aspekter av Centrets program och att anknyta dessa upplevelser till sina studier i socialt arbete. Med både utbildnings- och boendekomponenter i verksamheten kan studenterna jobba "heltid" och därigenom utveckla sin kunskapsbas samtidigt som de har fokus på sina studiekraav.

Dunlea Centre är ett terapeutiskt orienterat utbildnings- och boendeprogram för unga personer och familjer. Centret ligger i södra delen av Sydney i Australien. De unga är mellan 12 och 16 år gamla och övernattar på centret från måndag till fredag, för att under helgerna och under skollov återvända hem. Fokus för verksamheten är att stärka familjen och motverka att dessa unga människor träder in i den institutionella barn- och ungdomsvården (out of home care system). Foto: Kate McLaren

Dunleas erfarenheter av studenter från Lund är mycket positiv. Vi har till största delen mött entusiastiska, ambitiösa och målinriktade studenter som försökt att få ut så mycket som möjligt från sin vistelse. De flesta har visat naturligt handlag i arbetet med de unga och varit proaktiva i sin hållning. I det stora hela har återkopplingen från deltagarna och arbetsgrupperna i verksamheten varit mycket positiv och de har dragit nytta av studenternas närvaro i programmen. Rådgivarna har kunnat låta studenterna delta i terapimoment med unga och deras familjer. De har också haft möjlighet att följa arbetslag och unga till läger och därigenom se delar av socialt arbete i Australien som de annars inte hade fått möjlighet att ta del av.

Studenterna har generellt sett varit nöjda med sin vistelse, de flesta är inte redo att sluta vid periodens slut. Flertalet säger att deras erfarenheter från Dunlea har lärt dem mer än de anat och slagit fast att de gärna vill arbeta vidare med utsatta yngre människor i den fortsatta karriären. Erfarenheterna från arbete med personer från en annan kultur, i ett annat land framhålls ofta som extremt värdefullt för deras lärande såväl som personliga och professionella utveckling. Vi har till och med haft två studenter som tagit studieuppehåll och varit anställda av Dunlea under sex månader till både deras och vår nytta.

Som i alla praktikplaceringar som varar över längre tid så har det funnits en del utmaningar genom åren. Det utan tvekan vara svårt när saker inte går som tänkt. Några av våra studenter från Lund har haft stark hemlängtan, speciellt de som inte tidigare har varit på resande fot. I de allra flesta fall har det varit möjligt att hantera, men vid några få tillfällen har det visat sig för svårt.

Att arbeta med utsatta unga kräver driftighet för, beslutsamhet i och vilja att bli del, att involvera sig, så mycket som möjligt. Vi har haft ett litet antal studenter som inte engagerat sig utan mer intagit rollen av observatör. Det skapar utmaningar både för arbetslagen och de unga med negativa erfarenheter som resultat. Studenterna själva, personalen och de unga är överens om att en placering är mer lyckad, trevlig och produktiv när studenterna på ett positivt sätt engagerar sig i vårt program i sin helhet.

Som verksamhet försöker vi introducera och engagera studenterna i alla programmens aspekter för att ge dem en övergripande erfarenhet. En del i detta är att erbjuda möjligheten att arbeta med våra familjerådgivare (family social workers) i möten med unga och deras familjer. Möjligheten bygger på att tillstånd ges av klienterna. En liten grupp av studenter har fokuserat speciellt på denna del och mindre på andra delar av verksamheten. Rådgivning är dock bara en liten del av vår verksamhet vid Dunlea och det är därför inte alltid varken önskvärt eller möjligt att få stor erfarenhet just på detta område.

Som tidigare nämnts har relationen mellan Dunlea och Lund varit överväldigande positiv och det har funnits många, många unika erfarenheter för studenter, unga, familjer, personal och för verksamheten som helhet. Vi ser fram emot att möta fler studenter från Lund i framtiden!

Mötet mellan teori och praktik

– LÄNGE LEVE DET

Några inblickar i Socialhögskolans forskning

Eric Olsson

ARBETSSÄTT I SOCIALT ARBETE I ETT HISTORISKT PERSPEKTIV

Socialt arbete har av utbildare och professionella utövare betraktats på många sätt och utövats i varierande former under olika tidsperioder. Det har förekommit en rad synsätt på hur socialt arbete skall utövas och vilka kunskaper utövaren bör besitta (se t ex Payne, 2008).

Fram till 1960-talet präglades socialt arbete av ett arbetssätt som gick under samlingsnamnet 'casework', en import från USA (Richmond, 1917). Inriktningen innebär en strävan mot en helhetssyn på individens problematik. Insatsen skall baseras på en grundlig social diagnos som belyser såväl individens psykologiska förutsättningar som den omgivande sociala miljön. Kunskaper från en rad ämnen (sociologi, psykologi, socialantropologi, psykiatri, etc) tillämpas. Synsättet kritiserades framför allt för att enbart placera problemens uppkomst hos individen.

Caseworkmetodik utmanades på en rad sätt. Dess individuellt inriktade och diagnostiska synsätt kan sägas ha varit förhärskande inom socialt och psykologiskt behandlingsarbete i Sverige fram till och med 1960-talet, men andra strömningar hade gjort sig gällande redan tidigare, till exempel vid insatser som gällde barn betonades samarbete med och medverkan från föräldrarna. Efter hand utvecklades institutioner för att ta emot hela familjer för behandling. Den utgick från att barnen och föräldrarna kunde bidra med egna resurser till lösningar av de sociala och psykologiska problem som präglade familjerna.

På 1970-talet förstärktes kritiken. Framför allt hävdades, bland annat inom utbildningen vid Socialhögskolan i Lund (Haugsgjerd, 1970; Olsson, 1997), ett relationsorienterat synsätt både angående problemens uppkomst och för behandlingsprocessen. En central utgångspunkt var att individens problem uppstår i samspelet med andra i det sociala sammanhanget, i en familj, i en grupp eller i ett vidare socialt nätverk (Bateson et al, 1956; Johnsson & Kälvesten, 1964). Behandlingsprocessen kom att betraktas som ett socialt samspel i vilken nya insikter kunde uppstå hos klienten och dennes konstruktiva resurser mobiliseras. Verksamheter skapades där medlemmarna levde i tät gruppgemenskap, arbetade och bodde tillsammans. Den kollektiva tillvaron med behov av tillhörighet och grupstryck skulle bidra till en förändring mot till exempel drogfrihet och en ansvarstagande social tillvaro.

En betydelsefull innovation var idén om det terapeutiska samhället som härstammar från experiment i Storbritannien (Bridger, 1990; Casriel, 1963; Caudill, 1958; Jones, 1968; Thelander, 1979) strax före och under andra världskriget. Huvudtanken var att vistelsen på en institution för missbruksbehandling eller psykiatrisk behandling skulle efterlikna deltagandet i samhället. Klienten eller

patienten skulle medverka aktivt i det dagliga livet och därmed kunna återvinna eller upprätta en förmåga till inflytande, ansvar och deltagande i en social gemenskap.

Gruppsamtal (Feldman, 1981) som behandlingsmetod introducerades på 1960- och 1970-talet i socialt arbete i Sverige, ursprungligen inom kriminalvården. Gruppen arbetar främst genom att skapa ett öppet samtal mellan medlemmarna som därmed ges möjlighet att lära av varandra.

Huvuddelen av det sociala arbetet har bedrivits i mötet mellan socialarbetare och klient i öppen verksamhet. Generellt kan man säga att utvecklingen av arbetssätt inom detta sociala arbete har två poler när det gäller förhållandet mellan socialarbetare och klient. Vid den ena polen är socialarbetaren en expert som förfogar över kunskaper om hur klienten kan förändra sitt liv mot en mera konstruktiv och hälsosam tillvaro. Socialarbetaren, experten, utreder klientens problem och vidtar eller föreskriver sedan lämpliga åtgärder. Vid den andra polen, starkt framhållen under 1970-talet, upprättar socialarbetaren en relation till klienten som skall ge denne stöd att upptäcka brister i tillvaron och mobilisera egna resurser till förändring. Mellan dessa två poler har det sociala arbetet fortsatt att pendla.

DET SOCIALA ARBETETS IDEOLOGISKA FANOR

Vi kan säga att det sociala arbetet har präglats av olika ”ideologiska fanor” över tid. Fram till 1960-talet ställdes den vetenskapliga kunskapen om individens psykiska och sociala liv i centrum. Socialarbetaren skulle vara expert på sådan kunskap. Under 1970-talet blev patient- eller klientdemokrati och insatser för gruppen eller familjen ideal. På 1980-talet kom en renässans för individens utveckling och förmåga till anpassning och framgång. Socialtjänsten delades upp i specialiteter för olika problemsituationer eller kategorier av hjälpsökanden. Manualer för hur behandlaren skall agera i mötet med olika kategorier av klienter konstruerades. Idealen om klientens medinflytande och kompetens att hantera den egna sociala situationen hamnade i bakgrunden. Sedan 1990-talet har tron på vetenskapligt utformade metoder för att bistå människor fördjupats. Evidensbaserad praktik som bygger på vetenskapliga undersökningar av framgångarna med en viss metod framhålls (Tengvald, 2003).

Vid sidan av denna tilltro till en vetenskaplig uppbyggnad av det sociala arbetet framförs under 1990-talet ”empowerment” som ett ideal av framför allt engelska forskare. Gruppens och individens makt skall frigöras för att skapa resurser och kompetens att hantera den sociala livssituationen (Shardlow, 1998). Man kan säga att denna inriktning är arvtagare till idén om klientdemokrati och delaktighet men där gruppens eller individens makt i förhållande till myndigheter och stat betonas framför det demokratiska mötet. Således fördjupas under 1990-talet å ena sidan en tilltro till vetenskap och expertis och å andra sidan en tilltro till individens frigörelse och eget inflytande i hantering av sociala problem i samhället.

MÖTET MELLAN SOCIALARBETARE OCH KLIENT

Den forskning som presenteras i denna årsbok handlar främst om relationen mellan socialarbetare och klient. Forskningen handlar om vilken karaktär relationen har och hur den kan beskrivas. En annan viktig aspekt som lyfts fram är vad som är betydelsefullt för att relationen skall vara till hjälp för klienten. Av detta följer också frågan om vilken kunskap och utbildning av socialarbetaren det kräver (en del av detta kan ni läsa om i andra avsnitt i årsboken).

Mats Hilte utgår från att relationen mellan socialarbetare och klient skall vara god och frågar sig vad det innebär. Vänskap är en definition på en god relation. Frågan är då om vänskap är en bra utgångspunkt för klientrelationen. Detta står i motsättning till att relationen skall vara professionell och i någon mening neutral, där socialarbetaren skall kunna betrakta klienten och dennes problem på avstånd.

En risk med distansering och professionell relation är emellertid att klienten objektiveras. Socialarbetaren relaterar då inte till klienten som människa och begränsar sitt engagemang och sin omsorg om klienten. Samtidigt är det kanske just visandet av dessa känslor som leder till att klienten upplever sig som aktör och som någon som kan bidra med något i relationen, att klienten kan uppleva sig som medverkande i det sociala arbetet och kunna bidra till sin egen utveckling. Hilte visar hur evidensparadigmet på senare år inneburit att relationens professionella karaktär betonas. Klientens erfarenheter hamnar i en "evidensskugga" och kan enligt Hilte leda till att socialarbetaren brister i förståelse av klientens egen erfarenhetsvärld.

Hilte avslutar med att föreslå att socialarbetaren kan utgå från vänskapens ideal som inspirationskälla för att skapa mera personliga behandlingsrelationer vilka inspirerar klienten och stärker dennes självförtroende. Hans analys och framställning av relationen socialarbetare – klient sätter den i ett större sammanhang och visar hur en professionell relation kan få drag av ömsesidighet och spontanitet. Klienten blir inte bara en passiv mottagare av hjälp utan deltar i ett ömsesidigt utbyte av hjälp i en relation som präglas av samarbete.

Arne Kristiansen diskuterar en kurs som utvecklats för att åstadkomma ett samarbete mellan klient, socialarbetare och administratörer i socialt arbete. Denna kurs har ett uppenbart ursprung i de utbildningsformer och de former för socialt arbete som utvecklades under 1970-talet. Det handlade bland annat om klientens makt i utformningen av socialt arbete. Det handlar om hur klientens egna resurser kan tas till vara som utgångspunkt i socialt arbete. Han reflekterar över en utbildning där brukare har en roll i att bidra med sin kunskap om den problematik som skall undersökas och i någon mening bearbetas.

Kristiansens bidrag är en kombination av presentation av en utbildningskonstruktion och forskning på de roller som är involverade i socialt arbete. I kursen deltar socionomstudenter, klienter, det vill säga brukare av olika former av hjälp i samhället, och representanter för olika organisationer som skapar socialt arbete; kommunala, privata och ideella. Kursen har också som syfte att kartlägga de

klyftor som finns i samhället i dessa olika frågor. Det är klyftor mellan olika yrkesgrupper, mellan organisationer, mellan professionella och brukare av olika tjänster. Den har lett till konkreta tillämpningar, till exempel brukarinflytanderåd inom en socialförvaltning. Kursen är ett uttryck för, ett förverkligande av, aktionsforskning. Här görs en kartläggning och skapas en verksamhet för att ta vara på forskningens resultat och förverkliga dessa i reella verksamheter.

Elizabeth Martinell Barfoed diskuterar hur man kan se på klienten utifrån begreppet berättelse. Klienten kan betraktas som att vara sin egen berättelse av unik karaktär i stället för att tillhöra en problemgrupp, till exempel de som har missbruksproblem eller har svårigheter att kontrollera sina aggressioner i relation till barn eller andra närstående. En speciell fråga är vad forskning kan bidra med i utvecklingen av socialt arbete. Relationen uppkommer och utvecklas under en praktisk insats som skall vara till hjälp för klienten.

Behövs då forskning för att utveckla socialt arbete och värdera dess bidrag för klientens tillvaro? Hur skall det sociala arbetet utformas och vad kan forskning bidra med? Vad innebär det att bedriva forskning i socialt arbete och hur skall praktiker förhålla sig till forskningen? Kan praktikerna bidra genom sitt inflytande på hur och om vad forskning bedrivs? Stina Balldin angriper dessa frågor på ett personligt sätt genom att som utövande praktiker intervjuar sig själv som doktorand i socialt arbete. Hon försöker besvara frågan om vad det är för skillnad på att bedriva socialt arbete och bedriva forskning på socialt arbete. Hon konstaterar bland annat att det finns likheter i rollerna med att förhålla sig distanserad och kritisk till ett skeende som genom sin karaktär starkt engagerar och berör.

Karl Eriksson försöker fånga vad ett gott professionellt bemötande innebär. Han tar sin utgångspunkt i Edmond Husserls resonemang om intersubjektivitet. Han beskriver att det i mötet ansikte mot ansikte alltid finns utrymme för överraskning och förvåning när den andre i mötet inte förhåller sig som jag vill. Klienten uppträder inte som socialarbetaren förväntar sig. Med hjälp av konkreta exempel illustrerar han att bemötande är något mer än att lyssna, att socialarbetaren är ansvarig med sin närvaro till det som utvecklar sig och som kan bli något annat än det förväntade.

SOCIALARBETARENS PERSONLIGA KUNSKAP OCH SOCIALA SAMMANHANG

Socialt arbete utförs i möten oftast mellan en socialarbetare och en eller flera klienter. Den forskning som presenteras visar hur mötet kan utformas och vilka konsekvenser som kan följa. Med Karl Erikssons utgångspunkter betonas personliga kunskaper och avgöranden hos parterna. I detta möte fattar den enskilde socialarbetaren också personliga beslut och väljer bemötande och handlingssätt. En viktig fråga är då hur dessa personliga val kommer till stånd. Vi kan tala om en personlig kunskap som tillämpas (Polanyi, 1958; Schön, 1983).

Jag har tillsammans med Jenny Ljunghill kartlagt denna kunskap och även utformat utbildningsinslag där socialarbetaren kan undersöka sina personliga val

(Olsson, 2009). I denna bok (ibid) diskuterar vi hur de personliga valen av uppfattning om klienten och bemötande kan komma att utformas och hur detta kan kopplas till socialarbetarens personlighet och till det sociala sammanhang denne arbetar i. Mötet betraktas som en social interaktion som styrs av de processer som generellt gäller i människors möten med varandra. Vi behandlar frågan om hur praktisk kunskap förhåller sig till det vi kallar vetenskaplig kunskap. Dessa frågor behandlas främst i Mats Hiltes och Karl Erikssons avsnitt i årsboken. Även om det finns för socialarbetaren tillgänglig vetenskaplig kunskap så blir skeendet i mötet mellan socialarbetare och klient beroende av den praktiska kunskap som den enskilde socialarbetaren har utvecklat och de val som präglar klientens strävanden.

Socialarbetaren försöker passa in klienten i föreställningar om problemkategorier och de metoder för behandling som föreskrivs i stället för att sätta sig in i den enskilde klientens situation. Detta framhålls tydligt i Elizabeth Martinell Barfoeds avsnitt om klienten som en berättelse. Det är viktigt i socialt arbete att man utvecklar ett arbetssätt där man möter den enskilde individen där denne är och i dennes unika förhållanden. Detta utgör också en strävan i den narrativa forskningsmetoden.

Förutom personliga erfarenheter så har den sociala tillvaron på arbetsplatsen betydelse för den praktiska kunskapen. I arbetsgruppen utvecklas kollektiv kunskap och kollektivt delade föreställningar som den enskilde försöker leva upp till. Gruppsykologiska processer blir betydelsefulla för hur man tolkar klientens handlingar och hur man möter denne.

Arbetsgruppen befinner sig i en organisation. Således är skeenden i det sociala arbetet förankrade i den arbetsorganisation socialarbetaren arbetar. Det kan röra sig om att man i organisationen anpassat arbetsförhållanden till den ideologiska fanan och skapat regler som utgår från ideal om hur socialt arbete skall utövas. Detta ger förutsättningar för socialarbetarens handlingsutrymme och kan komma att förstärka vissa handlingar eller komma i konflikt med socialarbetarens tolkningar av klientens problematik. Arne Kristiansens diskuterade mobiliseringskurs inriktar sig på de processer, speciellt klyftor som uppstått i det sociala sammanhang som socialt arbete utförs. I sökandet efter förståelse för mötet mellan forskning och praxis, mellan att vara forskare och att vara praktiker, illustrerar Stina Balldin det mödosamma, men befruktande, i att vara båda och således förbereda sig för de sociala sammanhang som väntar - i klyftor, mellanrum och gemenskap.

REFERENSER

- Bateson, G., Jackson, D. D.; Haley, J. & Weakland, J. H. (1956) Toward a theory of Schizofrenia, i *Behavioral Science* 1, 251 - 264
- Bridger, H. (1990) The Discovery of the Therapeutic Community, The Northfield Experiments, i Trist, E. & Murray H. (eds.) *The Social Engagement of Social Science, Volume 1, The Socio-Psychological Perspective*. London: Free Association Books
- Casriel, D. (1963) *So fair a house: The story of Synanon*. New York: Prentice Hall
- Caudill, W. (1958) *The Psychiatric Hospital as a Small Society*. Cambridge, Mass: Harvard University press
- Feldman, W. (1981) *Föräldrautbildning i samtalsgrupp*. Stockholm: AWE/Gebbers
- Haugsgjerd, S. (1970) *Nytt perspektiv på psykiatrin*. Oslo: Pax forlag A/S
- Jones, M. (1968) *Social Psychiatry in practice - the idea of the therapeutic community*. London: Pelican Book A 956
- Jonsson, G. & Kälvesten, A-L. (1964) 222 *Stockholmspojkar. En socialpsykiatrisk undersökning av pojkar i skolåldern*. Monografi 26, Stockholm: Stockholmina förlag
- Larsson, S., Lilja, J. & Mannheimer, K. (2005) *Forskningsmetoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Morén, S. & Blom, B. (2007) *Insatser och resultat i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur
- Olsson, E. (1997) Brännpunkt Socialhögskolan: 1970-talet och socialt behandlingsarbete, i Edebalk, P. G., Farm, I. & Swärd, H. (red.) *Socialhögskolan i Lund Femtio år, En jubileumsskrift. Meddelanden från Socialhögskolan 1997:7*. Lund: Socialhögskolan
- Olsson, E (2009) *Praktisk kunskap i socialt arbete*. Lund: Gleerups
- Olsson, E. (2007) Mellan personliga val och normer i praktiskt socialt arbete, i Svensson, K (red) *Normer och normalitet i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 321-333.
- Olsson, E. & Ljunghill, J. (2000) *Det sociala arbetets konstruktion och kontext*. Stencil, Lund: Lunds universitet, Socialhögskolan.
- Olsson, E. & Ljunghill, J (1997) The Practitioner and Naive Theory in Social Work Intervention Processes, i *The British Journal of Social Work*, 27, 931-950
- Payne, M. (2008) *Modern teoribildning i socialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur
- Polanyi, M. (1958) *Personal Knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Richmond, M. (1917) *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation
- Rogers, C. (1951) *Client-centered therapy*. Boston: Houghton Mifflin
- Schön, D. (1983) *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. New York: Basic Books
- Shardlow, S. (1998) Values, ethics and social work, i Adams, R, Dominelli, L & Payne, M (eds) *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates*. London: MacMillan
- Tengvald, K. (2003) Evidensbaserad praktik – om strävan att öka kunskaperna om verkkningsfulla insatser, i Varg, N. (red) *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Stockholm: Socialstyrelsen
- Thelander, A. (1979) *Hasselakollektivet, en rapport om vårdinnehåll och vårdideologi på ett hem för unga narkomaner*. Malmö: Prisma

Socialt arbete - en form av vänskap

Mats Hilde

Det stora flertalet håller nog med om att goda relationer mellan socialarbetare och klient är av stor betydelse för ett framgångsrikt socialt arbete. Men när vi skall definiera vad som utmärker en god relation går åsikterna ofta isär. I den här texten riktar jag kritik mot idén att utvecklingen av personliga relationer mellan socialarbetare och klient skulle utgöra ett hot mot det professionella arbetet. Mycket tyder på att det sedan en tid tillbaka utvecklats en motsättning mellan professionella och personliga relationer inom socialt arbete, där professionella relationer inte anses förenliga med personliga relationer och attityder. Utvecklingen av den motsättningen hänger samman med en pågående professionalisering av socialt arbete, där införandet av vetenskaplig kunskap och professionsetik haft hög prioritet. I takt med att den vetenskapliga kunskapen fått allt större inflytande har den distanserade och neutrala professionella relationen kommit att premieras på bekostnad av den personliga. Den utvecklingen har ytterligare förstärkts av att professionsetiken under lång tid dominerats av ett plikt- och regeletiskt perspektiv. Här ifrågasätter jag om det verkligen existerar ett motsätsförhållande mellan professionella och personliga relationer i socialt arbete. Jag menar att ett framgångsrikt socialt arbete inte utesluter utan tvärtom förutsätter en personlig relation mellan socialarbetare och klient, mellan hjälpare och hjälpt. För att stimulera utvecklingen av mer personliga relationer föreslår jag att vi betraktar relationen mellan socialarbetare och klient som en form av vänskap.

PROFESSIONALISERINGEN AV SOCIALT ARBETE OCH FORMANDET AV OPERSONLIGA RELATIONER

Professionalisering är en allmänt utbredd tendens som kännetecknar många olika yrken i avancerade industrisamhällen. Redan i slutet av 1950-talet uppmärksammade den amerikanske psykologen Carl Rogers (1989) att professionaliseringen av människobehandlande yrken skapade betänkliga problem. Rogers menade att professionaliseringen ledde till en objektivisering av klienten och en distansering från de människor som de hjälpande professionerna arbetade med. Men det stannade inte bara vid detta. Han menade också att professionaliseringen ledde till en oförmåga och rädsla att relatera till klienten som människa, vilket i slutändan hindrade hjälparen från att visa omsorg och engagemang. Ett av skälen till varför de professionella hjälparna skapade opersonliga och distanserade relationer mellan sig själva och klienterna var, menade Rogers, att de misstänkte att visandet av känslor kunde det lägga hinder i vägen för skapandet av en professionell relation. För Rogers fanns det emellertid ingen motsättning mellan att vara professionell och personlig. Det gick att visa omsorg, värme, gillande, intresse och respekt för klienterna och samtidigt vara en professionell behandlare.

Vad är det då som kännetecknar personliga relationer? Det finns många filosofer som reflekterat över vad som utmärker olika sorters mellanmännsliga relationer. En av dem är den skotske filosofen John Macmurray (1995). Han skiljer mellan personliga och opersonliga mellanmännsliga relationer. Enligt Macmurray består det personliga av det område där vi känner och relaterar till den andre som en person med en särskild individualitet. När vi behandlar den andre som ett objekt då lämnar vi det personliga området och skapar en opersonlig relation. I förhållandet av personliga och opersonliga relationer utgår vi från olika sorters kunskaper om den andre. Författaren skiljer mellan filosofisk och vetenskaplig kunskap. Den förra är kunskap om konkreta personer medan den andre består i ett abstrakt vetande om människan som ett objekt. All vetenskaplig kunskap om människan, säger Macmurray, utgör en negation av det personliga. Den vetenskapliga kunskapen är nämligen inte kunskap om den konkreta andre i Jag-Du-relationen utan handlar om den andre som ett objekt i världen. För att jag skall nå kunskap om den andre som en särskild person måste jag forma en personlig relation. Utan en personlig relation kan jag bara lära känna den andre på ett objektivt och indirekt sätt genom olika observationer och slutledningar. Det betyder samtidigt, menar författaren, att när jag möter den andre utifrån vetenskaplig kunskap förnekar jag personen dennes frihet som aktör och behandlar vederbörande som helt betingad i sitt sätt att agera.

Mot bakgrund av Macmurrays resonemang kan vi förstå hur vetenskapliggörandet av socialt arbete bidragit till utvecklingen av opersonliga relationer mellan socialarbetare och klient. Under senare år har professionaliseringen av socialt arbete bestått i en ökad betoning av evidens och en ökad användning av standardiserade bedömningsinstrument och manualiserade behandlingsmodeller. Evidensbaserat socialt arbete beskrivs av Bergmark, Bergmark och Lundström (2011), professorer i socialt arbete, som ”ett professionellt handlande byggt på vetenskap och tillämpning av bevisat verkningsfulla interventioner” (s.12). Med införandet av evidens har det vetenskapliga tänkandet kommit att förstärkas ytterligare i socialt arbete. Detta avspeglar sig inte enbart i kravet på evidens för olika insatser utan vi ser det även i utbredningen av olika standardiserade bedömningsinstrument som till exempel Addiction Severity Index (ASI) och Barns behov i centrum (BBIC) samt i utvecklingen av manualbaserade behandlingsmetoder som t ex Funktionell familjeterapi (FFT).

Även om evidensparadigmet huvudsakligen handlar om införandet av vetenskaplig kunskap och validerade metoder i socialt arbete, så får det paradigmet naturligtvis konsekvenser för vilken sorts relation och vilken sorts attityd som skapas mellan socialarbetare och klient. Det finns en risk att socialarbetaren i kraft av den vetenskapliga kunskapen blir expert på klientens problem. Detta kan bidra till skapandet av en asymmetrisk hjälprelation, där klientens erfarenheter och preferenser riskerar att hamna i en ”evidensskugga”. När socialarbetaren tar rollen som expert skapas det lätt ett avstånd till och en bristande förståelse för klientens erfarenhetsvärld.

Införandet av vetenskaplig kunskap är emellertid bara en dimension av professionaliseringen av socialt arbete. En annan viktig aspekt är professionsetiken. Socialt arbete har under lång tid dominerats av en plikt- och regelorienterad etik där betydelsen av känslomässig neutralitet i hjälparbetet betonats. Detta perspektiv har rötter i den amerikanske sociologen Talcott Parsons (1951) professionsetiska principer. I en av sina principer understryker han betydelsen av känslomässig neutralitet i arbetet med klienter. Det gäller således för den professionelle hjälparen att inte engagera sig känslomässigt i klienten. Parsons etiska principer föreskriver även att den professionella relationen skall vara funktionsspecifik och uppgiftsorienterad. Detta innebär att relationen till klienten skall vara tidsbegränsad samtidigt som den avgränsas till en särskild aspekt eller dimension av klientens liv. Sett ut det perspektivet bör socialarbetaren fokusera specifika problem och inte se till klientens hela livssituation. Vad som också tillhör Parsons professionsetiska perspektiv är att ingen skall särbehandlas utan alla människor ska behandlas lika. Alla dessa principer bidrar var och en på sitt sätt till utvecklingen av en personlig och distanserad relation till klienten

VÄNSKAP OCH PROFESSIONELLT BEHANDLINGSARBETE

Vi kan så här långt konstatera att professionaliseringen av socialt arbete stimulerar utvecklingen av personliga och ojämlika relationer mellan socialarbetare och klient. Det skapar inga goda förutsättningar för odlande av hjälpande relationer. I vetenskapliga beskrivningar av goda och hjälpande relationer betonas tvärtom den personliga och känslomässiga kontaktens betydelse för ett framgångsrikt behandlingsarbete. Detta framgår bland annat av Alain Topor och Marti Borgs (2011) bok "Relationer som hjälper". I den boken menar psykologen Alain Topor att det finns flera olika sätt att vara professionell på och nämner särskilt två: *professionalitet som distans* och *professionalitet som närhet*. Den förra och mer klassiska formen för professionalitet genomsyras bland annat av neutralitet och distans i kontakten med klienten medan den senare tvärtom kännetecknas av känslomässigt engagemang och ömsesidighet. Enligt Topor har båda typerna av professionalitet såväl starka som svaga sidor, där det inte är självklart vilken sorts professionalitet som är bäst. Men samtidigt menar författaren att den klassiska professionaliteten, där distans och neutralitet betonats, ibland kan bromsa behandlings- och återhämtningsprocessen, samt att det kan vara mycket positivt för klienterna och deras återhämtning när personalen bryter mot professionens regler och arbetsplatsens rutiner. Författaren tar upp olika exempel där behandlare väljer att se bort ifrån accepterade rutiner och överenskomna regler. Det kan handla om att minska den professionella distansen och neutraliteten genom att visa större känslomässigt engagemang och skapa mer ömsesidighet och jämlikhet i relationen med klienterna.

Topor talar vidare om betydelsen av att bryta mot professionens regler och arbetsplatsens rutiner för att behandlaren skall kunna prägla sin yrkesroll av mer närhet, särskilt inom psykiatriens område. Jag föreslår istället att vi utgår från vänskapens ideal och praktiker och använder dessa som inspirationskälla

i skapandet av mer personliga behandlingsrelationer. Detta kan bidra till att utveckla den klassiska professionaliteten till att bli mer inriktad på forandet av mer personliga relationer mellan socialarbetare och klient.

Vad är det då för ideal och praktiker som utmärker vänskap? Det finns många olika filosofiska idéer och beskrivningar av vänskapens ideal och praktiker. Den grekiske filosofen Aristoteles (1993) menar i "Den nichomachiska etiken" att vänskap i grund och botten består av fyra olika komponenter: frivillighet, välvilja, ömsesidighet och jämställdhet. Vi väljer våra vänner av egen fri vilja för att vi tycker om dem och vi vill dem väl för deras egen skull. Men detta är inte tillräckligt för att vänskap skall kunna uppstå, menar Aristoteles. Den oegennyttiga välviljan måste även vara ömsesidig och relationen mellan vännerna bör var jämlik. Dessa vänskapsideal ansluter sig även samtida filosofer till. I boken "Friendship, Altruism and Morality" skriver filosofen Lawrence A Blum (1982) att den goda vänskapen kännetecknas av en äkta omtanke om den andres välbefinnande, där vi förväntar oss att bli behandlade som jämlikar i ett ömsesidigt givande och tagande.

Jag menar att den ömsesidiga och osjälviska välvilja som utmärker vänskap är en viktig inspirationskälla för det professionella behandlingsarbetet. Den spontana och känslomässiga tillgivenhet som detta kan ge upphov till är främmande för den klassiska professionaliteten, men lyfts ofta fram som en läkande faktor i mänskliga förändringsprocesser (se Hilde, 2017; Topor, 2011). Ett annat utmärkande drag i vänskapens ideal och praktiker är ömsesidigheten. I vänskapen förväntas vi både ge och ta. När vi delar med oss av egna erfarenheter och känslor och visar vår tillgivenhet förväntar vi oss oftast ett gensvar från den andre. Den sortens ömsesidigheten kan påverka relationen mellan socialarbetare och klient på ett positivt sätt genom att skapa förutsättningar för möten bortom förutbestämda roller. Det kan handla om att behandlare delar med sig av personliga erfarenheter och känslor och att klienter inte bara passivt tar emot hjälp utan att de också kan vara den som ger.

I boken "Mötas och växa" reflekterar psykiatrikern och psykoanalytikern Bengt Wrangsjö (1997) över psykoterapeutyrket och framgångsrika behandlingsrelationer. Han menar att det är den hjälpande relationen som spelar störst roll för en lyckad behandling. En hjälpande relation uppstår när klienten upplever terapeuten som stödjande och hjälpsam och när behandlingen består i ett samarbete där parterna delar på behandlingsansvaret. Ett begrepp som ofta används för att beskriva behandlingens allmänna villkor är terapeutisk allians. Inom psykoterapiforskningen har man funnit att det är kvaliteten i den terapeutiska alliansen som bäst förklarar goda behandlingsresultat. Men vad betyder begreppet terapeutisk allians? Det finns egentligen ingen allmänt accepterad definition av terapeutisk allians. Men flera av de definitioner som finns berör två viktiga dimensioner: (a) etablerandet av ett känslomässigt band mellan behandlare och klient samt (b) utvecklingen en relation byggd på samarbete och samförstånd (se Hilde, 2014).

I beskrivningar av hjälpande relationer och terapeutiska allianser betonas den personliga och känslomässiga kontakten på bekostnad av en mer formell och distanserad relation. Skapandet av hjälpande relationer och terapeutiska allianser har tydliga influenser och paralleller med vänskapens spontana tillgivenhet och ömsesidighet. I sin strävan att skapa personliga och tillitsfulla behandlingsrelationer använder behandlare sig omedvetet av sin vänskapskompetens.

Men är det möjligt och lämpligt att sträva efter ett vänskapsliknande förhållande i ett professionellt behandlingsarbete? Går det att möta klienter på ett professionellt sätt om vi samtidigt vill vara vänner? Modern vänskap är ju trots allt en särskild sorts relation som bygger på frivillighet, ömsesidighet och jämlikhet och oegennyttig kärlek. Om vi utgår från den vänskapsbeskrivningen och jämför den med en professionell behandlingsrelation då framgår det med all tydlighet att vänskap och professionellt behandlingsarbete är två helt olika relationer. Den professionella relationen är inte frivillig, den bygger oftast på någon form av kontrakt eller överenskommelse. Den är inte heller ömsesidig i den meningen att parterna gör goda saker för varandra. Det är trots allt klienten som söker hjälp av en behandlare som inte förväntar sig att bli hjälpt av klienten. Det kan även finnas skillnader i den välvilliga inställningen och uppmärksamheten. Behandlaren förväntas vara välvilligt inställd till och uppmärksam på klientens problem, medan klienten inte förväntas besvara detta. Det handlar inte heller om en helt oegennyttig välvillighet från socialarbetarens sida eftersom vederbörande trots allt har betalt för sitt arbete, även om detta inte utesluter att vederbörande ärligt bryr sig om klienten för dennes egen skull.

Avslutningsvis, jag menar inte att socialarbetare och klienter skall bli vänner. Vad jag föreslår är att socialarbetare låter sig inspireras av vänskapens spontana tillgivenhet och ömsesidighet i kontakten med klienterna för att skapa mer personliga relationer och överbrygga den ojämlikhet och distans som ofta existerar i professionella relationer.

REFERENSER

- Aristoteles (1993) *Den nikomachiska etiken*. Göteborg: Daidalos.
- Bergmark, Anders; Bergmark, Åke & Lundström, Tommy (2011) *Evidensbaserat socialt arbete. Teori, kritik, praktik*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Blum, Lawrence (1982) *Friendship, Altruism and Morality*. London: Routledge.
- Hilte, Mats (2017) *Den moderna vänskapen*. Malmö: Égalité.
- Hilte, Mats (2014) *Mindfulness i socialt arbete*. Malmö: Liber.
- Macmurray, John (1995) *Persons in Relation*. London: Faber & Faber.
- Parsons, Talcott (1964) *The Social System*. New York: Free Press.
- Rogers, Carl (1989) *The Carl Rogers Reader* (red. H Kirschenbaum & V L Henderson). New York: Houghton Mifflin.
- Topor, Alain & Borg, Marit (2011) *Relationer som hjälper. Om återhämtningsprocesser vid våra psykiska problem*. Lund: Studentlitteratur.
- Wrangsjö, Björn (1997) *Mötas och växa. Reflexioner kring psykoterapeutyrket*. Stockholm: Natur & Kultur.

Mobiliseringskursen – ett möte mellan utbildning, praktik och forskning

Arne Kristiansen

Jag har tillsammans med Cecilia Heule varit involverad i arbetet med Mobiliseringskursen, mer eller mindre kontinuerligt, sedan hösten 2005. Sedan 2011 är även Marcus Knutagård en viktig del i arbetet med kursen. Givetvis har många fler kollegor medverkat och gjort viktiga insatser i kursen och en del av dem har även bidragit till kunskapsutvecklingen om Mobiliseringskursen (se t.ex. Angelin 2015; Denvall, Heule & Kristiansen 2011; Kjellberg & French 2011). Men det är vi tre som på senare år varit ansvariga och drivit utvecklingen av kursen. När jag ser tillbaka på tiden med Mobiliseringskursen kan jag bara säga att det har varit en fantastiskt spännande, krävande, inspirerande och utvecklande resa, som jag hoppas kommer att fortsätta länge än. I denna text kommer jag att ge en bakgrund till Mobiliseringskursen, beskriva dess utgångspunkter och innehåll samt att berätta om det sociala förändringsarbete som den bidrar till.

FRÅN BRUKARMEDVERKAN TILL GAPMENDING

En viktig ambition med Mobiliseringskursen är att visa att de människor som är föremål för olika interventioner i socialt arbete, liksom deras organisationer, kan vara viktiga krafter i utvecklingen av socialt arbete. Men vår ambition stannar inte där. Vi vill dessutom problematisera och överskrida dominerande roller och kategorier i socialt arbete för att skapa nya möjligheter för samhällskritik och för samarbete mellan människor med egna erfarenheter av sociala problem, socialarbetare och forskare. Det är detta som gapmending handlar om.

Under de senaste decennierna har betydelsen av brukarperspektiv i socialt arbete fått en hel del uppmärksamhet i Sverige, såväl i praktiskt socialt arbete, som inom socialarbetarutbildningar och forskning. Det finns visserligen ingen lagstiftning i Sverige som reglerar brukarinflytande i till exempel socialtjänsten

Sedan höstterminen 2005 ger Socialhögskolan en kurs där socionomstudenter och personer som erfart sociala problem studerar tillsammans. Kursen, som kallas Mobiliseringskursen, har inte enbart akademiska och vetenskapliga utgångspunkter, utan betonar också betydelsen av personliga och praktiska erfarenheter och kunskaper i socialt arbete. Sedan starten har närmare 500 socionomstudenter och 250 studenter med personliga erfarenheter av sociala problem gått kursen. Många av studenterna med egna erfarenheter är aktiva i olika brukarorganisationer och hitintills har ett 50-tal brukarorganisationer varit representerade på kursen. Från att ha varit ett försöksprojekt för att utveckla formerna för brukarmedverkan i socionomutbildningen har kursen utvecklats till att bli en spännande mötesplats för utbildning, praktik och forskning i socialt arbete. Mobiliseringskursen har spelat en viktig roll för utvecklingen av gapmendingkonceptet (Heule, Knutagård & Kristiansen 2017), som idag används på socialarbetarutbildningar i flera europeiska länder.

eller inom psykiatrin, men Socialstyrelsen har gett ut flera publikationer med rekommendationer och vägledning om brukarinflytande (se t.ex. Socialstyrelsen 2003; 2005; 2011; 2013). Många kommuner i Sverige har numera inrättat brukarråd och genomfört brukarrevisioner.

Det är uppenbart att en del brukargrupper i Sverige på senare år fått större inflytande över utformningen av olika vård- och stödinsatser. Det gäller till exempel inom äldreården och LSS-området. Utvecklingen har dock inte varit positiv för alla brukargrupper. När det gäller människor med missbruksproblem, fattiga eller som lider av psykisk ohälsa finns det mycket som tyder på en mer paternalistisk och mindre brukarorienterad inriktning på socialt arbete idag, än hur det såg ut för ett par decennier sedan (Kristiansen 2009; Heule & Kristiansen 2011). I en undersökning av brukarråd för missbruksvård, äldreomsorg samt vård och stöd för personer med psykiska och fysiska funktionsnedsättningar i 33 kommuner i södra Sverige framgår det att dessa till största del enbart har rådgivande funktioner och sällan påverkar beslut om hur vård- och stödinsatser ska utformas (Johansson, Johansson & Scaramuzzino 2011). Eriksson (2015) som undersökt två omfattande brukarinflytandeprojekt i Sverige, ett inom psykiatrisk vård och ett inom kommunal socialtjänst, visar att aktiviteterna i projekten framförallt berör procedurfrågor, det vill säga hur brukarinflytandet ska organiseras, men att det inte får någon påverkan på beslut om hur stöd- och vårdinsatser ska utformas.

När det gäller socionomutbildningarna i Sverige, så har numera i stort sett alla åtminstone någon kurs som behandlar brukarfrågor. Vårt intryck är dock att i de flesta fall rör detta sig om konventionella universitetskurser där tyngdpunkten ligger på undervisning om olika brukargrupper. Ofta ingår inslag då personer som representerar olika brukarintressen föreläser om sina livserfarenheter eller att studenterna gör studiebesök hos brukarorganisationer. Men det är inte frågan om kurser som är gapmendinginriktade, som kräver samarbete mellan lärare, studenter och personer som representerar olika brukarintressen. Givetvis är det positivt att socialarbetarutbildningarna berör brukarfrågor, men det vore önskvärt att fler vågade ta ett steg till och vågade utmana de traditionella undervisningsformerna och inte bara använde brukarna och deras organisationer som exempel i undervisningen, utan som medskapande aktörer. Socionomutbildningar, liksom andra verksamheter som arbetar med brukarfrågor, måste alltid ställa sig frågan om det de gör motverkar eller riskerar att förstärka de stereotyper som är kopplade till den samhälleliga bilden av ”brukaren” respektive ”socialarbetaren” (Heule & Kristiansen 2011). Socialarbetarutbildningar kan helt enkelt inte enbart bygga på teoretiska kunskaper, utan måste även innehålla moment som berör studenterna personligt och känslomässigt, till exempel genom att de möter och samarbetar människor som representerar olika brukar- eller patientintressen och att de ges möjligheter att reflektera över dessa möten (Kristiansen & Heule 2016).

Gapmending är ett koncept som används för reflektion och analys av klyftor som finns mellan olika aktörer i socialt arbete. De klyftor vi syftar på handlar om uttalade eller outtalade åtskillnader mellan individer, grupper eller organisationer i socialt arbete. Det kan röra sig om klyftor som utgör öppna konflikter, men också om kulturella förgivettaganden som till synes kan verka motsättningsfria. Klyftorna hämmar verksamheter i socialt arbete för att bidra till positiv utveckling för deras målgrupper. De upprätthålls genom maktrelationer mellan till exempel socialarbetare och klienter eller välfärdsorganisationer och brukarorganisationer (Heule, Knutagård & Kristiansen 2017). Det maktbegrepp som vi utgår ifrån kopplar samman makt med vad som betraktas som vetande och kunskap i samhället och som, enligt till exempel Foucault (1987; 2002), skapar kontroll över hur människor tänker, bedömer och ser på olika fenomen i samhället, och som får betydelse på en relationell nivå genom att den påverkar människors konkreta ageranden. En viktig grundsten i gapmendingkonceptet är därför att skapa medvetenhet om hur maktrelationer och maktstrukturer skapar klasskillnader, exkludering, diskriminering och segregation, men också om hur omfördelning av makt kan förbättra samhället och socialt arbete (Kristiansen & Heule 2016).

Gapmendingkonceptet är inte en särskild modell eller metod, utan ska snarare betraktas som ett analytiskt förhållningssätt som kan användas i sammanhang där människor möts för att tillsammans försöka lösa problem och motverka klyftor. Analysen måste belysa både problem och möjligheter och åskådliggöra maktrelationer. Det kan möjliggöra ömsesidigt lärande och utveckling, som bidrar till medvetandegörande och förändring av de åtskilda och ojämlika roller som socialarbetare och klienter upprätthåller i socialt arbete. Det kräver att människors behov sätts i centrum och att deras erfarenheter och kunskaper betraktas som värdefulla och nödvändiga för att förbättra samhället. Detta kräver att socialarbetarna överger expertrollen och brukarna överger klientrollen (Kristiansen & Heule 2016). Relationer och tillit är avgörande för framgångsrikt socialt arbete (se t.ex. Frank & Frank 1991), därför måste socialarbetarutbildningar och praktiskt socialt arbete ge möjligheter för relationsskapande processer mellan de människor som är aktörer i socialt arbete.

OM TILLKOMSTEN AV BEGREPPET GAPMENDING

Begreppet ”gapmending”, liksom devisen ”Mend the Gap”, formades på ett seminarium i London i januari 2012 där Cecilia Heule, Marcus Knutagård och jag tillsammans med representanter för det svenska arbetskooperativet Basta träffade samarbetspartners från Högsolan i Lillehammer och den brittiska brukarorganisationen Shaping our Lives. Att alla som åker tunnelbana i London inte kan undvika de ständiga påminnelserna om ”Mind the Gap” hade givetvis betydelse när vi tillsammans försökte forma ett begrepp för vårt gemensamma arbete. ”Gapmending” och ”Mend the Gap” pekar på det som är vårt huvudintresse med Mobiliseringskursen, nämligen arbeta för att motverka och överbrygga klyftor

i socialt arbete. Vi har valt att inte översätta begreppen till svenska, utan anser att de fungerar bra även om de är anglicismer.

Seminarier i London var starten på ett treårigt projekt inom ramen för EU:s Leonardoprojekt, som Cecilia Heule hade tagit initiativ till och som hon koordinerade, och som med inspiration från Mobiliseringskursen syftade till att utveckla och sprida metoder för brukarinflytande i socialarbetarutbildningar. På seminariet grundade vi också det internationella nätverket PowerUs.

OLIKA VÄGAR TILL MOBILISERINGSKURSEN

Det finns olika vägar att bli student på Mobiliseringskursen. Ett sätt är att gå Mobiliseringskursen som en del av en valbar 15 ECTS-kurs i socialt arbete på avancerad nivå under den sjunde och sista terminen för de studenter som går på socionomprogrammet på Socialhögskolan vid Lunds universitet.¹ Detta är det sätt som merparten av våra studenter kommer in på kursen. Det är också möjligt att gå Mobiliseringskursen som en del av en 15 ECTS-kurs i socialt arbete inom mastersprogrammet på den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Lunds universitet.² Genom åren har ett tjugotal studenter kommit in på kursen den här vägen. För studenterna med egna erfarenheter av sociala problem, varav många kommer från olika brukarorganisationer, är Mobiliseringskursen en sex veckors uppdragsutbildning i socialt arbete på grundläggande nivå, som ger 7,5 ECTS-poäng.³ Genom att Socialhögskolan på Campus Helsingborg har ett nära samarbete med Helsingborgs stads socialförvaltning har även sex socialarbetare från Helsingborg gått kursen som en uppdragsutbildning.

Det är viktigt att betona att de olika ingångarna till Mobiliseringskursen gäller de formella och administrativa förhållanden i kursen. I praktiken är det en sammanhållen heltidskurs på sex veckor med samma upplägg och krav för alla studenter. Den enda skillnaden är att vi måste formulera den slutliga individuella examinationsuppgiften något annorlunda beroende på om studenten har genomgått Mobiliseringskursen på grundläggande nivå eller avancerad nivå. Men det är en viktig utgångspunkt för kursen att alla studenter ska gå kursen tillsammans på så lika villkor som möjligt.

Systemet med uppdragsutbildningar innebär en möjlighet för svenska universitet och högskolor att erbjuda myndigheter och företag kvalificerade utbildningar för sina anställda. Uppdragsutbildning ger de som genomför kurserna högskolepoäng och gör det möjligt att göra undantag från behörighetskraven som gäller för vanliga universitets- och högskoleutbildningar. För Mobiliseringskursen är möjligheten att göra undantag från de vanliga behörighetskraven och ge alla studenter som fullföljer kursen högskolepoäng av stor betydelse. Även om de studenter som kommer från brukarorganisationerna har olika utbildningsbakgrunder, så saknar en majoritet av dem formell behörighet för att studera på

¹ SOPM04 Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap.

² SOAN39 Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap.

³ SOAU04 Social mobilisering och förändringsarbete.

universitet. Med andra ord tillhör de flesta av dem en grupp i samhället som är exkluderade från möjligheten till universitetsstudier.

Vi har genom åren haft många studenter som gått kursen som en uppdragsutbildning, som inte utan stolthet, har berättat att de är de första i sina familjer eller släkter som gått på universitetet och tagit högskolepoäng. En av dessa studenter berättade för några terminer sedan om att han blev både förvånad och stolt över att han fick ett LU-kort med hans eget namn och foto i samband med kursstarten. LU-kortet är en nödvändighet för att kunna komma in i universitetets lokaler eller låna böcker. De som är hemtama på universitetet reflekterar förmodligen bara över sina LU-kort de dagar de råkat glömma det hemma. Men den här studenten berättade att han inte kunde låta bli att med sin smartphone ta ett foto av sitt LU-kort och skicka bilden till sin mor. Bara en kort stund efter att han skickat fotot ringer hans mor upp honom och med upprörd röst säger hon:

”Men du har ju lovat mig att sluta med sådana dumheter!”

”Vad då dumheter?”, svarade han.

”Förfalskningar”, replikerade modern.

”Men mor, det är ingen förfalskning. Jag går en kurs på universitetet.”

När hans mor förstod att han talade sanning blev hon rörd och började gråta.

”Efter det har hon börjat skryta för alla möjliga om att jag läser på universitet”, berättade han.

Denna anekdot säger en hel del om att det kan betyda mycket på ett personligt plan för personer som tidigare sett universitetet som något mer eller mindre oppnåeligt att få gå en universitetskurs och dessutom få högskolepoäng.

När det gäller rekrytering av studenter med egna erfarenheter av sociala problem så fick vi under de första åren lägga ner ganska mycket tid åt att informera om och förankra Mobiliseringskursen i olika brukarorganisationer. Genom att vi som är lärare på kursen i vår forskning intresserat oss för frågor som rör missbruk, psykisk ohälsa och hemlöshet har vi haft många studenter som erfarit den typen av problem, men vi har haft många studenter som även representerar andra områden, såsom olika former av funktionsvariationer. Med tiden har rekryteringen förenklats genom att studenter som gått kursen berättar om den för människor i sin omgivning, men också genom att kursen fått en hel del uppmärksamhet i media. Även om vi fortfarande måste ägna en del tid åt rekrytering, så är det idag vanligt att personer, som till exempel är aktiva i olika brukarorganisationer, hör av sig och anmäler sitt intresse att delta. Numera är även sociala medier en viktig resurs för oss för att informera om Mobiliseringskursen.

MOBILISERINGSKURSEN I PRAKTIKEN

Ett viktigt mål med Mobiliseringskursen är att erbjuda studenter med egna erfarenheter av sociala problem och socionomstudenter möjligheter att studera tillsammans på så lika villkor som möjligt (Heule & Kristiansen 2013). Detta är givetvis på grund av studenternas varierande bakgrunder en utmaning. Genom de år vi arbetat med Mobiliseringskursen har vi utvecklat ett förhållningssätt som underlättar för att det skapas en relativt gemensam och jämlik undervisningssituation. En grundläggande del i detta förhållningssätt är att vi försöker att bemöta och behandla alla studenter på samma sätt oavsett om de kommer till Mobiliseringskursen via socionomprogrammet eller går kursen som en uppdragsutbildning. Vi ställer samma krav på alla studenter när det gäller till exempel närvaro och deltagande i olika aktiviteter. Därför använder vi till exempel inte benämningar som "brukarstudenter" och "socionomstudenter", utan vi kallar dem helt enkelt "studenter". De är ju på Mobiliseringskursen för att delta som studenter i en gemensam kurs och allas erfarenheter oavsett bakgrund är viktiga i kursen. Ambitionen är att tillsammans med studenterna problematisera och överskrida de ojämlika roller och maktrelationer som existerar i socialt arbete och som studenterna ofta bär med sig in i Mobiliseringskursen. Detta är en kärna i gapmendingkonceptet och gör det möjligt för människor och grupper som tidigare inte möts på lika villkor att mötas, samarbeta och utvecklas tillsammans (Kristiansen & Heule 2016).

Pedagogiskt och didaktiskt är Mobiliseringskursen inspirerad av alternativa undervisningsmetoder, som utgår ifrån att inläring och utveckling är en aktiv social process som kräver handling, interaktion och reflektion och som underlättas av att studenterna är delaktiga och har inflytande över undervisningen (Freire 1993; hooks 1994; Klafki 1997). Vi utgår ifrån att tillitsfulla relationer är en viktig grund för inläring och utveckling. Det är ett skäl till att vi ägnar mycket tid under kursens inledande veckor åt personliga presentationer.

Teoretiskt baseras undervisningen på frågor som handlar om makt, inkludering, exkludering, co-production, social mobilisering och socialt förändringsarbete. Alla frågor som diskuteras under Mobiliseringskursen försöker vi behandla på ett sätt som integrerar forskningsbaserad kunskap, brukarnas kunskap och kunskap från den sociala praktiken. Dessa tre kunskapskällor ska studenterna också förhålla sig till i de projektplaner som de under kursen arbetar fram tillsammans i grupper.

Kursens första dag ägnas åt information om schema, kurslitteratur m.m. Studenterna får också göra ett grupparbete som är en form av lära-känna-varandra övning. Den går ut på att de ska kort presentera sig inför varandra och hitta några gemensamma beröringspunkter. Under första dagen använder vi Shaping Our Lives "Suggested Ground Rules for Meetings" (Branfield & Beresford 2010), för att diskutera de etiska och sociala ramarna som ska gälla för kursen. I denna diskussion betonas betydelsen av att lyssna på varandra och att ge alla

utrymme för att uttrycka sig. Viktigt för tryggheten i gruppen är också att bestämma att om någon berättar om känsliga och personliga erfarenheter så får det inte spridas utanför gruppen. Om en student tar bilder för att till exempel lägga ut på Facebook eller Instagram måste de som fotograferas tillfrågas om de tycker det är okej.

Efter kursens första dag ägnas de första veckorna åt personliga presentationer, föreläsningar och grupparbeten. Föreläsningarna och grupparbetena handlar om maktfrågor, diskriminering, social mobilisering, projektutveckling och socialt förändringsarbete. Vi bjuder även in personer som byggt upp organisationer och sociala verksamheter för att föreläsa om sitt arbete. Till de flesta av föreläsningarna kopplar vi grupparbeten för att ge studenterna möjligheter att tillsammans reflektera över det som tagits upp på föreläsningen.

De personliga presentationerna, som vi ägnar mycket tid åt, är ett viktigt redskap för att problematisera och överskrida olika stereotypiska roller som finns i socialt arbete. Under de personliga presentationerna får varje student cirka 15 minuter för att berätta om sig själv, sin bakgrund, och varför de har valt att studera socialt arbete. Varje termin överraskas och berörs studenterna av varandras presentationer. Vi får höra berättelser om erfarenheter av utsatthet och erfarenheter av att vara föremål för sociala insatser, liksom berättelser om lycka och framgång av såväl studenter som går Mobiliseringskursen som en uppdragsutbildning, som av de som går den som en del av socionomprogrammet. De personliga presentationerna fyller en viktig funktion för det relationsbyggande som sker mellan kursens deltagare och som är viktigt för deras samarbete och ömsesidiga utveckling under den fortsatta kursen. Med utgångspunkt i Wenger (1998) kan de personliga presentationerna betraktas som berättelser i en kommunikativ praktik, som skapar en repertoar av gemensamma upplevelser, vilket bidrar till bättre samarbete och förtroende mellan eleverna.

I slutet av andra veckan åker vi och studenterna på ett tvådagars internat. Internatet ägnas åt en Framtidsverkstad (Jungk & Müllert 1987) för att börja utveckla innovativa och alternativa projektidéer, i syfte att motverka diskriminering och förbättra det sociala arbetet. Under framtidsverkstaden bildar studenterna arbetsgrupper utifrån de intressen och problem de anser angelägna att förändra. Dessa arbetsgrupper blir bas för den projektutveckling som är det

Presentation av ett grupparbete på mobiliseringskursens internat höstterminen 2016.

Foto: Arne Kristiansen

som upptar en stor del av studenternas tid fram till den femte veckan på kursen då deras projektplaner presenteras för en extern expertpanel som ger feedback på studenternas projektplaner. Under projektutvecklingen får studenterna handledning av Mobiliseringskursens huvudansvariga lärare. Den sista veckan av kursen arbetar studenterna med en individuell examinationsfråga som bygger på att de med hjälp av kurslitteraturen ska göra en personlig reflektion om Mobiliseringskursen. Studenternas examinationsuppgifter diskuteras på ett seminarium och därefter avslutas Mobiliseringskursen med en gemensam kursutvärdering.

MOBILISERINGSKURSEN ÄR VAD DEN HANDLAR OM

Mobiliseringskursen som startade som ett pilotprojekt för att utveckla brukarperspektivet i socionomutbildningen vid Lunds universitet är idag en etablerad del av utbildningen på Socialhögskolan vid Lunds universitet. Som jag nämnde tidigare har mer än 700 studenter gått Mobiliseringskursen. Närmre 250 av studenterna har egna erfarenheter av sociala problem och en majoritet av dem är aktiva i olika brukarorganisationer. Många av dem engageras idag som gästföreläsare och handledare på andra kurser i socionomprogrammet i Lund.

Mobiliseringskursen har fått betydelse även utanför Socialhögskolan och fungerar idag som en aktionsforskningsinriktad plattform för gapmending-baserat nätverksarbete, utveckling av innovativa och alternativa lösningar till sociala problem och forskning på ett emancipatorisk grund (Heule, Knutagård & Kristiansen 2017). Flera av de projektidéer som utvecklats under Mobiliseringskursen har förverkligats i olika sammanhang ute i samhället. Några nya brukarorganisationer har utvecklats utifrån idéer som tagits fram på Mobiliseringskursen. Ett exempel är G7 i Helsingborg, som är kamratstödsorganisation för människor som är eller har varit hemlösa. Många av våra tidigare studenter är aktiva i utvecklingsprojekt i olika organisationer och kommuner i Sverige. Ett exempel är när Malmö stad för några år sedan drev ett projekt för utveckling av brukarinflytande i socialtjänsten, så var en majoritet av de som representerade brukarorganisationer i projektet personer som gått Mobiliseringskursen.

Vi som driver Mobiliseringskursen blir ofta tillfrågade att medverka i olika sammanhang som handlar om brukarinflytande och utveckling av alternativa lösningar på sociala problem. Genom åren har vi medverkat på en rad konferenser och seminarier om brukarinflytande både i Sverige och utomlands. Mobiliseringskursen har varit en viktig del i utvecklingen av det internationella nätverket PowerUs och har varit en inspirationskälla för utvecklingen av gapmendingverksamheter i flera länder i Europa.

Vi har också tagit erfarenheter och kunskaper från Mobiliseringskursen med oss in andra forskningsprojekt. Ett exempel är ett aktionsforskningsinriktat projekt kring det bostadssociala programmet i Helsingborgs stad, som pågick mellan 2014 och 2017, som inspirerades av gapmendingkonceptet (Knutagård & Kristiansen 2017). För närvarande arbetar vi med ett treårigt EU-finansierat forskningsprojekt som bland annat omfattar en studie av de som varit studenter

på Mobiliseringskursen. Cecilia Heules kommande doktorsavhandling tar sin utgångspunkt i Mobiliseringskursen.

Vi som arbetar med Mobiliseringskursen har redan från starten 2005 sett den som en möjlighet till att inte enbart bedriva undervisning och teoretiskt diskutera till exempel kategoriseringar och maktrelationer, utan även att tillsammans med våra studenter undersöka vad som kan ske när sådana fenomen utmanas i verkligheten. Vi pratar inte bara om betydelsen av ömsesidiga relationer, gap-mending och co-production eller om betydelsen av att mobilisera och skapa alternativ, vi gör det faktiskt också. Vi lär oss själva och utvecklas som lärare, socialarbetare, forskare och människor. Vi inspireras av att få höra från många av våra studenter att de utvecklats personligen under tiden på Mobiliseringskursen och lärt sig sådant som de tidigare inte lärt sig eller inte förstått eller inte trott varit möjligt. Mobiliseringskursen är helt enkelt vad den handlar om.

REFERENSER

- Angelin, Anna (2015) Service User Integration Into Social Work Education: Lessons Learned From Nordic Participatory Action Projects. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 12 (1), s. 124-138.
- Branfield, Fran & Beresford, Peter (2010) *Count us in! Involving everyone in health and social care research. Report of a service user workshop run by Shaping Our Lives for INVOLVE*. London: Shaping Our Lives.
- Denvall, Verner; Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne (2011) Mobilisering inom socialarbetarutbildningen. I Denvall, Verner & Cecilia Heule & Arne Kristiansen (red) (2011) *Social mobilisering. En utmaning för socialt arbete*. Lund: Gleerups.
- Eriksson, Erik (2015) *Sanktionerat motstånd: Brukarinflytande som fenomen och praktik*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Foucault, Michel (1987) *Övervakning och straff: fångelsens födelse*. Lund: Arkiv förlag.
- Foucault, Michel (2002) *Vetandets arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.
- Frank, Jerome D. & Frank, Julia B. (1991) *Persuasion and healing. A comparative study of psychotherapy*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Freire, Paulo (1993) *Pedagogy of the Oppressed*. London: Penguin books.
- Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne (2011) Språk och begrepp som mobiliserande eller stigmatiserande faktorer. I Denvall, Verner, Cecilia Heule & Arne Kristiansen (red) *Social mobilisering. En utmaning för socialt arbete*. Lund: Gleerups.
- Heule, Cecilia & Kristiansen, Arne (2013) *Mend the gap - a teaching method for a mobilising social work*. Lund: School of Social Work, Lund University.
- Heule, Cecilia; Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne (2017) Mending the Gaps in Social Work Education and Research – Two examples from a Swedish context. *The European Journal of Social Work*, 20 (1), s. 396-408.
- Hooks, Bell (1994) *Teaching to transgress: Education as the Practice of Freedom*. London: Routledge.
- Högskoleverket (2009) *Utvärdering av socionomutbildningen vid svenska universitet och högskolor*. Stockholm: Högskoleverket.
- Johansson, Håkan; Johansson, Linn & Scaramuzzino, Roberto (2011) *Mellan deltagande och inflytande: en kartläggning av brukarråd i Skånes kommuner*, Socialhögskolan, Lunds universitet, Lund.

- Jungk, Robert & Mullert, Norbert (1987) *Future workshops: How to create desirable futures*. London: Institute for Social Inventions.
- Kjellberg, Gun & French, Robert (2011) A New Pedagogical Approach for Integrating Social Work Students and Service Users. *Social Work Education*, 30 (8), s. 948-963.
- Klafki, Wolfgang (1997) Kritisk-konstruktiv didaktik. I Uljens, Michael (red.) *Didaktik: teori, reflektion och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Knutagård, Marcus & Kristiansen, Arne (2017). *Nytt vin i gamla läglar – Skala upp Bostad först, boendeinflytande och om att identifiera och stötta "the missing hero"*. Helsingborg: Helsingborgs stad, Socialförvaltningen.
- Kristiansen, Arne (2009) Ett brukarperspektiv på dagens missbruksvård. I *Missbruk och behandling. Gamla problem – nya lösningar?* Socialtjänstforum – ett möte mellan forskning och socialtjänst. Göteborg 21–22 april 2009. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Kristiansen, Arne & Heule, Cecilia (2016) Power, Experiences and Mutual Development. Using the Concept of Gap-mending in Social Work Education. I Chiapparini, Emanuela (2016) (ed.): *Teaching Social Work by Involving Service Users: Concepts and Evaluations of Courses with Gap Mending Approaches in Europe*. Opladen, Berlin & Toronto: Budrich.
- Socialstyrelsen (2003) *Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2005) *Integration mellan forskning, utbildning och praktik ur ett brukarperspektiv*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2011) *Metoder för brukarinflytande och brukarmedverkan inom socialtjänst och psykiatri: en kartläggning av forskning och praktik*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2012) *Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2011 – omfattning och karaktär*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2013) *Att ge ordet och lämna plats: vägledning om brukarinflytande inom socialtjänst, psykiatri och missbruks- och beroendevård*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Wenger, Etienne (1998) *Communities of practice: Learning, Meaning, and Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vi är våra narrativ – berättelsens kraft i socialt arbete

Elizabeth Martinell Barfoed

Den personliga berättelsen är en omhuldad och välbekant kulturell uttrycksform: vi berättar för att skapa mening i våra liv. I vardagliga konversationer, på lunchrasten och runt middagsbordet faller konversationer ut som berättelser, med en början, en mitt, ett slut och en sensmoral (Labov & Waletzky 1967/1997). Banala berättelser om den missade bussen, vitsiga berättelser i syfte att riva ner skratt eller bekymrade berättelser om något som plågar oss. I lägen där livet skaver blir den personliga berättelsen än viktigare. I socialt arbete är denna berättelsetyp ständigt närvarande, men ändå relativt osynlig som ett fenomen i sin egen rätt.¹

Som mänsklig uttrycksform har berättelsen funnits sedan urminnes tider och den uttrycks på olika sätt: genom myter och i folksagor, i vardag som till fest. Att temporalt ordna upplevelser och erfarenheter är betydelsefullt för att förstå sig själv och sin plats i världen, det är att skriva in sig som människa i en given tid och på en given plats. Vem är du själv utan dina berättelser – om dina barndomsminnen, ekorrems språng en disig höstmorgon eller om vurpan med cykeln igår? Berättelsen gör oss kort sagt till människor. Men hur kommer vi dithän? Hur blir vi berättande människor?

ATT LÄRA SIG BERÄTTA

Konsten att berätta är inte medfödd, du föds självfallet inte som en kompetent berättare. Genom mödosamma försök, misslyckanden och omtag lär sig barnet att berätta. För att bli en god berättare krävs anpassning, av både berättare och åhörare. Som berättare är du medveten om vilka reaktioner ditt prat väcker. Att prata på utan att vänta på sin tur uppskattas nämligen inte alltid av omgivningen. I samtalsanalys talas om turordning (*turn-taking*), vilket innebär att du som kulturkompetent person lär dig vänta på din tur, på den lilla lucka som skapas för att du ska kunna tillägga något, och ta egen plats (Sacks et al. 1974). Ibland gäller det att vara snabb, annars hinner du inte med innan någon annan tar ordet. I alla sammanhang finns en kamp om berättelseutrymmet. De flesta av oss kan dessa koder: Vi förväntar oss att den som berättar även ger plats för våra reaktioner och associationer, om inte kan vi välja att avbryta den malande talaren, titta åt ett annat håll eller se allmänt ointresserade ut. Kampen om att få berätta och bli lyssnad till hänger således ihop och har ofta en personlig historia. Familjen brukar vara vår första publik och eventuella syskon har tillhört våra första konkurrenter i kampen om att öva oss i berättandes sköna konst. Familjen

¹ Jfr. Social work as narrative. Storytelling and persuasion in professional texts av Hall (1997). Om narrativ i socialt arbete på svenska, se t. ex. Larsson, Sjöblom & Lilja (2008).

kan rent av ses som en egen lokal kultur där jordmånen för att lära sig berätta beretts; skolan är en annan arena för berättande, idag är sociala medier också centrala. *Hur* och *vad* vi berättar är således beroende av en lång rad faktorer inom och utom oss själva.

FLÖDANDE BERÄTTELSE OCH BERÄTTELSEKNAPPHEIT

Vissa människor är som gjorda för att berätta, berättelserna flödar lätt och elegant. Andra är mer knappa i sitt berättande, kanske passar inte ens denna språkliga form dessa personer. Hos den flödande berättaren framstår berättartalangens närmast som medfödd, men mer sannolikt är att dessa personer genom "trial and (t)error" övat sig på sin omgivning. För att bli berättelsekompetent krävs nämligen övning: Det lilla barnets sätt att få ihop berättelser väcker skratt och värme, men även du har blivit den berättare (eller icke-berättare) du är med hjälp av din omgivning. För att bli en god berättare krävs *berättelsestöd*, någon som "fångar bollen", bekräftar, skrattar, skojar, ja, till och med korrigerar och tillrättavisar. Berättelser kan nämligen inte låta hur som helst. Vi lär oss därför att bli berättelsekompetenta utifrån det givna sammanhang vi befinner oss i. Hierarkier, status och gruppsytryck har också betydelse för hur dina berättelser tas emot. En annan komponent är personligt mod. Att våga berätta kräver att sätta sig själv på spel, att lita på att isen håller och att andra tar emot din berättelse. Därför har många berättelser en "knorr" som gör att vi reagerar, skrattar, blir deltagande, eller delar en känsla med berättaren. Berättelser utan sensmoral eller "knorr" faller ofta platt till marken. Vi kan till och med behöva "fylla i" en berättelsepoäng eller hjälpa till att rädda ansiktet på en berättelse som riskerar att haverera.

BERÄTTELSEN SOM SOCIALT KIT

Berättelsen är det sociala kitt som binder samman mänskliga möten. Viveka Adelsvärd (1996) visar hur en analys av jägares berättelser, mönster och struktur hjälper oss att förstå berättelsens komplexitet. Jägarens narrativ om den första fällda älgen, väntan på frusna morgonpass och gemenskapen med jaktlaget kastar ljus över hur berättelsen både används för att minnas och för att skapa verklighet. På samma sätt kan socionomers och klienters interaktion analyseras som berättelser tillkomna i bestämda syften. I läroböcker för socionomer beskrivs ofta "relationens" och "arbetsalliansens" betydelse – mer sällan förklaras vilka delar som denna ibland mystifierade "relation" består av. Poängen med denna text är att lyfta en viktig ingrediens i professionella möten, nämligen berättelsens kraft, och att slå vakt om dess värde.

Samhällsvetaren Kenneth Plummer betraktar, med stöd i forskning om homosexualitet, den personliga berättelsen som en mänsklig rättighet (1995). Berättelser har politisk sprängkraft och varje tid är upptagen av specifika frågor. Ett exempel: För adopterade kan berättelsen användas för att hantera och skapa mening kring familjekartor som ritats om och brutits (jfr. *broken narratives*

Kirmayer, 2000), men också för att kommunicera en icke-normativ position, exempelvis att vara adopterad i en kultur där den biologiskt grundade familjen är norm eller ha ett utseende som signalerar olikhet (Martinell Barfoed 2008). Ett annat i skrivande stund pågående exempel är Metoo-rörelsen, som hösten 2017 blir till en röstmatte som med en mun slår fast: Önskade sexuella inbiter och handlingar, nej tack! Den personliga berättelsen visar sig här ha allt annat än en sagokaraktär, här finns en rad personliga (och mediala) motiv. De enskilda rösterna blir till en svallvåg med potential att skaka om synen på sexualitet och i förlängningen hur könsrelationer konstrueras och hanteras.

BERÄTTELSEN I SOCIALT ARBETE

I socialt arbete använder både klienter och socialarbetare berättelseformatet för att begripliggöra behov och beteenden. Men den sammanhängande och trovärdiga berättelsen har betydelse vid beslutsfattande i flera sammanhang – i rätten har den betydelse vid bevisvärdering och kan rentav vara skillnaden mellan fängelse och ett frikännande

På senare tid har berättelsens status utmanats. En rad administrativa trender har införts, alla i syfte att förbättra det sociala arbetet. Att evidensbasera socialt arbete genom standardisering är statsmakternas försök att leva upp till krav på rättssäkerhet och likabehandling. Genom mer likriktad bedömning ska insatser skraddarsys och kunna mätas. De nationella myndigheternas iver och ambition är förståelig, men lika viktigt är att empiriskt studera konsekvenser för praktiken. Goda intentioner får nämligen inte alltid önskade resultat. Forskningen visar att administrativa sysslor som standardisering, blanketter och bedömningsinstrument tar allt större tid i offentlig sektor, exempelvis socialt arbete (Forssell & Ivarsson Westerberg 2014). När både fysiska och digitala dokument ska hanteras och blanketter och utredningar fyllas i utifrån särskilda mallar med tillhörande manualer måste tiden tas från något annat. Direktkontakt med klienter och brukare visar sig beskåras kraftigt av dessa administrativa uppgifter som i bästa fall blir tidstjuvar, i sämsta fall betraktas som det ”riktiga” sociala arbetet.

DATORGENERERADE BERÄTTELSER

Även berättelsen omstruktureras för att passa in i rådande administrativa trender: För att förmå socialarbetarna att använda standardiserade intervjuer har särskilda datorprogram utvecklats, där klientens ja- och nej-svar omvandlas till en *datoriserad berättelse*. De ettor och nollor som svaren kodas har nämligen visat sig svåra att använda i utredningsmallar, där berättelser är nödvändiga som beslutsunderlag. Genom denna datoriserade transformation får socialarbetaren en berättelse att klistra in i utredningen. Datorn ges en röst och det standardiserade resultatet ges en mening. Fiffigt kan tyckas. Men viktiga frågor pockar på uppmärksamhet. Hur förändras socialt arbete när klientens eget meningsskapande kring upplevelser och livserfarenheter utmanas av datoriserade berättelser? Vilken vikt och betydelse har klientens egenformulerade berättelse i socialt arbete?

Illustration: Karin Nyberg

I min forskning har jag undersökt hur socialarbetare och klienter interagerar med varandra under standardiserade intervjuer, där socialarbetarens uppgift är att förmå klienter ge svar som passar in i blankettens förutbestämda rutor (Martinell Barfoed 2014; Martinell Barfoed 2018). Ibland har det gått bra, ibland har socialarbetaren kämpat hårt och närmast ursäktat sig efter intervjun: ”Kalle passar inte för detta instrument, förstår du”. I andra fall har klienten gett enstaviga svar, eller bara skakat på huvudet som svar på tämligen komplicerade frågor. Först vid efterföljande feedback-intervjuer har personliga berättelser formulerats: ”Varför frågade han (socionomen) inte om mina framtidsplaner? Vad jag vill göra med mitt liv?”, undrade Patrik förundrat efter en 1,5 timme lång standardiserad intervju. Åter andra klienter har njutit av uppmärksamheten och gett långa utvecklingar, vilket gjort det svårt för socialarbetaren att få till precisa svar. Att svara på detaljerade frågor om alkohol- och drogvvanor under ett helt liv kan få en 50-årig narkotikamissbrukare som suttit i fängelse halva sitt liv att slita sitt hår och hitta kreativa strategier: ”Vi kan väl göra en halvering på nåt och säga 10 år”, säger Kristian efter en lång passage där socialarbetaren hjälpt honom att reda ut en synnerligen brokig missbrukskarriär. Deras gemensamma arbete för att fylla i kryss i ja och nej-rutor krävde att Kristians berättelser minimerades, men att låta bli att berätta fann denna pratglada klient rätt besvärligt. Och socialarbetaren hade fullt sjå att genom avledande manövrar som att avbryta och titta i blanketten få honom att svara kortfattat, en vanlig strategi vid standardiserade intervjuer (Houtkoop-Steenstra 2000).

MULTIPLA BERÄTTELSE

Genom berättelseformen medieras och omformas känslor och erfarenheter, men för att en berättelse ska födas och landa krävs en mottagare. Pratar vi för oss själva kan denne vara fiktiv, men mestadels behöver våra vardagsberättelser åhörare. De berättas sällan i ett tomrum, utan oftast inför en publik. Det kan vara en vän, en partner, en kollega, en familjemedlem som lånar ut ett öra eller – en socialarbetare. Som socionom befinner du dig dagligen i en korseld av berättelser som du lär dig att förhålla dig till och dra slutsatser av.

Ägarskapet till en bestämd berättelse är inte entydigt, snarare är berättelser i socialt arbete multipla, med flytande gränser – vi sam-skapar och modifierar våra berättelser i samtal med varandra (t. ex. Cedersund 1992; Cedersund 1999). Den personliga berättelsen är alltså mångfacetterad: Klienten spinner utifrån sina livserfarenheter berättelser i syfte att vinna sympati, medkänsla och förståelse utifrån syftet med mötet (Riessman 2008). Berättelsen är således inte fix och färdig. Med socialarbetaren som lyhörd lyssnare och medkonstruktör skapas en berättelse som är anpassad till de institutionella krav och förväntningar som är för handen. Genom att tillsammans med klienten skapa mening i svåra situationer försöker socialarbetaren idealt sett erbjuda en plattform av hopp. Med denna sam-skapade berättelse som grund, omvandlas personliga erfarenheter till *institutionella berättelser* (Hydén 1995), redigerade och anpassade till det sammanhang vi befinner oss i. Människors erfarenheter, intressen och mål omvandlas således till berättelser anpassade till kollegor och chefer i syfte att uppnå bestämda mål – det kan vara ekonomiskt bistånd eller en önskan om en kontaktfamilj. Denna berättelse har stor betydelse i beslutsfattandet och ska därför inte underskattas. Snarare bör vi nyfiket rikta blicken mot berättelsens möjlighet, som ett fenomen värt att studera i sig.

Enligt Bruner (1990) styrs berättelsen av kulturellt förankrade förväntningar. För att möta kriteriet för "*tellability*", det vill säga vara möjlig att med trovärdighet berättas, krävs att den bryter mot särskilda förväntningar, men att det görs på ett sätt som är kulturellt begripligt. Bruner menar att berättelsen påverkas av den implicita "folkpsykologi" som råder i ett givet samhälle. Den personliga berättelsen skrivs således in i ett givet samhälle, med särskilda normer och regler, därför finns alltså påbud om hur en "riktig" berättelse ska falla ut. Vi vet hur en problemberättelse "bör" låta och det börjar skava i oss när det "låter fel". Detta "skav" kan både hindra och öppna möjligheter till nya förståelser. Hur berättelsen faller ut hänger också samman med kategorisering: Vi förväntar oss att berättelser låter på ett visst sätt utifrån ålder, status, kön, etnicitet, klass, sexualitet med mera. Exempelvis kan berättelser om "svaghet" och "känslighet" lättare accepteras hos barn och riktigt gamla, än hos kollegor och chefer i statuspositioner.

Vissa berättelser bryter mot samhällliga tabun och kan därför både vara svårare att berättas och bli lyssnade till. Professioner i "problemgenren", som socionomer och psykologer, utvecklar med åren ett öra för berättelsens facetter:

När en förälder pratar om sitt barn på ett känslolöst sätt, när vi misstänker våld i en relation fastän berättelsen låter glatt och oproblematiske reagerar vi utifrån vår yrkeserfarenhet. Att tillsammans med kollegor analysera vad vi reagerar på i problemberättelser (jfr. *troubles talk*, Jefferson 1988) hjälper oss både att förstå berättelsens innehåll, dess performativa aspekter och hur vi själva reagerar på dem.

Det finns stor variation i hur människor berättar, därför måste berättelser hanteras med omsorg. I socialt arbete pratas ofta om att människor "förnekar" sina problem, en aspekt av denna påstådda förnekelse, som faktiskt har ett förmyndardrag över sig, kan rent av ligga i att kulturella tabun kring berättelsens kulturella gränser: vad som är möjligt att berätta. Hos vissa är berättelsen heller inte det föredragna uttrycks sättet, här gäller det att acceptera olika uttrycks sätt. För alla faller berättandet sig inte lika naturligt, därför måste individuell variation uppmuntras.

BERÄTTELSER OCH SANNINGSANSPRÅK

Berättelsens relation till sanning är värd att belysa. Berättelsens betydelse ligger inte i första hand i dess anspråk på att slå fast en sanning. Berättelser kan faktiskt användas av vitt skilda skäl; inte bara för att övertala, väcka sympati och förståelse, men också för att underhålla och rent av manipulera (Riessman 2008). Rent allmänt tillhör vi en bekännelsekultur där berättelsen är central. I TV-sofforna och på nätet är vi väl förtrogna med problemberättelser och känner igen dess dramaturgi. Som socialarbetare är vi lyhörda för hur problem framställs och förstås, vi kanske till och med förväntar oss särskilda berättelser och förvånas av andra ("Jag gillar att knarka. Det är skönt att vara hög."). Men det är inte alltid sanningshalten som är det mest intressanta med hur vi framställer oss själva. En romantisk syn på berättelsen som ingången till "hur det verkligen har varit" kan därför vara fastlåsende. Att istället vända blicken mot hur berättelsen vecklas ut, vilka berättelsepoänger som lyfts fram, vad som metakommuniceras, kan ge socialarbetaren en ingång till nya världar. Genom att lyhört stödja berättelsen genom små kommentarer ("ja?", "hmm", "OK") och fördjupande frågor ("Hur menar du?") ges klienten och socialarbetaren möjlighet att skapa ett narrativt frirum mitt i de tvingande strukturer som omgärdar socialt arbete.

VILKA BERÄTTELSER FÅR BERÄTTAS?

Inte ens den djupt personliga berättelsen är en sluten enhet, den tillkommer i samtal med andra. Genom att som socialarbetare ställa frågor, humma, nicka empatiskt och förstående dras berättelsen åt olika håll. Att vara en lyhörd och icke-dömande lyssnare är därför nödvändigt i professionella samtal. Samtidigt har den större kulturen betydelse. Det finns kulturella gränser för vilka berättelser vi accepterar och vilka vi avvisar som icke gångbara. Värderingar och moral är centrala i allt berättande: Att vara en juste kompis, en bra förälder eller en trovärdig professionell är några exempel, men också "tjyvmorale" har sina

berättelser – att inte gola på någon, stå pall för kamrattryck etc. Till alla faser i livet finns berättelser knutna. Berättelser som visar att vi är ansvarsfulla och goda samhällsmedborgare som vill varandra väl. Att vara beroende av socialtjänsten i en kultur där arbete tillskrivs bestämda värden kan i denna mening i sig ses som ett brott mot en ”större” berättelse där arbete betraktas som en dygd.

Berättelser i socialt arbete kan användas på olika sätt. Fay Martin (1998) bad ungdomar som lämnat institutionsvård att berätta om sina erfarenheter. Dessa berättelser skrevs tillsammans med ungdomen ner direkt på skärmen. På så vis fick ungdomarna syn på sin historia och möjligheten till revideringar och alternativa skrivningar kunde också diskuteras: Vad hände? Och varför? Hade jag kunnat välja en annan väg? Ungdomarnas eget perspektiv togs tillvara och en narrativ metod utvecklades.² Genom samtal med en aktiv motpart kunde klientens historia ”skrivas om” (jfr Cedersund 1999: 211).

ATT ERBJUDA EN PLATS FÖR SAMTAL

Som format har berättelsen visat sig seglivad. Genom historien stiger människors berättelser för att förstå och uttolka sin samtid, sig själva och sina sociala relationer. Detta berättande är kärnan även i socialt arbete, vars myndighetsutövning vid en första betraktelse kan verka både fyrkantigt och stelbent. Socialt arbete är uppdragsstyrt och har en byråkratisk inramning som regleras genom lagstiftning och praxis för hur ”ärenden öppnas”, processas och avslutas. För att bli delaktiga i andra människors liv måste vi trots denna maktposition erbjuda en plats för samtal: vi behöver förstå den andre utifrån dennes premisser, önsknings, förhoppningar och drömmar, hur byråkratiskt och regelstyrt arbetet än må vara.

Runt berättelsen spinns ett nät av interaktioner: med klienten, kollegor, politiker och dokument. Dessa berättelser är centrala i det flöde av interaktioner som föregår i det sociala arbetets vardag. När allt fler standardiserade metoder byggda på förutbestämda ”rutor”, ofta med ja- och nej-svar, introduceras reduceras berättelseutrymmet – därför behövs en påminnelse om berättelsens betydelse i socialt arbete. Cedersund (1999) skriver om berättelsen som resurs: ”Att vara ett lyssnande öra för våra medmänniskors berättelser framstår härmed som lika viktigt som att hjälpa en människa som gått vilse i okänd terräng.”

REFERENSER

- Adelswärd, Viveka (1996) *Att förstå en berättelse – eller historien om älgen*. Stockholm: Brombergs.
- Bruner, Jerome (1990) *Acts of meaning*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cedersund, Elisabet (1992) *Från personligt problem till administrativt beslut*. Linköping: Linköpings universitet.
- Cedersund, Elisabet (1999) Berättelsers i socialtjänstens möten. I Ullabeth Sätterlund Larsson & Kerstin Bergqvist *Möten – en vänbok till Roger Säljö*, Linköping: Linköpings universitet. s. 195-216.
- Forssell, Anders & Anders Ivarsson Westerberg (2014) *Administrationssambället*. Lund: Studentlitteratur.

² Om narrativ metod i socialt arbete se även Roscoe, Carson & Madoc-Jones (2011).

- Hall, Christopher (1997) *Social Work as Narrative. Storytelling and persuasion in professional texts*. Aldershot: Ashgate.
- Houtkoop-Steenstra, Hanneke (2000) *Interaction and the standardized survey interview. The living questionnaire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hydén, Lars-Christer (1995) Det sociala misslyckandet som berättelse. Att återställa den moraliska ordningen. I *Socialvetenskaplig tidskrift*, 2 (3): s. 194-207.
- Jefferson, Gail (1988) On the sequential organization of troubles-talk in ordinary conversations. I *Social Problems*, 35(4): s. 418-441.
- Kirmayer, Laurence J. (2000) Broken narratives. Clinical encounters and the poetics of illness narratives. I Cheryl Mattingly & Linda C Garro (red.) *Narrative and the cultural construction of illness and healing*, s. 153-180.
- Larsson, Sam, Yvonne Sjöblom & John Lilja (2008) *Narrativa metoder i socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur.
- Labov, William & Joshua Waletzky (1967/1997) Narrative Analysis: Oral Versions of Personal Experience. I *Journal of Narrative and Life History*, 7 (14): s. 3-38.
- Martin, Fay E. (1998) Tales of transition: self-narrative and direct scribing in exploring care-leaving, *Child & Family Social work*, 3 (1): s. 1-12.
- Martinell Barfoed, Elizabeth (2008) *Berättelser om adoption*. Lund: Socialhögskolan, Lunds universitet.
- Martinell Barfoed, Elizabeth (2014) Standardiserad interaktion – en utmaning för socialt arbete. *Socialvetenskaplig tidskrift*, 21(1): s. 4-23.
- Martinell Barfoed, Elizabeth (2018) From stories to standardised interaction – changing conversational formats in social work. I *Nordic Social Work Research*, <https://doi.org/10.1080/2156857X.2017.1417154>.
- Plummer, Ken (1995) *Telling Sexual Stories*. New York: Routledge.
- Riessman, Catherine K. (2008) *Narrative Analysis in the Human Sciences*. Thousand Oaks: Sage.
- Roscoe, Karen Dawn, Alexander M. Carson & Lolo Madoc-Jones (2011) Narrative social work: Conversations between theory and practice. *Journal of Social Work Practice*, 25 (1): s. 47–61.
- Sacks, Harvey; Schegloff, Emanuel A. and Jefferson, Gail (1974) "A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation", i *Language*, 50 (4): s. 696-735.

När praktikern ska bli forskare – en bekännelse

Stina Balldin

Sedan några år tillbaka är jag anställd som doktorand på Socialhögskolan i Lund. Innan dess har jag sedan 1992 arbetat som socionom i socialtjänst, missbruksvård och barnpsykiatriens spädbarnsverksamhet. Jag funderar ofta på hur mina erfarenheter av praktiskt socialt arbete både underlättar och komplicerar den lärandeprocess som det innebär att vara doktorand. Framstående forskare intervjuas ibland i bokform, medan det mer sällan händer att en praktiker intervjuar en forskare. Denna text utgörs av ett samtal mellan mig som praktiker och mig som blivande forskare, helt enkelt en intervju med mig själv. Innehållet i intervjun kan förhoppningsvis vara av intresse för andra eller till och med kännas igen. Nu börjar intervjun.

Praktikern: Jag behöver prata med dig om några saker, men allra först vill jag veta något om ditt forskningsområde.

Forskaren: Jag är intresserad av det praktiska sociala arbetet där problem eller svårigheter ofta behöver åtgärdas i samband med att de uppmärksammas. Efter hand har jag blivit mer och mer intresserad av det mellanmännsliga samspelets betydelse för människans utveckling och förutsättningar. På vilka sätt och i vilka sammanhang kan socialt arbete främja psykosocial utveckling och hälsa genom insatser för barn och familjer? Efter att ha arbetat med Marte Meo, som är en samspelsbehandling, fördjupades mitt intresse för samspel. Mitt forskningsområde är videofeedbackinterventioner där vardagligt samspel mellan barn och föräldrar eller barn och pedagoger är i fokus. I mitt projekt undersöks vilken forskning som finns om videofeedback och hur en intervention, Marte Meo och samordningsmöten, står sig jämfört med det som kallas för sedvanliga insatser. Målgruppen är barn mellan 3 och 12 år som uppvisar samspelssvårigheter eller det som kallas beteendeproblem i förskola eller skola. Interventionen sker till största delen i skolan men ibland även hemma i familjen.

Praktikern: Jaha, det handlar alltså om socialt arbete i skolan, det verkar både intressant och viktigt. Det här med doktorandstudier, vad innebär det egentligen? Lite vet jag, men det är inte så ofta man kommer i kontakt med doktorandstudier ute på fältet.

Forskaren: Att vara doktorand innebär en hel massa saker, det finns en slags handbok för doktorander som gör det lättare att navigera i denna stimulerande men också ganska snåriga tillvaro. Min upplevelse är att

man kommer underfund med vad det innebär efter hand. Varje doktorand har dessutom sin egen arbetsprocess eftersom forskningsprojekten ofta är olika. Kanske är det därför det har skrivits flera böcker om vad det innebär att doktorera. Som doktorand är man på samma gång både anställd och student, som att ha ett arbete och samtidigt utbilda sig, fast på arbetet. Under fyra år får jag lön förutsatt att jag visar att jag gör förväntade framsteg i avhandlingsarbetet. Förutom att skriva en avhandling ska jag under den tiden gå doktorandkurser som tillsammans omfattar 75 högskolepoäng, delta aktivt i en mängd seminarier där andras och min forskning diskuteras och presentera min forskning på konferenser. Att jag kan forska visar jag slutligen genom att försvara min avhandling vid en disputation där jag blir bedömd av en betygsnämnd som består av seniora forskare.

Praktikern: Jaha, vilket jobb! Det är svårt att förstå vad det riktigt innebär. Hur klarar man alla kurser om man inte studerat på ett tag? Så många högskolepoäng, hur ska man hinna med allt?

Forskaren: Det undrade jag också eftersom det var länge sedan jag studerade vid universitetet. Jag tog en magisterexamen i socialt arbete 1998, certifierades som Marte Meo terapeut och handledare 2002 och 2009, och utbildade mig i familjeterapi, steg 1, 2008. När jag började som doktorand visste jag knappt vad ett ”paper” var och jämfört med mina yngre doktorandkollegor saknade jag kunskap på flera områden. Jag upplevde att jag inte var tillräckligt akademisk och att min socionomexamen och erfarenhet av att ha arbetat många år i socialt arbete inte var värt så mycket i detta sammanhang, vilket förvånade mig. Frågan om hur jag ska hinna ställer jag mig emellanåt. I avhandlingsarbetet är det mycket jag måste greppa om och jag tar lite i sänder, annars känns det alltför omfattande och stressen blir för stor.

Praktikern: Mycket måste väl ha förändrats sedan du tog din socionomexamen. Det handlar kanske också om det avstånd mellan fält och forskning som det ofta talas om. Har du kunnat dra nytta av ditt praktiska arbete?

Forskaren: Jo, jag tycker att jag har stor nytta av min praktiska erfarenhet. Till exempel har jag sedan tidigare lärt mig att sätta upp delmål, nöja mig med små framsteg i taget och inte stressa upp mig. Förändring tar tid, lärande tar tid och forskning tar tid. Min strategi är att bemästra svårigheter i den ordning de kommer och inte se alla på en gång. På så sätt har jag tillit till att jag löser det som är svårt när det är dags. Jag har förstås också nytta av att jag kan relatera till sociala problem och till socialarbetarens vardag.

Praktikern: Men vad består då egentligen en avhandling av?

Forskaren: Det är en bok som innehåller antingen olika kapitel eller fyra artiklar och en ”kappa” Kappan är en inledande text där de fyra artiklarnas innehåll knyts samman och utvecklas. Den första varianten benämns monografi och den senare sammanläggnings-avhandling. Oavsett vilken typ av avhandling jag väljer att skriva ska den presentera min forskning. Mycket kort beskrivet består forskningen av att jag bestämmer mig för ett problemområde, ställer en eller flera forskningsfrågor, väljer metod, samlar in data, överväger användbara teorier, gör en analys av det insamlade materialet och slutligen presenterar vad jag kommit fram till. Konkret går inte forskningsarbetet till så enkelt eller linjärt förstås. Det är oändligt mycket som vänds och vrids på och mina forskningsfrågor kan behöva ändras flera gånger.

Praktikern: Behöver det verkligen ta så lång tid?

Forskaren: Ja, det tar väldigt lång tid och tiden behövs. För att bli forskare behöver jag lära mig mycket mer om socialt arbete än jag kunnat drömma om. Socialt arbete som forskningsområde innefattar dessutom så mycket mer än vad som ryms inom det forskningsområde jag valt att undersöka. Det tar tid att ringa in och avgränsa mitt forskningsområde, samla in data, se forskningsområdet ur olika vetenskapsteoretiska perspektiv, positionera mig, analysera och motivera val av teoretiska perspektiv. Att jag får insyn i olika perspektiv gör att jag kanske behöver omvärdera mitt arbete, vilket i sig är spännande.

Praktikern: Oj, jag vet inte knappt vad socialt arbete som forskningsämne är. Kan det separeras från praktiskt socialt arbete?

Forskaren: Det tog tid innan jag förstod att socialt arbete som forskningsämne och det sociala arbetets praktik skiljer sig åt en del. I början var det mycket som förvånade mig och som var nytt, till exempel att det är svårt att definiera vad socialt arbete och socialt arbete som forskningsämne är och att det därför diskuteras ofta. Ibland låter vi till och med bli att diskutera de här frågorna för att de är så svåra. Det finns olika sätt att se på saken.

Praktikern: Va? Jag har aldrig tänkt så mycket på att det skulle vara ett bekymmer att definiera vad socialt arbete är. Jag har lärt mig att det handlar om att på olika nivåer utjämna orättvisor och att inom vissa ramar tillsammans med klienterna försöka lösa bekymmer som antingen de själva eller andra tycker finns. Vissa saker har jag kunnat hjälpa till med medan andra krävt att jag fått engagera personer i nätverket, andra myndighetspersoner eller professioner. De handlingsmöjligheter man som socialarbetare har i olika sammanhang har lett till många funderingar och diskussioner i arbetet.

Forskaren: Man kan tänka på skillnaden som om praktiskt socialt arbete och forskning i socialt arbete sker i två olika sfärer där både kunskapen och metoderna skiljer sig åt. I forskarens arbete är avsikten att lyfta fram och betona skillnader snarare än att hitta likheter och gemensamma mötesplatser. Eftersom man värderar saker på olika sätt inom forskning respektive praktik tedde detta sig från början ganska obegripligt för mig. Kanske är det just de skilda avsikterna som förvirrar.

Praktikern: Men är inte socialt arbete lite som att forska? Praktiskt socialt arbete innebär ju ett ständigt efterforskande och utforskande där man samlar in data, använder sig av teorier, har hypoteser och söker efter svar på olika sätt och med olika metoder. Samtidigt som man söker det unika letar man också efter mönster. För att bli kunnig i sitt arbete behöver man lära sig att känna igen och urskilja det som är relevant och man måste ha tillit både till den egna förmågan, kunskapen och till andra människor.

Forskaren: Jo, visst finns likheter med praktiken. Forskning i socialt arbete sker inom vissa givna ramar och är omgärdad av en mängd former och krav som är mer eller mindre uttalade, vilket liknar praktiken. Liksom praktiken styrs forskningen av den samhälleliga kontext forskaren befinner sig i, till exempel ekonomiskt och ideologiskt. Jag upplever dessutom att vi både på fältet och inom forskningen gärna skyller våra tillkortakommanden på förhållanden som råder utanför vårt eget handlingsutrymme. Men det är kanske allmänmänskligt? Förhållandet mellan tillit och skepsis är också intressant i sammanhanget. Just det att forskarens roll innebär att ha en skeptisk och ifrågasättande hållning är ibland svårt när man som jag har en bakgrund i praktiken.

Praktikern: Jo, nog finns det likheter. Men även om tillit kanske är mer framträdande än skepsis i det praktiska arbetet så kräver handling också reflektion. Det där med att skylla på andra känner jag igen, det är nog ett sätt att skydda sig när arbetet är svårt och man är pressad. På vilka sätt tycker du att din forskning påverkas av att du har praktisk erfarenhet av ditt forskningsområde? Är det en fördel?

Forskaren: Både ja och nej. Ibland kan den sociala praktiken verka långt borta men den gör sig ofta påmind på ett eller annat sätt. Det bästa med min praktiska erfarenhet är att mitt forskningsintresse och forskningsområde kommer från den och att jag kan relatera egna erfarenheter av socialt arbete till åtminstone en del av andras forskningsområden. Mina erfarenheter kan däremot stå i vägen för mig när det handlar om att ställa forskningsfrågor eller frågor som har med mina forskningsdata att göra. En annan svårighet är att jag ser vissa saker som självklara eftersom de är välkända för mig medan de inte är det för andra. Det är en sorts hemmablindhet som är svår att handskas med just därför att jag inte får

syn på den. Då är det svårt att vara kritisk eller problematisera. Mina erfarenheter bidrar nog till att jag är mån om att uttrycka mig begripligt. Jag är mån om att använda ett språk som andra kan förstå. Språk, både i tal och i skrift, behöver hanteras varsamt för att inte människor ska känna sig förminskade eller nedvärderade. Ibland upplever jag att språket inom forskningsämnet socialt arbete liksom förvrider det som sker på fältet.

Praktikern: Jag håller med när det gäller det här med språket. Ibland tycker jag att orättvisa benämningar används om socialt arbete och dem som arbetar där.

Forskaren: Jo, det är ju så att begrepp och benämningar verkligen speglar olika perspektiv. När det inte är tydligt uttalat vilket perspektiv man utgår ifrån kan det lätt uppfattas som orättvist. Jag kan förstå att socialarbetare ibland inte känner igen sig själva eller sin praktik när den tillskrivs andra benämningar än man är van vid. Men forskarens uppgift är ju också sätta fingret på företeelser i socialt arbete som det faktiskt finns anledning att kritisera eller ifrågasätta.

Praktikern: Ja, så är det ju. Nu måste jag fråga en annan sak. Jag har alltid tyckt att mitt arbete varit meningsfullt. Har du funderat på nyttan med din forskning?

Forskaren: Oh ja, det är en svår fråga och en av de frågor jag brottats mest med sedan jag började forskarutbildningen. Var gör jag mest nytta och för vem eller vilka? Jag har inget bra svar. För min egen del är mitt arbete meningsfullt, men räcker det? Ibland upplever jag att arbetet som doktorand inte är så meningsfullt som jag skulle önska, utan tror att jag skulle kunna uträtta mer om jag arbetade på fältet. Frågan är viktig och jag tror den påverkar min identitet som forskare. Jag skulle önska att vi pratade lite mer om forskningens tillämpbarhet, nyttan av forskning och för vem? Det finns också en tidsaspekt, forskning tar tid och därför tar det tid innan man ser nyttan av resultatet.

Praktikern: Den forskning du håller på med kan väl komma att bli till nytta för praktiken?

Forskaren: I vissa stunder tror jag det, eller till och med tror att jag vet att den är meningsfull och nyttig. Men det kan diskuteras. Framför allt för vem? Är den till nytta för barnen, föräldrarna, behandlarna, pedagogerna, skolan, cheferna, beslutsfattarna? Och hade forskningen varit mer nyttig om den gjorts på ett annat sätt, med andra metoder? Några menar att forskning inte behöver vara nyttig eller direkt tillämpbar eftersom det kan visa sig senare att den var till nytta utan att vi kan veta något om det idag. Detta resonemang kan jag inte helt förlika mig med när det gäller socialt arbete, även om forskning utan en direkt nyttoaspekt också kan driva

utvecklingen framåt. Jag förstår att det är så, många viktiga upptäckter har gjorts utan att man kunnat ana det, men här kanske min erfarenhet från praktiken påverkar mig. Jag tycker att vi måste kunna skönja nyttan av en ansenlig del av forskning i ämnet socialt arbete och skulle önska att vi ibland lämnade vårt perspektiv. Som jag förstått det uppfattar inte fältet alltid att forskningen i socialt arbete är till för dem. Det upplevda glappet mellan fält och forskning är ett bekymmer som verkar svårt att lösa under rådande förhållanden. Kanske krävs en annan organisering när det gäller forskning i socialt arbete, både inom socialhögskolan och praktiken. Universitetet, forskningen och det språk som används utgör en maktfaktor som är problematisk. Ett komplement skulle kunna vara ett forskningsinstitut där praktiken ingår som en aktiv del i forskningen för att bättre kunna möta den sociala praktikens behov. Kommundoktorander är ett annat sätt, men kräver även det ett nytänkande inom både universitet och praktik.

Praktikern: Kanske det? På fältet behöver vi fundera på hur arbetet ska organiseras så att vi kan bidra till att forskning görs. Här spelar praktiken en stor roll. Som praktiker undrar jag vem forskning i socialt arbete egentligen är till för? Den måste vara nydanande på lång sikt men också vara till nytta för dem som på kortare sikt behöver ta del av det som socialt arbete kan erbjuda. Kan vi helt utesluta nyttoaspekten? Om vi verkligen menar att forskningen inte behöver vara till nytta för klienterna säger det något om vår syn på dem. Om det hade varit en annan grupp som vi arbetade mot hade de kanske i större utsträckning krävt att forskning i socialt arbete skulle gagna dem?

Forskaren: Jo, men kanske är det just det som skiljer socialt arbete från forskning i socialt arbete. Om mottagaren i forskning och praktik skiljer sig åt gör kanske syftet också det. Jag uppfattar det som om det finns delvis andra avsikter eller mål med socialt arbete som forskningsämne.

Praktikern: Då kanske det inte har förmedlats tydligt till praktiken. Vad skulle hända om det tydliggjordes? Kanske pratar fält och forskning förbi varandra.

Forskaren: Ja, det kan vara så att vi inte förstår varandras perspektiv. Jag är tudelad till den kritiska ansats som är så central i forskning, det känns som om jag måste omskolas. Jag har svårt att vänja mig vid att fokus är på att problematisera i stället för att söka möjligheter och lösningar, men det berör nog också det som skiljer forskning i socialt arbete från praktiskt socialt arbete. Ja, du ser, min erfarenhet som socialarbetare står ibland i vägen, samtidigt som jag inte skulle vilja vara utan den. Kanske är det bra att dessa frågor skaver mot varandra.

Praktikern: Det här verkar vara svåra frågor.

Forskaren: Ja, det är svårt. Det finns inget svart eller vitt, rätt eller fel. Analysen är också central i forskning. Det handlar om att undersöka eller se saker ur olika perspektiv, ofta ur ett kritiskt perspektiv. För att kunna göra det behöver man ha kunskap om en massa saker. Det är nödvändigt att få sina perspektiv ifrågasatta, det är en del av forskarutbildningen. Analys bidrar ju till att nya frågor väcks.

Praktikern: Oh, nu blev det tungt. Å ena sidan och å andra sidan... man hinner inte tänka så mycket på det när man jobbar. I arbetet är ju fokus på att hitta det som är positivt, möjligt eller utvecklingsbart. Å andra sidan måste man ofta fatta snabba beslut och det kan nog hända att de perspektiv man har kanske ibland blir alltför snäva. På fältet skulle vi behöva mer tid för reflektion och tid att diskutera både med kollegor och med klienter. Men vad är det då som är roligast med att vara forskarstuderande?

Forskaren: Det är att få lära mig mer, att få möjlighet att upptäcka andra perspektiv än dem jag redan hade, att utmana mig själv. Att få fördjupa mig under lång tid i ett ämne jag själv valt och att få delta i intressanta kurser och seminarier gör forskarutbildningen mycket stimulerande.

Praktikern: Det låter roligt. Vad är svårast med att vara forskarstuderande?

Forskaren: Det är nog att även om jag får stöd av andra så är det jag som varje arbetsdag ensam måste driva mitt arbete vidare och fatta beslut om hur jag ska gå till väga. Därför behöver jag ha en stark vilja och tro på mig själv samtidigt som det är nödvändigt att jag ser mina begränsningar och inte ställer alltför stora krav på mig själv. Liksom i praktiskt socialt arbete är det inte så dumt med självkänedom. Det är bra att stå med båda fötterna på jorden och ha en sund syn på hur viktig avhandlingen egentligen är för mig och för andra. För att må bra måste jag ständigt förhålla mig till den stress det innebär att vara doktorand.

Praktikern: Ja, det är väl som i praktiken då. Man måste hitta en balans så att arbetet kan kännas roligt och meningsfullt. Ibland går alltför mycket energi åt till att förhålla sig till den arbetssituation man har eller den organisation man befinner sig i. Det är nog många med mig som upplever att vårt handlingsutrymme är begränsat och att krympande resurser gör att vi inte kan utföra vårt arbete på det sätt vi vill eller ska enligt lag. Till syvende och sist är det klienterna som får lida för det. Samtidigt är det viktigt att se vad jag faktiskt kan åstadkomma inom de ramar som finns. Hur är det att arbeta på ett universitet?

Forskaren: Svår fråga. Arbetet är väldigt stimulerande som sagt, men jag uppfattar universitetsvärlden som väldigt individualiserad. Alla får navigera så gott de kan i den speciella och lite avskilda kontext som universitetsvärlden utgör. Här handlar det mycket om karriär och om

att vara strategisk. Eftersom det är en del av vår arbetsmiljö och påverkar oss skulle det behöva diskuteras mer för att hitta ”motgift”. Trots att samarbete rimligtvis borde ge mest, uppfattar jag det som att jag måste prestera individuellt för att lyckas och att när det verkligen gäller står jag ensam. Hur mycket jag ska blotta mig och min uppfattning om saker och ting är som en sorts balansakt som är både svår och beklagansvärd. Att ha tillit till andra och våga visa både svagheter och styrkor är precis som i praktiskt socialt arbete trots allt en nödvändighet för att man ska bli synlig för andra. Det i sin tur underlättar att kunna ta emot hjälp, hjälpa varandra och bli meningsfulla för varandra. Jag är inte helt säkert på om det är möjligt eller ens eftersträvansvärt här?

Praktikern: Det förvånar mig. På olika sätt har jag genom livet lärt mig att det är bra om man kan hjälpas åt. Att man blir starkare tillsammans och kan utträtta mer än om man är ensam. Hur går det ihop?

Forskaren: Hm, jag vet inte. Det verkar som att för många överväger fördelarna eftersom arbetet är så stimulerande. Tyvärr bidrar det nog till att miljön inte passar alla. Man får skapa sig sitt eget ”rum” i det stora. Fast ibland känner man sig trots allt ganska ensam, kanske är det gamla strukturer som sitter i väggarna. I vilket fall står det i bjärt kontrast till nobelpristagarna som år efter år betonar att vägen till nya viktiga upptäckter är samarbete, lust, att ha roligt och att prata och diskutera. Jag tror att en sådan miljö måste präglas av trygghet och tillit.

Praktikern: Men tröttnar du inte? Hur finner du mening när forskningsarbetet verkar vara svårt, tar så lång tid och när resultaten låter vänta på sig?

Forskaren: Jag tröttnar inte eftersom jag tycker att det är roligt och eftersom jag är uthållig. Det måste man vara när man forskar. Mina erfarenheter från fältet gör att jag har lätt att se de små stegen och att de kan leda till något större så småningom. Jag uppfattar doktorandtiden som lyxig på många vis. Jag får lära mig väldigt mycket nytt och får ta del av en mängd olika perspektiv som jag inte visste något om. Inte minst är tiden min egen och styrs till stor del av mig. Eftersom man kan arbeta hur mycket som helst med en avhandling krävs att jag kan avgränsa arbetet. Därför hjälper det mig att jag har familj, barn, vänner och hund som gör att arbetet får ta en begränsad del av min tid i anspråk.

Praktikern: Avslutningsvis, idén att intervjua dig själv och formulera det i text kan verka lite egoistisk och visa på brist på ett vidare perspektiv.

Forskaren: Jo, men ett arbete kan göras på många nivåer. Precis som för en socialarbetare har jag anledning att vända blicken mot mig själv, även om doktorerandet emellanåt ter sig lite väl introvert. Att skriva ner min inre dialog kanske hjälper mig att tydligare se hur mina erfarenheter kan

vara en fördel och när de kan utgöra ett hinder i avhandlingsarbetet. Det i sin tur kan stärka avhandlingen, mig som blivande forskare och förbättra mig som praktiker. Man kan också fråga sig vilken betydelse den inre dialogen har om den inte får en mottagare utanför mig själv?

Praktikern: Mm. Genom att prata med dig har jag i alla fall fått veta en hel del som jag inte visste innan, tack så mycket!

Forskaren: Tack själv, det är ömsesidigt.

Eftersom jag just nu är mer forskarstuderande än praktiker blir det jag som får avsluta denna text. Varför ville jag då intervjua mig själv? Frågorna som tagits upp i intervjun har varit mer eller mindre ständigt närvarande som en inre dialog under hela min hittillsvarande doktorandtid och svaren står endast för mina egna funderingar. Med intervjun ville jag synliggöra svårigheten i att ha forskarens kritiska utifrånblick när man har egna erfarenheter av praktiskt arbete och sitt forskningsområde.

Som den forskare jag har för avsikt att bli måste jag nämna något om de begrepp jag använder i texten. I intervjun benämner jag mig själv som ”praktikern” och ”forskaren”, vilket inte är helt korrekt. En otydlighet i doktorandens anställning är att man är både anställd och student samtidigt. Vad är jag då egentligen? Jag kan inte kalla mig forskare när jag ännu inte är disputerad, ändå är det forskning jag håller på med i stort sett varje dag. Därför kallar jag mig i denna text för forskare. Om inte annat kan det hjälpa mig i utvecklingen av min yrkesidentitet. Från att ha haft en identitet som socialarbetare ska jag så småningom identifiera mig som forskare, en inte helt enkel process. Är det ens nödvändigt? Kan jag inte vara både och, samtidigt? I intervjun har mina existentiella tvivel skymtat fram och en del av dem rör min yrkesidentitet och självbild. I *Samtal med K – en bok om identiteten* (Börjeson, 1974) resonerar författaren om vår uppfattning om oss själva och menar att den också kan beskrivas som ”bilden av mig själv – i mig – och bilden av mig själv – i andra”. Varför har jag då delat upp mig själv som varande två olika personer, praktikern *eller* forskaren? Kanske är forskaren den bilden av mig själv jag finner hos andra medan denna bild ännu inte finns i mig? Snarare finns just nu en bild av mig i mig som varken är det ena eller det andra. Kanske håller bilden på att förändras? Börjeson ställer en del frågor som kanske kan vara till hjälp. När jag är disputerad, hur vill jag då se på mig själv? Skulle jag känna igen mig? Om jag som den renodlade praktiker jag tidigare var skulle se mig själv som en framtida forskare, skulle jag tycka om mig då? Skulle jag bli glad eller ledsen om jag träffade mig om fem år?

Att ställa de här frågorna är en övning i att se mig själv med andra ögon. Eftersom jag inte är en vän av alltför stora förändringar, även om jag tycker om utmaningar, hoppas jag att jag känner igen mig. Jag skulle vara nöjd om jag inte helt släppt taget om det praktiska sociala arbetet men samtidigt har en forskare i mig som kan bidra med något, eller vice versa. Det skulle jag tycka om. Glad

skulle jag bli om jag träffade mig och lade märke till att jag funnit min egen roll utan att ha påtvingats någon. Jag skulle tycka mer om mig om den jag mötte kunde hålla flera perspektiv och logiker i huvudet. Det är svårt och får ta tid. Ett steg i taget. En del av doktorerandet är att inte veta något säkert om framtiden.

Under skrivandets gång har jag erfarit att andra haft liknande funderingar som jag. I en artikel i *Nordisk Sosialt Arbeid* (1998) driver Jönsson två teser som går ut på att den kritiska forskningen om det sociala arbetet och det sociala arbetets praktik utgör två skilda rationella sfärer, och att den som lämnar den ena sfären för den andra socialiseras och disciplineras in i den nya. Liksom Jönsson lyfter Heyman (1999) att den teoretiserande, eller intellektualistiska, logiken ges företräde i det vetenskapliga arbetet framför praktikens egen logik. Vad händer då? Ett exempel på intellektualistisk förvrängning är att vi tror att en modell över verkligheten är densamma som verkligheten och därmed tillskriver praktiken samma slags logik som den vetenskapliga modellen (ibid). Om vi tar kategorisystem som exempel så uppstår de av olika anledningar och har därför olika användningsområden. Det är viktigt att inte bortse från skillnaderna i logiker, till exempel mellan kategorier uppkomna i forskning respektive praktik. Är det dessa skilda sfärer med sina olika logiker som är anledningen till det upplevda glappet mellan teori och praktik, mellan forskning i socialt arbete och praktiskt socialt arbete? Heyman, inspirerad av Bourdieu, belyser vikten av självreflexion i det vardagliga forskningsarbetet just för att undgå den intellektualistiska förvrängningen. I doktorandens och forskarens uppdrag ingår att lära sig att granska och kritisera andra, medan att granska sina egna texter med samma allvar kanske inte är lika vanligt. Att som forskare arbeta självreflexivt, det vill säga fundera på varför jag tänker eller handlar som jag gör, kan innebära att forskningspraktiken ändras, menar Heyman. Risken är annars att forskare ersätter praktikens logik med en logik som skapats i ett "akademiskt universum", vilket i sin tur kan leda till att praktiken inte tas på allvar och heller aldrig kan förstås (Heyman, 1999).

Förförståelse handlar om det som forskaren har med sig vid analysen av data, det vill säga kunskap och erfarenheter som kan påverka forskningsresultatet (Jakobsson, 2011). Synen på hur förförståelse ska användas skiftar, några hävdar att man ska undvika att bli påverkad av sin förförståelse medan andra ser den som en tillgång när man ska tolka ett material. När man som jag har en förförståelse av forskningsområdet finns det fördelar och nackdelar med det, vilket också framkom i intervjun. Att fundera på vad det innebär är en form av självreflexivt arbete som kan hjälpa mig att ställa frågor utifrån olika perspektiv, till exempel forskningens och praktikens. Vad det är som driver mig att undersöka just det jag gör, vad det är som gör att jag ser det jag ser i mitt material, liksom frågor om vilka konsekvenser teoretiserande och en eventuell intellektualistisk förvrängning får, är frågor som är av betydelse (Heyman, 1999).

Min förförståelse som påverkas av min praktiska erfarenhet präglar förstås mitt tänkande i en viss riktning, vilket i sin tur styr den typ av kunskapsproduk-

tion jag bidrar till. Inre dialoger och diskussioner med kollegor är andra exempel på självreflexivt arbete vilket förmodligen också påverkar min yrkesidentitet. Vad är socialt arbete och vad är forskning i ämnet socialt arbete? Vilka likheter finns och vilka skillnader? Vem vill jag vara i min yrkesroll? Hur ser andra på mig?

Det är viktigt att belysa likheter och inte bara olikheter mellan forskning och praktik. Ofta skiljer vi på teoretisk kunskap och praktisk kunskap (kunnigt handlande) och värderar dem också olika (Kalman, 2013). Teori och praktik kan i stället ses som olika aspekter av kunnigt handlande. Skillnaden mellan teoretisk kunskap och praktisk kunskap blir störst när vi tänker på dessa som kunskapsprodukter. Om vi i stället ser kunskaperna som något som människor *gör något med* så är det lättare att se likheter mellan det teoretiska och det praktiska (ibid) vilket kan bidra till större ömsesidighet.

När jag skrev intervjutexten infann sig ett behov av att försvara mig. Intressant, eftersom mycket inom forskarutbildningen handlar om att försvara mitt arbete och mina resonemang. Det tänker jag inte göra. Betydelsen av att intervjua mig själv är kanske just den att komma fram till att jag inte behöver vara det ena eller det andra. Jag behöver inte dela upp mig i praktiker eller forskare utan kan i stället tro att det går att förena båda i mig. Min förhoppning är att jag kan hitta ett eller flera sammanhang där jag kan använda min kunskap och mina erfarenheter från både praktiskt socialt arbete och forskning i ämnet socialt arbete och att de smälter samman och blir oskiljaktiga.

REFERENSER

- Börjeson, Bengt (1974) *Samtal med K - en bok om identiteten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Heyman, Ingrid (1999) En självreflexiv dimension i vetenskapligt arbete. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 4:2, s. 162–180.
- Jakobsson, Ulf (2011) *Forskningens termer & begrepp. En ordbok*. Lund: Studentlitteratur.
- Jönsson, Håkan (1998) Praktik och forskning – en personlig betraktelse. *Nordisk Socialt Arbeid*, 1, s. 43–50.
- Kalman, Hildur (2013) Kunskap och kunnigt handlande. I Blom, B., Morén, S., & Nygren, L. (red.). *Kunskap i socialt arbete. Om villkor, processer och användning*. Stockholm: Natur & Kultur.

Att bemöta det okända: om empati och den andre i socialt arbete

Karl Eriksson

Bemötande, och framför allt det goda bemötandet, är något av en luddig käpphäst. Det framställs som viktigt att bemästra i arbete med människor, men trots det har jag aldrig sett en övertygande teoretisk redogörelse. När jag själv var i färd med att försöka använda begreppet i en text något år tillbaka, blev jag varse om att termen inte låter sig översättas till vare sig engelska eller tyska. Vill jag försöka förmedla vad bemötande innebär gör jag det istället genom att dela med mig av en erfarenhet när jag blivit bra eller dåligt bemött av någon. Jag tänker då främst på möten med professionella som i sitt arbete väntas bete sig på ett respektfullt sätt mot sina kunder, klienter eller besökare. Däremot finner jag att just olika synonymer, som till exempel respektfullhet (eller hövlighet, eller formell trevnad) inte lyckas fånga vad bemötande betyder. Bemötande behöver genomlevas, och eftersom alla har gjort just detta finner vi det aldrig särskilt svårt att relatera till. Varje person bär på historier om bra och dåliga möten. Trots sin oklarhet förblir alltså bemötande angeläget att studera då det är för oss djupt meningsfullt.

Nu, istället för att låta denna text försöka råda bot på avsaknaden av en precis definition vill jag här mena att motståndet jag givit prov på ovan säger något om livet med andra. Det kan erfaras och därmed förstås men undflyr alltid sin exakta förklaring. Det går inte helt att fånga i ord, eller kanske ens i tanken. Även om det därmed kan tyckas motsägelsefullt, vill jag ändå nedan försöka beskriva vad som karakteriserar detta *ögonblick* med den andre (det vill säga en annan person, vem som helst). Till min hjälp tar jag den fenomenologiska traditionens idéer om mellanmänsklig förståelse, och då framförallt nutida uttolkningar av Edmund Husserls övergripande resonemang om intersubjektivitet (t.ex. Zahavi, 2014). En fenomenologiskt inspirerad filosof som ägnat särskilt utrymme till interaktionens etiska förtecken (och vars tankar därför kommer att bli extra viktiga för denna korta undersökning) är Emmanuel Levinas. Levinas (1991) är noga med att påtala att mötet ansikte mot ansikte med den andre alltid innebär för den enskilde ett möte med något främmande. Det finns alltid utrymme för överraskning och förvåning. Den andre, när den står där framför mig, är alltid mer än mina tidigare föreställningar; större än vad jag kan greppa intellektuellt (Large, 2015). Den andre är sin egen och det är bevisligen så då denne inte alltid gör som jag vill. Dessutom är andras intentioner och tankar alltid delvis dolda för mig (Zahavi, 2001). Detta syns i så väl min nyfikenhet för andra som i min osäkerhet kring hur andra ser på mig (Sartre, 1983). För Levinas (1991) medför därför mötet med den andre först och främst ett krav på mig att konfrontera denna *annanhet*, att den andre just inte är jag själv, vilket då alltid underbygger

ett senare fastställande av *vem* den andre är. Oavsett vad jag förenklar den andre till inom ramen för min egen föreställningsvärld förblir denna bild ständigt utmanad av en omedelbar och självständig spontanitet – någon där precis framför mig – ur vilken bilden är sprungen.

DET SOCIALA ARBETETS KONTEXT

För att konkretisera de här något abstrakta tankegångarna kommer jag använda mig av två konkreta exempel. Dessa kommer jag ofta hänvisa tillbaka till under textens gång. Vid sidan av den pedagogiska poängen är det just levd erfarenhet snarare än formell logik som textens trovärdighet kommer att vila på. Att historierna är fingerade kanske gör en och annan läsare lite förbryllad: är det då *levd* erfarenhet vi talar om? Jag nöjer mig här med att säga att tyngden i en fenomenologisk beskrivning vilar på att läsaren känner igen sig och blir övertygad på grund av den avseende upplevelsens allmängiltighet; inte övertygad i termer av övertalning om vad som *faktiskt har hänt* där ute i den empiriska (d.v.s. verkliga) världen (t.ex. Husserl, 1992).

Socialekreteraren Ebba blir ombedd av sin kollega Nils att fråga om hans nyligen anlända klient, Torbjörn, önskar något att dricka. När hon går in möts hon av en förtvivlad äldre man som sitter på en stol i rummet och gråter hejdlöst. Ebba går tyst in, stänger dörren och sätter sig ned på en stol bredvid. Efter en stund klappar hon honom försiktigt på ryggen. Torbjörn lugnar ner sig lite och börjar prata. Han berättar att han har blivit av med den lägenhet som han bott i sedan många år tillbaka. Nu kommer han tvingas att flytta. Det blir tyst. Efter en stund tillägger Torbjörn att han kommer sakna solen. Ebba blir först lite förvånad och frågar sedan om lägenheten har en fin balkong. Torbjörn rättar henne och förklarar att han älskar att sitta på bänken vid sidan om entrén till huset: ”Det är ofta lä där och redan tidigt på våren kan man sitta i kortärmat och titta på människorna som går förbi på trottoaren”. Torbjörn verkar gladare nu och han börjar prata gamla minnen; om sina barn som vuxit upp i lägenheten, och om sin fru som gick bort för flera år sedan. När Ebbas kollega Nils tillslut kommer in på rummet ursäktar sig Ebba och önskar Torbjörn lycka till innan hon går.

Sandra arbetar som missbruksbehandlare på ett HVB-hem. Stefan, som är en av de boende, visar för Sandra en påse vitt pulver som påstås tillhöra Anna som också bor på stället. Stefan visar dessutom den bok i vilken han menar att påsen låg gömd, och Sandra känner igen boken från Annas rum. Det hela påminner Sandra om en tidigare incident då Anna blev påkommen med droger på rummet. De känner varandra sedan länge, och det kanske är därför som Sandra blir extra upprörd över det hon får veta. När Sandra går för att konfrontera Anna gör hon det med både allvarsamhet och ärlighet i rösten – för det tillåter deras relation. Anna förnekar direkt det hela och försöker sedan förklara för Sandra, men Sandra avbryter henne. Hon informerar Anna barskt om att händelsen är ytterst allvarlig och att den med största sannolikhet kommer att leda till att hon blir utskrivet. Innan Sandra gör ansats till att gå klargör hon för Anna att hon är mycket besviken på henne. Anna blir upprörd och börjar bete sig hotfullt – hon skriker att alltihop är en lögn! Sandra skyndar ut och lämnar Anna ensam.

Exemplen är extrema i det att de skildrar ilska och sorg. För många är kanske just sociala situationer med stora känslouttryck särskilt utmanande att hantera.

Det jag vill ska framgå först är hur skilda former av bemötande verkar hänga samman med skicklighet i utförande. Ebba verkar ge ett gott bemötande om vi likställer det med ett försiktigt och avvaktande uppförande. Sandra däremot är konfronterande men kanske framförallt antagande och dömande. Låt oss spara detta till senare, det vill säga vad som kan sägas om bemötande i relation till kompetens i yrkesutövning. Vi börjar istället med de inledande känslomässiga uttrycken.

MED INTERPERSONELL FÖRSTÅELSE SOM GRUND

Jag har försökt göra de båda exemplen så kontrastrika som möjligt då jag nu vill göra poäng av att båda situationerna likväl är dränkta i förståelse. Det kanske inte främst är Ebbas beteende jag måste övertyga läsaren om: hon är ju närvarande till Torbjörns meningsuttryck (vad han försöker säga med sin kropp, inklusive sin röst). Hon förstår att han är ledsen och det visar sig i hennes försök att trösta honom. Ebba skänker tid och energi till Torbjörn. Hon sitter tyst, utan att göra något annat. Hon *är där*, mer än att bara befinna sig i rummet. Sandras beteende däremot känns spontant inte som särskilt förstående. Hon avbryter Anna, tillrättavisar henne och sätter sig i säkerhet när Anna sedan blir arg. Men är Sandra verkligen helt frånvarande i mötet med Anna? Hennes beteende är ju inte slumpmässigt. Det finns ju *något* som hon relaterar till och därmed förstår. Allra tydligast förstår Sandra att Anna är arg, varpå Sandra lämnar rummet. Sedan skulle det i och för sig vara otillfredsställande att påstå att Sandra försöker förstå i samma utsträckning som Ebba. Om du som läsare dessutom likställer förståelse med känslomässig inlevelse är det möjligt att du ser fler problem med mitt inledande påstående. Vi börjar här närma oss den omtvistade vetenskapliga debatten kring fenomenet empati (se t.ex. Stueber, 2013; Zahavi, 2001).

Mycket forskning i socialt arbete på ämnet framhåller empati som en värdefull egenskap för socialarbetare (t.ex. Levy, Ben-Shlomo & Itzhaky, 2014). Detta kan föra tankarna till att empati är en bedrift, något som vissa är bättre eller sämre på men som inte nödvändigtvis skulle vara omöjligt att lära upp (Gerdes et al., 2011). Detta resonemang brukar vila på den konventionella föreställningen om att empati är ett slags perspektivtagande (att försöka gå i den andres skor, eller försöka föreställa sig hur det är att vara den andre). Empati betraktas här som en strikt kognitiv handling, något som förutsätter sofistikerad reflektion. Emellertid kan empati också ses som något mycket mer minimalt: en *direkt* förståelse som är förutsättningen för att från första början veta vad som ska tas i perspektiv, eller att det är en människa du har framför dig som har ett perspektiv du kan inta (Zahavi, 2010). Att redogöra för hur empati fungerar¹ vid sidan om hur det erfars (eller vad det innebär att påstå att empati måste *fungera* istället för att bara finnas där) är ett filosofiskt spørsmål. För det här sammanhanget räcker

¹ Neurokognitiv forskning har vidhållit att perspektivtagande är en passande beskrivning för de automatiska och reflexartade hjärnprocesser som genom simulation till vår egen beteende-repertoar möjliggör förståelse av andra (Iacoboni et al., 2005; Gallese & Goldman, 1998).

det att gå med på att empati, definierat som själva närvaron till andra genom till exempel lyssnande, passar väl ihop med den upplevelsesfär som blir relevant för att fånga det sociala arbetets praktik. Hur arbetsdagen med andra är eller känns för mig fångas nämligen inte i de få stunder då jag betänker mig själv i relation till vad andra tänker. Jag är redan upptagen med det jag förstår utan att jag behöver understryka för mig själv att *jag förstår*. Det är en riktadhet utåt – inte inåt – mot människorna kring mig, men kanske framförallt mot det vi gör tillsammans (Schütz, 2002). Alltså, att förstå andra är något som socialarbetare (läs: människor) gör, vare sig de vill eller inte, när de interagerar med andra. Att sedan inta ett empatiskt förhållningssätt handlar alltså om att omsorgsfullt försöka stanna kvar i denna inledande förståelse genom att t.ex. *verkligt* lyssna, eller lyssna *noggrant* till andra (Eriksson & Englander, 2017). I fenomenologisk mening är empati inte något vi aktiverar; den är bara där, där vi är med andra.

I denna text vill jag understryka att just denna ofrånkomlighet av förståelse innebär en etisk dimension och som därmed är en viktig aspekt till fenomenet bemötande. För mig blir det tydligast när jag tänker på den spänning som i någon grad alltid finns i mötet med en annan person, öga mot öga; att något står på spel på ett helt annat sätt än om jag skulle läsa ett brev som personen skrivit eller hör på omvägar vad personen vill mig. Visst finns bemötande även i dessa fall men inte alls med samma kraft. Det väsentliga för diskussionen är inte främst förståelse i termer av att greppa innehållet i ett uttryck, utan att jag är närvarande till ett uttryck över huvud taget. Bemötande handlar då inte bara om vad du säger, eller ens hur – tonfall, dialekt eller manér – något sägs, utan *att* det är något som sägs i dialog med en annan. Bemötande blir således den etiska aspekt som underbygger samtliga interaktioner med andra i det att jag hålls ansvarig för mitt uppförande, uppförandet som alltid är ett uttryck för hur jag förstår den andre. Det är denna aspekt jag vill försöka fånga här.

Men hur relaterar innehållet – *det jag förstår* – till det goda bemötandet som något beroende av kompetens? Vad som är ett ”korrekt” agerande i en given situation förblir en högst relevant fråga i alla professionella sammanhang. När vi jämför våra två exempel med varandra lämnas vi fortfarande med frågan om inte Sandra förstår på ett sämre (mer inkorrekt) sätt än vad Ebba gör. Sandra verkar riskera att missförstå situationen när hon låter sig guidas av den snabba slutsatsen att det *är* narkotika i påsen som hon blir visad av Stefan, och att den tillhör Anna. Låt oss säga att Sandra har fel – det är inte heroin utan mjöl! Det förändrar inte erfarenheten. Sandra kan i ett senare skede också förstå sitt misstag, att hon missförstod situationen. Då är detta också en situation av förståelse som inte förändrar det faktum att hon tidigare förstod något annat som hon nu förstår helt annorlunda. Vi kan givetvis fortsätta och utmana just hur förståelse kontrasterar idén om säkert vetande: det kanske ännu senare framgår att det *visst* var narkotika i påsen. Det finns alltså alltid ett mått av osäkerhet.

För sammanhanget kan förståelse alltså i varje skede utmanas med skepsis (har du *verkligen* förstått eller tror du bara att du förstår?) Förståelse är naiv – precis som att våra tvivel också är naivt grundande – och detta är inget tillkortakommande, utan något ofrånkomligt i interaktion med andra (Schütz, 2002). Att vi oftast lyckas i våra interaktioner, att mycket i vart fall på ytan överensstämmer med våra förväntningar, i det att våra förutfattade meningar förhållandevis sällan skapar problem för oss i vårt vardagliga samliv med andra, visar att förståelseakter är långt ifrån godtyckliga. Däremot rör förståelse hela tiden sina egna gränser, det vill säga det vi inte kan förstå. Även om din förståelse av andra redan från början är begränsad och något som hela tiden drar dig tillbaka till din egen föreställningsvärld, är den andres uttryck inte något distanserat utan omedelbart (där framför dig) för din perception (Stein, 1989). Hur något presenterar sig för dig kommer alltså före bedömningen av vad detta något egentligen *är* (Ihde, 2001; Giorgi, 2009). Detta även om förståelsen av det som presenterar sig alltid är grundat i tidigare bedömningar. Vi ser det i Ebbas bedömning att balkongen är vad Torbjörn menar med kärleken till solen, eller i Sandras bedömning att Anna börjat missbruka igen. Bedömningar av den andre, om än nödvändiga för vår förståelse, blir då ingen garanti för ett gott bemötande. Den andre undgår mig, eller korrigerar mig, och förblir någon som jag inte helt kan greppa (Levinas, 1991). Därför innebär bemötande alltid en nödvändig följsamhet av ögonblicket, att *möta* det som sker här och nu som just något delvis okänt. Denna aspekt kan vi bejaka.

Följsamhet som närvaro genom att lyssna till och *se* en annan person är inte på något vis endast en passiv närvaro. Metodologin bakom fenomenologisk empatiträning (se Englander, 2014) kan kanske hjälpa till att konkretisera detta: Många gånger behövs uppmuntrande frågor och ett tydligt visat intresse för att hjälpa någon att veckla ut sina erfarenheter i just den riktning som personen själv föreslår med sin berättelse. Även här kan vi frestas att säga att lyssnande är ett utövande. Förberedda frågor och kommentarer, eller olika språkliga knep (som t.ex. parafrasering) är vanligt förekommande i samtalsmodeller. Följsamheten reduceras då till att bli en i raden av tekniker vi använder för att bemästra interaktion med andra och förrädiskt nog kan detta tillvägagångssätt innebära ett envist fokus på dig själv – vad du vill säga, eller hur du vill få dig själv att framstå – snarare än på den andre (jmf. Zahavi, 2010). För att kunna följa behöver du istället försöka parentessätta och inte visa notis (eller ihärdigt undvika att återvända) till din egen förförståelse (jmf. epoché i Husserl, 1982). Ebba frågar inte Torbjörn hur han blev med lägenheten (vilket kanske hade varit en typisk följdfråga för socionomen). Torbjörns uttryck tar inte heller den riktningen. När Ebba istället undrar vad Torbjörn menar med solen, så gissar hon fel och blir tillrättavisad av honom. Påståendet Ebba gör om balkongen är dock inget problem vad gäller hennes följsamhet (trots att det är en sluten fråga!) då hon visar intresse och nyfikenhet för vad Torbjörn menar. Torbjörn förtydligar och

Ebba följer. Detta är något helt annat än om Ebba följt sitt eget intresse. Frågan hur han blev av med lägenheten må vara en öppen fråga men som samtidigt hade riskerat att driva dialogen i en riktning som Ebba utstakat. Sandra gör, tillskillnad från Ebba, motstånd och vilar istället mot sina antaganden i interaktionen med Anna. Alltså, mellan Ebba och Sandra finns det en skillnad i inställning.

BEMÖTANDETS STRUKTUR

Eftersom bedömandet i form av utredningar och interventioner är en så stor del av socialt arbete, hur hanterar vi skillnaden mellan det vi spontant förstår och det vi sedan behöver kunna förklara? Vi förmodar gärna att bemötande hänger samman med skicklighet i yrkesutövningen, det vill säga hur vissa anses *mer* erfarna än andra och hur detta avspeglar sig i besluten de tar. Två dimensioner omsluter (eller utmanar) empati, och vilken position den kan tänkas ha i socialt arbete. För det första hamnar vi direkt fel om vi betraktar formell så väl som informell kompetens i sig som ståendes i vägen för vår förmåga att följa den andres erfarenhet. Fenomenologin skulle göra poäng av att vår förmåga till förståelse av andra förutsätter att vi, i vart fall som människor, redan deltar i en gemensam kunskapstradition. Erfarenheter må framträda som privata (*för mig*, och som *mina*) men de är högst beroende av andra för sitt meningsinnehåll (Smith, 2008). Det må låta trivialt men för att återknyta till ett av våra inledande exempel förutsätter Ebbas förståelse av Torbjörn att hon vet vad en lägenhet är, eller kanske framförallt hur sorg uttrycker sig i snyftande ljud och tårar som rinner ner för kinden. Dock, vad gäller kunskap förvärvat genom utbildning och mångårig yrkeserfarenhet är ju detta något vi vill mena att vi i regel *inte* delar med våra klienter; de erfarenheter som faktiskt bereder oss dugliga att bidra med något som klienten inte redan vet eller kan åstadkomma på egen hand. Jag har i denna text bland annat försökt förmedla hur förståelse är något oundvikligt i interaktion med andra. Att bli en duktig lyssnare däremot kan kräva mycket träning och vi pratar då klart om en inövad färdighet, en kompetens som också ofta är norm i vissa yrkeskulturer: ”lyssnande är något som socialarbetare ska vara duktiga på”.

För det andra vill jag därför poängtera det institutionella sammanhang vilket ramar in och formar mötet mellan socialarbetare och klienter som just personer iträdda dessa roller (jmf. Goffman, 2005). Interaktioner i socialt arbete är villkorade redan innan de äger rum (jmf. Bourdieu, 1990). I de fall den förmodade klienten är initiativtagare till kontakt med sociala myndigheter är just initiativet stöpt i föreställningar om vad denna kontakt ska leda till, då kanske i form av en viss insats. I fall då kontakt är önskad från klientens sida (som vid t.ex. svåra barnavårdsärenden), eller då kontakten övervägande sker genom text (som vid t.ex. sökande av ekonomiskt bistånd då ärendet bärs fram av dokument: anmälan, utredning, beslut), understryker denna poäng. Manualer, riktlinjer, rutiner och till och med oreflekterad vana utgör den delvis rigida situation vilken första-gångs-klienten (men likaså den nyutexaminerade socionomen) *kastas in*

i (jmf. Heidegger, 2008). Det är alltså inte bara en fråga om vad socialarbetaren kan i motsats till sina klienter utan också en fråga om vad denne ens har möjlighet att göra, vad denne får och inte får göra, och vad denne bör göra i linje med sitt uppdrag. Ta Sandras handlande som exempel: det faktum att det inte är tillåtet att bruka narkotika för de boende är ju den omständighet vilken förmodas ligga till grund för konfrontationen med Anna.

Bemötande så som denna text försökt beskriva det kan ställas sida vid sida med hur bemötande ofta betraktas med avseende på de två ovan nämnda dimensionerna: yrkeskompetens respektive strukturella förutsättningar som båda inskränkande eller möjliggörande av förståelse. Uppförandekoder, trivselregler, trygghetsföreskrifter men också ”allmänt hyfs” är alla – skrivna som oskrivna – försök till att begränsa och reglera hur interaktioner (inte) ska gå till i ett visst organisatoriskt sammanhang. Ebbas tröstande genom att lägga sin hand på Torbjörns rygg kan anses vara ett olämpligt beteende, medan Sandras avståndstagande när Anna blir arg är det motsatta – allt när vi väl konsulterat vissa överenskomna riktlinjer. Bemötande blir då något mycket rutinartat och ritualiserat. Det förstärks kraftigt i tanken om likabehandling, det vill säga att ett gott bemötande kännetecknas av just avsaknaden på improvisation och spontanitet – ”på den här arbetsplatsen ska vi alla bete oss på samma sätt”.

ATT BEMÖTA DET OKÄNDA

Som kontrast har Alain Topor (2008) i sin forskning visat hur de *meningsfulla regelbrotten* professionella gör till förmån för sina klienter kan ha en stark positiv inverkan på deras återhämtningsprocess. När någon gör det där lilla extra eller tar risker av omtänksamhet snarare än av plikt blir relationen mänsklig. Jämförelsevis, om än från en långt mer generell ingång som inte direkt rör hjälpande praktiker, skulle Levinas (1991) se nedkokningen av etik till förhandsskrivna regler som något djupt problematiskt. Detta fångar nämligen inte in den andre som ständigt överskrivande och motspänstig våra idéer om hur denne någon *skall* behandlas. Det är detsamma för informella omständigheter som för långvariga bekantskaper. Inte ens i dessa sammanhang kan vi garantera att en viss vana vi en gång har format tillsammans med någon passar in och blir taktfull nästa gång vi träffas – även om vi klart har etablerat ett förtroende för varandra som ger mer tolerans för slarvigt beteende då vår välmening ofta är välkänd och underförstådd. Sandras raka och ärliga sätt gentemot Anna faller inte i god jord just denna gång. Livet med andra, oavsett strukturen som omgärdar det, utmanar ständigt strukturen så som vi tror oss känna till den på förhand genom våra tidigare erfarenheter.

Detta förhållande kan vi ta tillvara på. Den besvikelse Sandra känner inför Annas förmodade återfall, eller förvåningen Ebba känner när Torbjörn överraskar henne med betydelsen av solsken för hans kärlek till sin gamla lägenhet, vilar mot den ständiga möjligheten till förundran för andra. Vi har i mötet med andra (och just den andre inte endast som en klient) alltid en unik subjektivitet

framför oss som i ögonblicket ständigt kan berika vår föreställning om vad det innebär att vara en person (D. Zahavi, personlig kommunikation, 21 september 2017). Tanken om den vänliga gesten eller den uppriktiga ursikten är inte densamma som den vänliga gesten eller den uppriktiga ursikten (Large, 2015). Talandet med någon, att svara till deras röst, är en händelse som är mer än *det* vi talar om – det är dialogen i sig, och inte innehållet, som är etisk (ibid.). Därför, att låta våra föreställningar om hur vi ska bemöta den andre bli ifrågasatta är precis att upprätthålla en respektfull distans till den andre *som andre* (Zahavi, 2007). Detta vare sig om det gäller upptäckten att en svepande föreskrift inte passar med det enskilda fallet; att min favoriserade anknytningsteori inte är relevant just denna gång; att jag plötsligt blir varse om de fördomar jag bär på kring människor från Somalia; eller att min mycket ingående förtrogenhet med kriminalitet som socialt problem inte hjälpte mig begripa den situation jag nyss befann mig i. Det handlar inte om att göra ogiltig den kunskap vi besitter och värdesätter, utan att se kunskap inte som något ackumulerat och förvarat utan sprunget ur ständig inspiration av världen. Detta ställer på ända idén om att det goda bemötandet enkelt kan sammanfattas i en rad bestämmelser eller dygder då det är så beroende av just den där unika situationen jag tvingas *bemöta*. Det visar sig kanske enklast när vi inte helt kan fånga något med ord: ”du skulle ha varit där!” Upptäckten i *ögonblicket* korrigerar mig och jag kan bara ta med mig en del av det.

Bemötande är mer än endast lyssnande och socialt arbete är i sin tur mycket mer än bara bemötande. Vi måste givetvis skilja på vad vi förstår, från vad vi sedan gör med det vi har förstått. Jag vill mena att vi kan ta en persons berättelse på allvar för att i nästa stund ändå bestämma oss för att personen inte är trovärdig. Vi kan noggrant höra på när någon kommer med ett önskemål för att sedan välja att inte infria det på grund av dess absurditet. Ändå kan vi låta oss bli utmanade av den andre. Är detta då en uppmaning till det orimliga? Att konflikten mellan olika intressen är något som ska omfamnas och *kännas*? Till dessa invändningar vill jag understryka att det inte är ett förslag utan en oundviklighet: oavsett vad mötet gör med dig så står du där; ansvarig genom din närvaro till något du aldrig helt kan göra till ditt eget.

REFERENSLISTA

- Bourdieu, P. 1990. *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity
- Englander, M. 2014. Empathy training from a phenomenological perspective. *Journal of Phenomenological Psychology*, 45(1), 5-26.
- Eriksson, K. & Englander, M. 2017. Empathy in social work. *Journal of Social Work Education* 53(4), 607-21.
- Gallese, V. & Goldman, A. 1998. Mirror neurons and the simulation theory of mind-reading. *Trends in Cognitive Sciences*, 2(12), 493-501.
- Gerdes, K. E., Segal, E. A., Jackson, K. F. & Mullins, J. L. 2011. Teaching empathy: A framework rooted in social cognitive neuroscience and social justice. *Journal of Social Work Education*, 47(1), 109-131.

- Giorgi, A. 2009. *The Descriptive Phenomenological Method in Psychology*. Pittsburgh: Duquesne University Press.
- Goffman, E. 2005. *Interaction Ritual: Essays in Face-to-Face Behavior*. New Jersey: Aldine Transation. (Först publ. 1967)
- Giorgi, A. 2014. Phenomenological philosophy as the basis for a human scientific psychology. *The Humanistic Psychologist*, 42(3), 233–248.
- Heidegger, M. 2008. *Being and Time* (övers. av J. Macquarrie & E. Robinson). New York: Harper Perennial. (Först publ. 1921)
- Husserl, E. 1982. *Ideas pertaining to a pure phenomenology and to a phenomenological philosophy* (övers. av F. Kersten). Dordrecht: Springer. (Först publ. 1913)
- Husserl, E. 1992. *Cartesianska meditationer* (övers. av D. Birnbaum, D. & S-O. Wallenstein). Göteborg: Daidalos. (Först publ. 1932)
- Iacoboni M., Molnar-Szakacs I., Gallese V., Buccino G., Mazziotta J. C. & Rizzolatti, G. 2005. Grasping the intentions of others with one's own mirror neuron system. *PLoS Biol*, 3(3), 529-535.
- Ihde, D. 2001. *Experimentell fenomenologi* (övers. av G. Dahlberg & E. Talje). Göteborg: Daidalos.
- Large, W. 2015. *Levinas' 'Totality and Infinity': A Reader's Guide*. London: Bloomsbury.
- Levinas, E. 1991. *Totality and Infinity* (övers. av A. Lingis). Dordrecht: Kluwer. (Först publ. 1961)
- Levy, D. Ben-Shlomo, S. & Itzhaky, H. 2014. The 'building blocks' of professional identity among social work graduates. *Social Work Education*, 33(6), 744-759.
- Sartre, J-P. 1984, *Being and Nothingness* (övers. av H. E. Barnes). New York: Gallimard. (Först publ. 1943)
- Schütz, A. 2002. *Den sociala världens fenomenologi* (urval av J. Bengtsson; övers. av R. Andersson & S. Joachim). Göteborg: Daidalos.
- Smith, A. D. 2008. Husserl and externalism. *Synthese*, 160(1), 313-333.
- Stein, E. 1989. *On the Problem of Empathy* (3:e uppl.) (övers. av W. Stein). Washington D.C: ICS Publication. (Först publ. 1916)
- Stueber, K. 2013. Empathy. I E. N. Zalta (red.) (2014). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Hämtad från <http://plato.stanford.edu/entries/empathy/>
- Topor, A. 2008. En annan professionalitet. I A. Topor och M. Borg (red.), *Relationer som hjälper*. Lund: Studentlitteratur.
- Zahavi, D. 2001. Beyond empathy: Phenomenological approaches to intersubjectivity. *Journal of Consciousness Studies*, 8(1), 151-167.
- Zahavi, D. 2007. Self and Other: The Limits of Narrative Understanding. *Royal Institute of Philosophy Supplement*, 60, 179-202.
- Zahavi, D. 2010. Empathy, embodiment and interpersonal understanding: From Lipps to Schutz. *Inquiry*, 53(3), 285-306.
- Zahavi, D. 2014. *Self and Other: Exploring Subjectivity, Empathy, and Shame*. Oxford University Press.

Vad vi gör på Socialhögskolan

Staffan Blomberg, prefekt & Maria Bangura Arvidsson, studierektor

GRUNDUTBILDNING

Vi erbjuder studenter mångsidiga utbildningsalternativ både i Lund och i Helsingborg. Vi har ett socionomprogram, ett mastersprogram, en grundläggande psykoterapiutbildning och flera fristående kurser. 2017 hade vi 971 registrerade studenter på socionomprogrammet (termin 1-7) varav 376 gick utbildningen i Helsingborg och 595 i Lund. 2017 var 29 studenter registrerade på vårt masterprogram.

Socionomprogrammet ska både förbereda studenterna för en generell kandidatexamen (3 år) och en yrkesexamen (3,5 år). Det ställer särskilda krav på utbildningens utformning. Studenternas kunskaper som de får genom att läsa socionomprogrammet måste till exempel ha relevans för såväl vetenskap som praxis både i universitetsexamen och i yrkesutövandet som socionom.

Socionomprogrammet är Socialhögskolans huvudsakliga verksamhet. Under 2017 var antagningen till socionomprogrammet 90 studenter per termin i Lund och 60 studenter i Helsingborg. Vi har ett gott samarbete med andra institutioner på Campus Helsingborg och med Helsingborgs Stad. Dessutom har vi utvecklat ett förtätat samarbete med Lunds kommun.

Hösten 2016 startades en SI-verksamhet på Socialhögskolan. Den syftar till att förbättra studenternas inläring via mentorskap. De första tankarna kring detta presenterades redan 2006 och först tio år senare kom verksamheten igång, bland annat efter uppmantran från Samhällsvetenskapliga fakulteten. SI står för *Supplemental Instruction*, som översatt till svenska blir samverkansinläring. Metoden innebär i korthet att studenter på socionomprogrammet som utbildas och tränas i pedagogik, samverkan och ledarskap håller möten i studieteknik för studenter som går en termin under. SI-ledarens roll är att genom övningar stimulera studenter till att söka svar på frågor som de arbetar med på den kurs de går. De studenter som engagerar sig som SI-ledare går en utbildning på en till två dagar och får ersättning för den tid de lägger på möten och förberedelser. De får administrativt stöd och handledning av studievägledare och av socionomprogrammets studierektor.

Under 2017 har vi haft sexton engagerade SI-ledare, varav åtta höll i SI-pass under vårterminen och tio under höstterminen. Några har varit SI-ledare under båda terminerna och några under en termin. Under vårterminen utökades verksamheten till att omfatta även studenter på termin två och under höstterminen studenter på termin tre. Under höstterminen rekryterades SI-ledare för tredjeterminsstudenter i Helsingborg men tyvärr inte i Lund. Under 2017 har det har hållits ca 20 SI-möten i Lund och 27 i Helsingborg och deltagarantalet har varierat mellan en och 40 studenter per tillfälle.

För 2018 är verksamheten utökad till att omfatta de tre första terminerna på båda orterna. Verksamheten organiseras av studievägledare och studierektor med stöd av det europeiska centret för SI-pass, som finns vid Lunds universitet. Det är ett omfattande arbete att bygga upp fungerande rutiner och verksamheten kommer att utökas till ytterligare terminer först när den stabiliserats mer. Såväl de studenter som deltar i SI-passen och SI-ledarna är överlag mycket nöjda med verksamheten och de framhåller att den bör fortsätta. SI-passen tycks bidra till mer studiemotiverade studenter och stimulerar till kontakt mellan studenter över terminsgränserna.

Söktrycket till socionomprogrammet är fortsatt högt. Däremot är det inte helt enkelt att få fram tillförlitliga uppgifter om genomströmningen. Ett utvecklingsarbete i syfte att ta fram data för en mer systematisk uppföljning av studenternas studieresultat har påbörjats. Uppföljningen av studieresultat är ett integrerat inslag i det pågående arbetet med att ta fram en modell för hur vi ska arbeta systematiskt med kvalitetsuppföljning och kvalitetsutveckling på institutionen framöver. Systematiska uppföljningar är viktiga för att kunna fatta mer långsiktiga beslut om bland annat hur många studenter vi ska ta in på programmet (överintag) och hur vi ska kunna upprätthålla en stabil genomströmning samt även fortsättningsvis dela ut avgångsdiplom till många av framtidens kunniga socionomer.

I november 2016 fattade institutionsstyrelsen beslut om att anta en ny modell för de valbara kurserna på termin sju. Beslutet innebär periodisering av kurserna och att två kurser per termin pausas. Periodiseringen sker enligt ett roterande schema för fyra terminer i taget. En konsekvens av beslutet om periodisering är att en genomgång av socionomprogrammet i sin helhet ska genomföras. Under 2017 har former och innehåll för denna genomlysning diskuterats och en handlings- och tidsplan beslutades av institutionsstyrelsen i december. Genomlysningen kommer att ske under år 2018 och 2019.

Efter ett uppehåll under ett år erbjuds inför hösten 2018 åter de två internetkurserna *Socialt arbete: Grundkurs* och *Socialt arbete: Fortsättningskurs*. Institutionen erbjuder sedan höstterminen 2016 kurser om minst 15 högskolepoäng på engelska på grundnivå till studenter som ingår i internationella utbytesprogram genom kurserna *Social work in Sweden, an introduction* och *Entrepreneurship; Social Innovation - a Strategy for Sustainability*. Kurserna är öppna även för andra studenter.

STUDIER PÅ AVANCERAD NIVÅ OCH FORSKNING

Socionomutbildningen är en bred generalistutbildning. I takt med att yrkesfältet har expanderat och ämnet socialt arbete fått en allt starkare forskningsanknytning så är specialiserings- och vidareutbildningsmöjligheterna många. Detta bildar ett spretigt och svåröverblickbart fält av konkurrerande utbildningar, kunskapsintressen, aktörer och därtill varierande incitament för vidareutbildning. Gemensamt är behovet av möjlig utbildning efter en socionomexamen.

På Socialhögskolan finns en bred och omfattande kompetens vad gäller utbildning inom socialt arbete. Bland institutionens lärare är intresset stort för att utveckla och ge kurser som både presenterar aktuell forskning och som bidrar till formandet av ny kunskap i socialt arbete. Ambitionen är att lärarna är forskningsaktiva inom det område de undervisar. Genom åren har ett stort antal vidareutbildningar genomförts och utbudet av kurser och utbildningar på avancerad nivå presenterar en varierad palett.

Varje termin erbjuder vi en rad fristående kurser. Det kan röra sig om kurser som är ämnesmässigt knutna till olika delar inom det sociala arbetets yrkesfält, till exempel *Socialt arbete med fattigdom och försörjningsproblem*, och om kurser som även innehåller mer handlingsorienterade moment, till exempel *Socialt arbete i skolan*, och om kurser kring en mer allmän social fråga som exempelvis *Socialt arbete. Psykisk (o)hälsa i ett socialt perspektiv* och *Socialt arbete och migration*. För studenter intresserade av uppföljning och kunskapsproduktion finns kurser i såväl utvärdering som mer allmän samhällsvetenskaplig teori och metod. Studenter som är inriktade på heltidsstudier under en termin kan läsa samma kurser som ges under sjunde och sista terminen på socionomprogrammet som fristående kurs.

Vi på Socialhögskolan står inför flera utmaningar. I våra möten med representanter för yrkesverksamma efterfrågas utbildningar med mer handlingsorienterade och praktiska inslag som är direkt användbara i det dagliga arbetet, till exempel utredningsarbete och socialrätt/juridik. Frågan för oss är om vi i framtiden ser en mer flexibel kurskonstruktion med en blandning av studenter. Det kan röra sig om att i en och samma studiegrupp ha studenter med olika ambitioner för sina studier och som därmed följer olika kursplaner. En student kan vara en uppdragsutbildningsstudent med målet att ”fräscha upp” sin kunskap och följa undervisningen utan att examineras medan andra läser och examineras på kursen enligt en kursplan utformad för studier på avancerad nivå.

GRUNDLÄGGANDE PSYKOTERAPIUTBILDNING

Den grundläggande psykoterapiutbildningen är en väletablerad utbildning med lång historia och ett högt söktryck. Den ges över tre terminer på halvfart. Under årens lopp har tre inriktningar utkristalliserats och utbildningen ges numera som tre separata kurser. Grundläggande psykoterapiutbildning på *psykodynamisk grund*, på *kognitiv/beteendeinriktad grund* samt i *familjeterapi på systemteoretisk/interaktionistisk grund*. De tre kurserna har flera gemensamma inslag. Framtidens utmaning består i att skapa former för att knyta dessa utbildningar närmare både socionomprogrammet och masterprogrammet.

MASTERPROGRAM I SOCIALT ARBETE, NATIONELLT OCH INTERNATIONELLT

Socialhögskolan är en av de institutioner i landet som erbjuder magister- och masterstudier i socialt arbete. Programmet startade hösten 2007 och ges idag på hel- eller halvfart med antagning varje hösttermin. Efter halva tiden kan man

ta ut en magisterexamen. 2017 trädde en ny utbildningsplan i kraft. Syftet med förändringen är att stärka studenternas förmåga att självständigt utföra analyser av och i socialt arbete. Två obligatoriska halvtermiskurser har utvecklats i teori och metod. De utgör tillsammans grunden för både master- och magisterexamen. Vår förhoppning är att detta ska ge studenterna en gedigen grund att stå på och att de förutom ämneskunskaper i socialt arbete, tränas i vetenskapligt tänkande och kritiska förhållningssätt till gagn för hela det sociala arbetets verksamhetsfält; är det praktiskt yrkesutövande, uppföljningar och utvärderingar, projekt- och verksamhetsutveckling, utbildning och forskning. På programmet finns det både studenter som redan varit yrkesverksamma i socialt arbete samt studenter som kommer direkt från grundutbildningen. Till programmet antas även studenter från närliggande ämnen efter individuella meritbedömningar.

Masterstudier är ett individuellt projekt utan varken en tydlig karriärväg eller uttalad efterfrågan från arbetsgivare inom det sociala arbetets yrkesfält (Tops 2015). Ett par av studenterna har senare antagits till forskarutbildningen i socialt arbete. En tendens är att under senare tid har andelen sökande direkt från grundutbildningen ökat medan andelen socionomer vars examen är ett par år gammal eller mer har minskat. I syfte att skapa ett större studentunderlag inleds från och med våren 2018 ett samarbete med Malmö högskola om växelvis antagning till masterprogrammet. Malmö högskola antar till vårterminen och Socialhögskolan till höstterminen.

Förutom vårt eget masterprogram är Socialhögskolan involverad i två fakultetsövergripande samarbeten. Det ena är *Welfare Policies and Management Programme* (WPM) som vi har i samarbete med Statsvetenskapliga och Sociologiska institutionerna och där andelen studenter från socialt arbete är ungefär 10 %. Programmet riktar sig till studenter som är intresserade av välfärdspolitik och förvaltningskunskap i ett internationellt och jämförande perspektiv. Det andra samarbetet utgörs av att vi deltar i Graduate School vid Samhällsvetenskapliga fakulteten som varje termin erbjuder en rad interdisciplinära kurser och tre masterprogram. I dessa program brukar antalet studenter från socialt arbete vara fem till tio per antagning.

Med tanke på det låga antalet studenter inom masterprogrammen måste vi under 2018 fortsatt diskutera förutsättningarna för masterutbildning i socialt arbete vid Socialhögskolan. Intresset för och rekryteringsunderlaget måste öka för dessa utbildningar om det ska vara försvarbart att fortsätta erbjuda dem. Ett sätt att öka rekryteringsunderlaget kan vara att öppna för en internationell masterutbildning. Parallellt med detta kommer arbetet med att öka intresset för masterutbildningar fortsätta genom marknadsföring och kontakter med yrkesföreträdare.

UPPDRAGSUTBILDNING

I takt med att intresset för skräddarsydda utbildningar ökar så är uppdragsutbildningar i socialt arbete en tänkbar framtid för oss. Under flera år har bland annat

kursen *Social mobilisering och förändringsarbete* getts som uppdragsutbildning inom ramen för kursen ”Socialt arbete som mobilisering och entreprenörskap”. Denna modell kan tjäna som inspiration för andra liknande kursupplägg. I likhet med utmaningen vad gäller fristående kurser har vi även när det gäller uppdragsutbildningar undersökt möjligheter till mer flexibla utbildningsformer. En sådan möjlighet är att erbjuda platser på redan existerande kurser till uppdragsstudenter. En kurs i socialrätt genomfördes i höstas och en kurs om digitalisering i socialt arbete ges hösten 2018. Spännande fortsättning följer alltså.

ALUMNI

En stor del av de socionomer som är yrkesverksamma i vårt närområde har utbildats vid Socialhögskolan. Några av dem är handledare för socionomstudenter och många har deltagit i olika former av vidareutbildningar och andra arrangemang anordnade av och vid Socialhögskolan. Sedan hösten 2007 till och med vårterminen 2014 har en arbetsmarknadsenkät skickats ut till de nyutexaminerade studenterna. Enkäterna visar överlag att flertalet av våra studenter anser att utbildningen förberett dem för arbetslivet på ett godtagbart sätt. Efter en analys kommer vi att ta upp enkätutskicken igen. Det saknas ett mer systematiskt och uttalat arbete med alumner som ger oss möjlighet att hålla oss ajour med det sociala arbete som utförs av socionomer runt om i landet. Vi behöver till exempel få kunskap om utbildningens betydelse i socionomens yrkesutövning och sprida information om Socialhögskolans verksamhet och forskning. Genom universitetets alumnätverk finns nu möjligheter att på ett enkelt vis via e-post göra riktade utskick till före detta studenter. Under 2017 genomfördes en fokusgrupp med före detta studenter och vi planerar en liknande sammankomst under 2018.

FORSKARUTBILDNING

Vår forskarutbildning regleras av tio mål som återfinns i såväl Högskoleförordningen som den allmänna studieplanen. Ett arbete som syftar till att synliggöra hur doktorander praktiskt ska nå dessa mål inleddes 2015 och fullföljdes under 2017 genom satsningar på målrelaterade aktiviteter och redovisningar i den individuella studieplanen. Det elektroniska systemet för individuella studieplaner är äntligen på plats och kommer att öka möjligheterna att göra studieplanerna till ett bra planeringsverktyg för utbildningen.

Under 2017 antogs en externfinansierad doktorand och en utlysning för antagning till hösten 2018 genomfördes. Minst fyra nya doktorander kommer att påbörja sin forskarutbildning hos oss. Med detta kan återväxten inom doktorandkollektivet ses som säkrad under de närmaste åren. I december 2017 var 18 doktorander anställda fördelade på 14 kvinnor och 4 män. Handledarna möts ungefär tre gånger per termin för informationsutbyte och för att diskutera aktuella frågor inom forskarutbildningen.

En ny modell för nivåer och utformning av doktorandernas ”ryggsäck” utöver lönen togs fram under 2016 och innebär att nyantagna doktorander erhåller

40 000 kronor för fyra år om de deltar och presenterar något vid minst en internationell konferens. Institutionen finansierar i övrigt vissa kostnader för etikprövning i avhandlingsprojektet och för kursdeltagande i kurser utanför institutionen. De ekonomiska villkoren för doktorander som antas får därmed anses som goda. Vi hoppas att många överväger att söka när tillfälle ges framöver.

Kurser på forskarutbildningen ges i samarbete med Nationella forskarskolan i socialt arbete. Därutöver är lärare från Socialhögskolan inblandade i fakultetens gemensamma metodkurser. Så kallade ”läskurser” utvecklas löpande, ofta med hybridkaraktär, där doktorander läser tillsammans och diskuterar litteratur på seminarier.

I syfte att säkerställa att planerings-, mellan- och slutseminarier arrangeras på ett sätt som ger maximal nytta för doktorandernas avhandlingsprojekt påbörjades under hösten 2016 en översyn av seminarieverksamheten. Ett problem som har uppmärksamrats är att manus som läggs fram till slutseminarier inte är tillräckligt färdiga och tiden mellan slutseminarium och disputation blir lång. Nya riktlinjer har diskuterats och frågan följs upp under 2018.

Under 2017 disputerade tre doktorander och ett antal slutseminarier genomfördes. Utifrån detta beräknar vi att två till fyra disputationer ska äga rum under 2018. Dessa är öppna för allmänheten och avhandlingarna kan oftast hämtas digitalt via universitetets bibliotek.

FORSKNING

Forskningen vid Socialhögskolan berör socialt arbete med såväl bredd som djup. Den täcker många empiriska fält och visar hög kompetens inom teori- och metodutveckling. För att stödja och välkomna utvecklingen av nya idéer och forskningsområden så finns det nätverk och seminarier inom och utom institutionen. I dessa är det angeläget att alla forskare får möjlighet att diskutera sin forskning och att den sprids. Forskningen vid Socialhögskolan är förankrad i både nationella och internationella sammanhang. Kontinuerligt utbyte med forskare från andra institutioner utvecklas till exempel genom att vi löpande har plats för gästforskare, framförallt forskare från forskningsmiljöer för socialt arbete i andra länder. Internationella publiceringar sker för att vi strävar efter att förankra institutionens forskning i det internationella vetenskapssamhället, men vi värnar också om publicering på svenska och i publikationer som är tillgängliga för en bredare publik inom landet. Sedan början av 2016 är redaktionen för Socialvetenskaplig tidskrift åter hos oss där den en gång startades för drygt 20 år sedan. Även Socionomens forskningssupplement har förankring till vår verksamhet genom att dess redaktör är verksam hos oss. Information om aktuella publikationer och seminarier presenteras löpande på institutionens publika hemsida och sprids till externa samarbetspartners.

Regeringen har inför perioden 2017-2020 signalerat att medel kommer dirigeras till områden som är av stort intresse för oss som forskningsinstitution. Våra ansträngningar under 2017 och framåt för att kunna ta del i denna satsning

hoppas vi ska kunna gagna det sociala verksamhetsfältet på sikt i resultat, men också i direkt samverkan.

INTERNATIONALISERING

Socialhögskolan har under många år haft studenter och lärare som gjort praktik eller gått en utbildning utomlands. Institutionen har en policy som låter internationaliseringsarbetet genomsyra undervisning och forskning. Arbetet bakom policyn tas fram av vår internationaliseringsgrupp tillsammans med våra internationella koordinatörer. Det finns en ambition att internationaliseringsarbetet ska riktas mot långsiktiga samarbeten inom både undervisning, forskning och administration. Samtidigt har vi också som ambition att vara följsamma och flexibla för nya samarbeten när tillfällen ges på nya områden och med nya partners.

Socialhögskolan är engagerad i flera långsiktiga internationaliseringsarbeten. Till dessa hör bland annat ett Erasmus plus projekt med ledning av Universidad de Murcia, ett samarbete med universitetet RMIT i Melbourne, ett samarbete med Sydafrika samt ett Erasmus-nätverk med ASH, Hogeschool Utrecht, Via University Århus och Linnéuniversitet. Inom ramen för det senare drivs projektet *Added values* av erfarenheter utomlands. Vi har under 2017 haft en rad internationella seminarier och föreläsningar. Ett exempel var en föreläsning om mänskliga rättigheter av nobelpristagerskan Shirin Ebadis. Det hölls även ett seminarium om vad forskning i socialt arbete är, tillsammans med våra partners från Hochschule Bremen, City University of Applied Sciences samt Karel de Grote University College och University of Antwerp. Ett viktigt fortlöpande internationaliseringsarbete sker genom nätverket PowerUs i syfte att utveckla brukarinflytande inom socionomutbildningar. Detta arbete har fått stort genomslag på flera internationella konferenser och kommer även få ett stort utrymme vid världskonferensen i Dublin

Under perioden 2017–2020 är Socialhögskolan ordförande för Nordic Association of Schools of Social Work (NASSW). Internationalisering och samarbete mellan de nordiska länderna är huvudfrågor för NASSW och detta arbete uppmuntras genom möjligheten till samarbetsprojekt. Ordförandeskapet innebär dessutom att vi får en anknytning till International Association of Schools of Social Work (IASSW) eftersom ordföranden även företräder Norden i IASSW:s styrelse.

Socialhögskolan tar varje år emot gästforskare för längre eller kortare perioder. Under hösten 2016 fram till februari 2017 hade vi en gästforskare från University of Warsaw. Och strax innan jul 2016 anlände två doktorander från Tata Institute of Social Science (TISS) i Mumbai för sin vistelse hos oss under våren 2017. Vårt samarbete med TISS är en viktig del i institutionens satsning på samhällsarbete och social mobilisering som initierades 2015. Detta samarbete förväntas påverka flera delar av socionomutbildningen och flera fristående kurser på olika nivåer. Under hösten fick vi besök av ytterligare två gäster från Danmark och Finland.

Många av våra forskare har genom åren gästtat universitet runtom i världen under kortare eller längre perioder och många studenter gör varje termin sin verksamhetsförlagda utbildning utomlands. CIM (Certificate of International Merits) har sjösatts under 2017. Arbetet med CIM fortsätter att utvecklas under 2018. Syftet med CIM är att synliggöra studenternas internationella meriter både utomlands och på hemmaplan.

SAMVERKAN MED DET OMGIVANDE SAMHÄLLET

Vi har stort utbyte med representanter för olika brukarorganisationer och kontinuerlig kontakt med yrkesfältet via verksamhetsförlagd utbildning och genom gästlärare, studiebesök, forskningsprojekt med mera. Vi har också löpande samarbetsmöten med dels brukarorganisationer dels professionella och företrädare för bland annat kommunerna Helsingborg, Lund, Malmö, kuratorsgruppen inom Region Skåne, de fackliga organisationerna samt Region Skånes arbets- och miljömedicinska enhet. Under 2017 intensifierades samarbetet med både Helsingborg och Lund genom en rad pilotprojekt som syftar till att etablera kontakter och samarbeten såväl inom ramen för socionomutbildningen som mellan yrkesverksamma och institutionens lärare/forskare.

REFERENSER

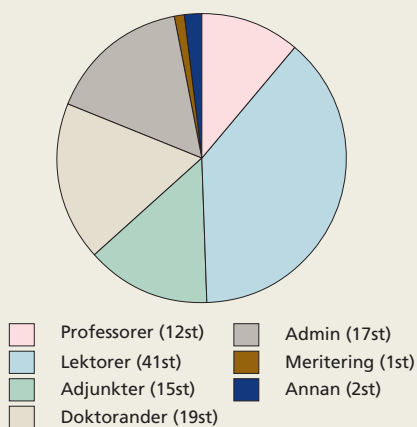
Tops, Dolf (2015). "En blombukett av chefen, inget mer". En uppföljning av studenter som tagit en magister- eller masterexamen vid Socialhögskolan, Lunds universitet under perioden HT07-HT13". Lunds universitet: Socialhögskolan, Working paper-serien nr 1.

Socialhögskolan i siffror

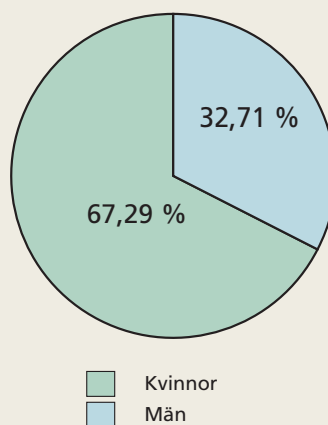
ANSTÄLLDA VID SOCIALHÖGSKOLAN

(Källa: www.uhr.se och Kuben)

107 anställda januari 2018

Kön på anställda januari 2018

Teknisk och administrativ personal jan 2006 – jan 2018

Årtal	2006-1	2008-1	2010-1	2012-1	2014-1	2016-1	2018-1
Kvinnor (antal)	11	11	11	17	13	16	12
Män (antal)	4	3	4	4	4	3	5
Totalt	15	14	15	21	17	19	17
Kvinnor (heltidsekviv.)	8,5	7,8	9,0	14,2	11,4	11,3	10,6
Män (heltidsekviv.)	3,2	2,2	2,7	2,3	3,2	3,0	4,0
Totalt	11,7	10,0	11,8	16,4	14,6	14,3	14,6

Professorer jan 2006 – jan 2018

Årtal	2006-1	2008-1	2010-1	2012-1	2014-1	2016-1	2018-1
Kvinnor (antal)	2	2	1	4	5	7	6
Män (antal)	5	3	2	7	7	7	6
Totalt	7	5	3	11	12	14	12
Kvinnor (heltidsektiv.)	2,0	1,2	1,0	2,6	3,4	5,5	4,1
Män (heltidsektiv.)	4,8	3,0	2,0	2,2	3,8	3,7	3,3
Totalt	6,8	4,2	3,0	4,8	7,2	9,2	7,7

Lektorer jan 2006 – jan 2018

Årtal	2006-1	2008-1	2010-1	2012-1	2014-1	2016-1	2018-1
Kvinnor (antal)	10	10	18	17	25	30	27
Män (antal)	9	14	19	17	16	16	14
Totalt	19	24	37	34	41	46	41
Kvinnor (heltidsektiv.)	7,4	7,9	13,8	13,9	21,2	25,2	22,9
Män (heltidsektiv.)	9,0	11,8	15,6	14,2	14,5	15,0	12,4
Totalt	16,4	19,7	29,4	28,2	35,8	40,2	35,3

Adjunkter jan 2006 – jan 2018

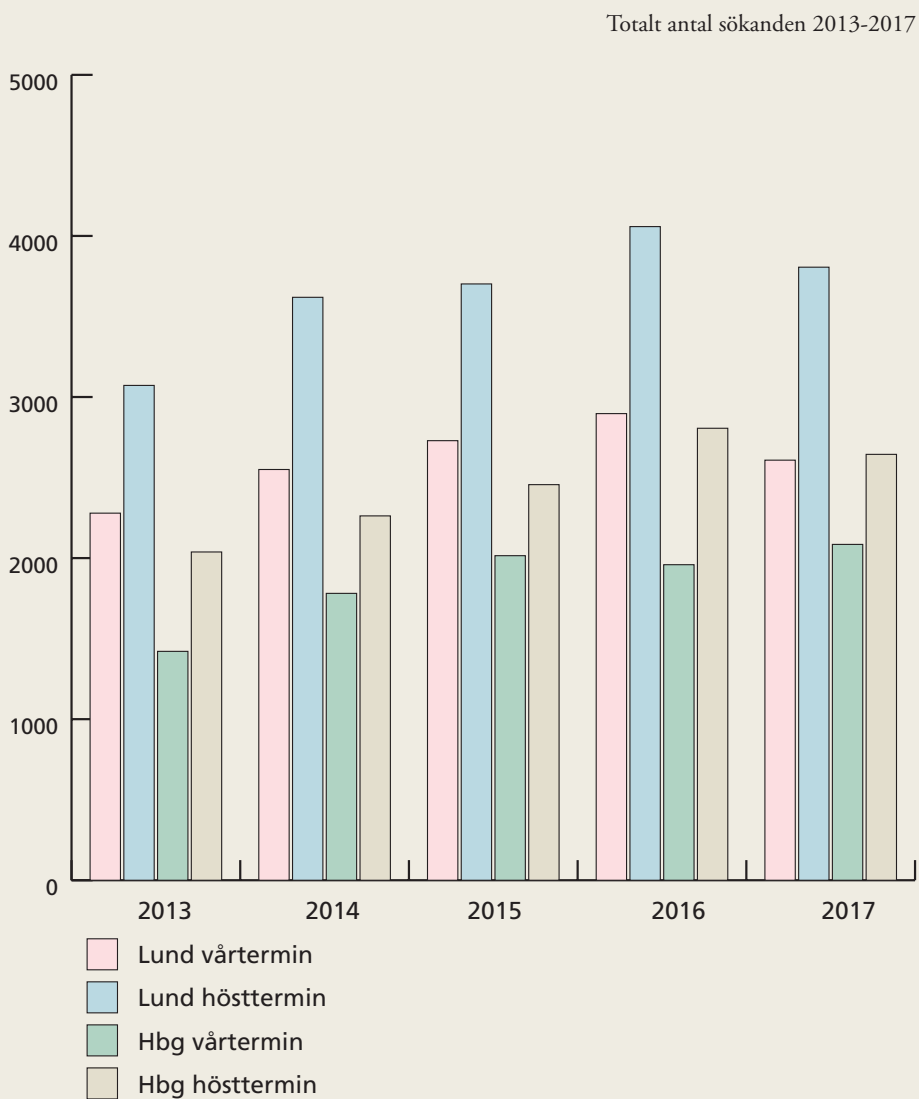
Årtal	2006-1	2008-1	2010-1	2012-1	2014-1	2016-1	2018-1
Kvinnor (antal)	29	16	14	16	16	12	12
Män (antal)	12	9	5	7	10	5	3
Totalt	41	25	19	23	26	17	15
Kvinnor (heltidsektiv.)	16,3	11,5	10,2	11,4	10,8	8,5	8,2
Män (heltidsektiv.)	8,5	6,6	4,2	4,9	5,9	3,7	2,4
Totalt	24,8	18,1	14,5	16,3	16,7	12,2	10,6

Doktorander jan 2006 – jan 2018

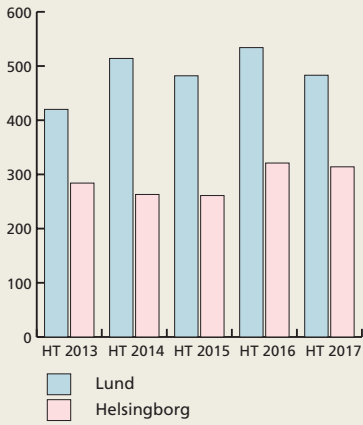
Årtal	2006-1	2008-1	2010-1	2012-1	2014-1	2016-1	2018-1
Kvinnor (antal)	9	12	9	12	17	16	14
Män (antal)	6	3	2	2	5	4	5
Totalt	15	15	11	14	22	20	19
Kvinnor (heltidsektiv.)	4,5	9,6	7,4	10,3	13,1	13,8	11,9
Män (heltidsektiv.)	4,8	2,8	2,0	2,0	5,0	3,7	5,0
Totalt	9,3	12,3	9,4	12,3	18,1	17,4	16,9

SOCIONOMPROGRAMMET

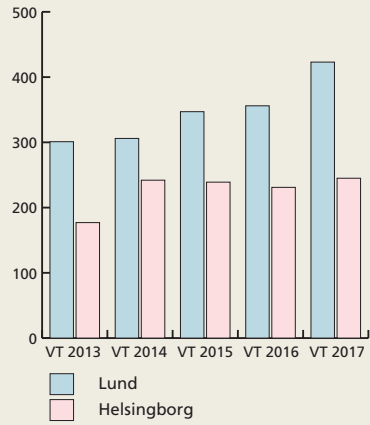
(Källa: www.uhr.se och Kuben)

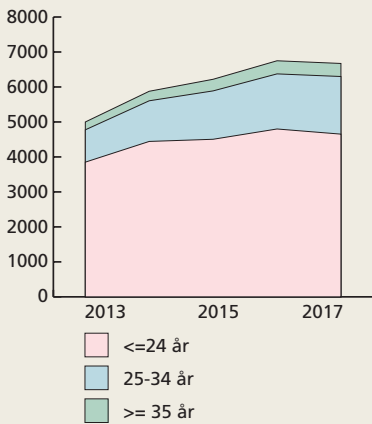
Prio 1 sökanden, ht 2013-2017

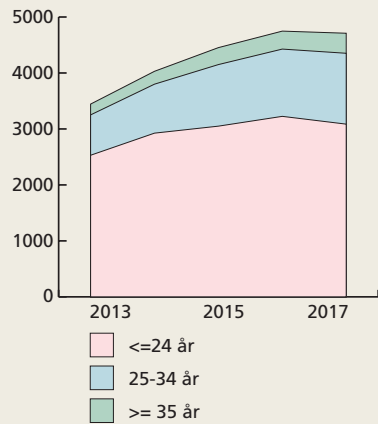
Prio 1 sökanden, vt 2013-2017

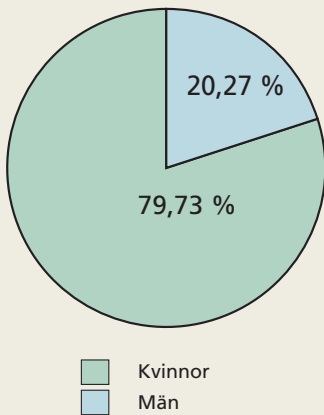
Ålder på sökanden, Lund 2013-2017

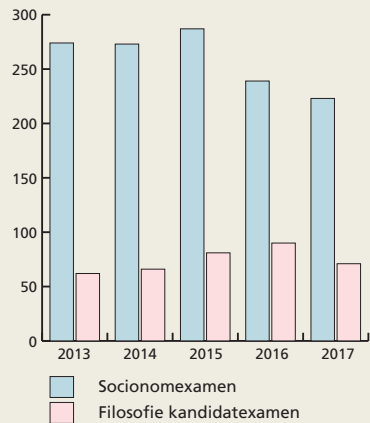
Ålder på sökanden, Hbg 2013-2017

Kön på sökanden 2013-2017

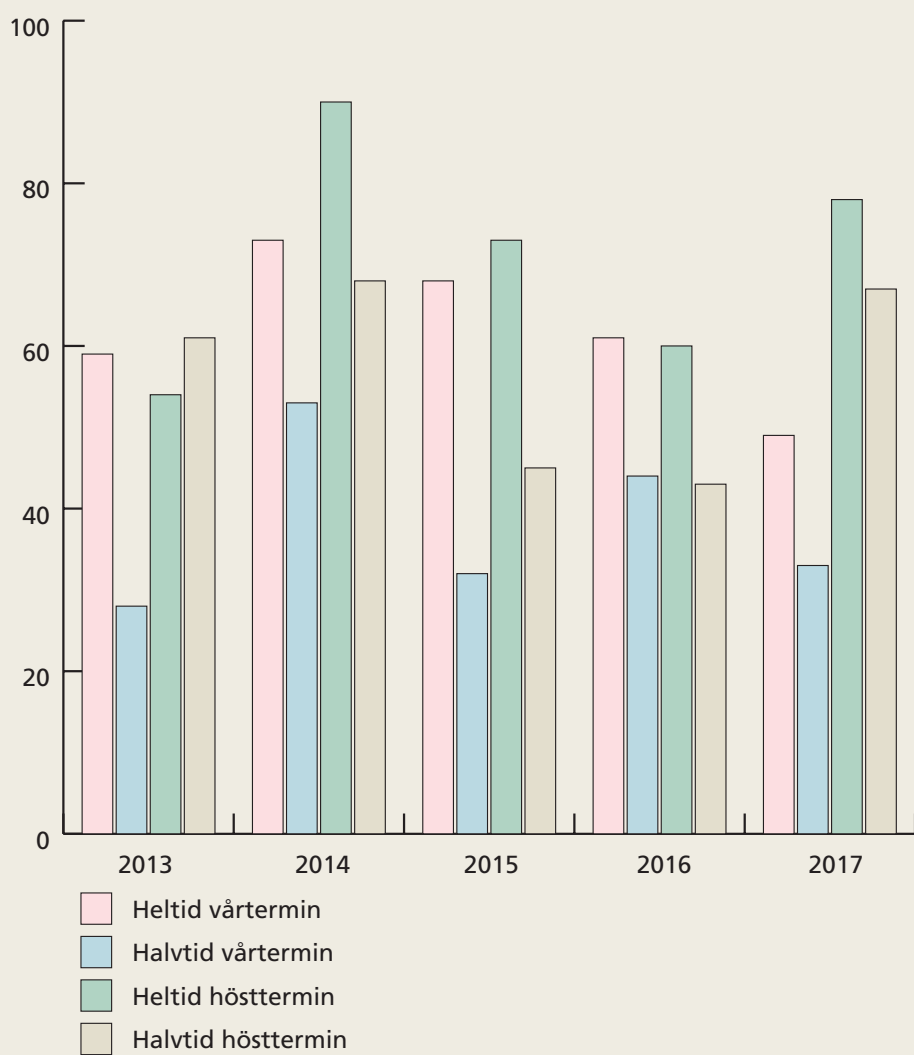
Examina 2013-2017

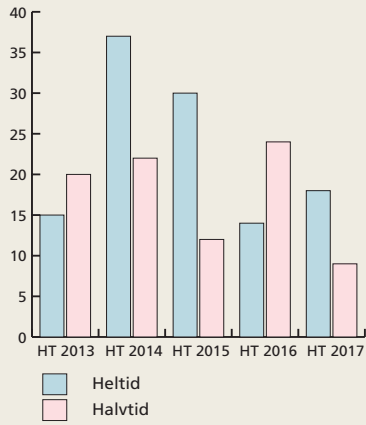
MASTERPROGRAMMET

(Källa: www.uhr.se och Kuben)

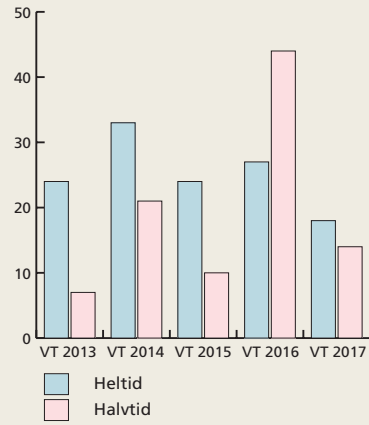
Totalt antal sökanden 2013-2017

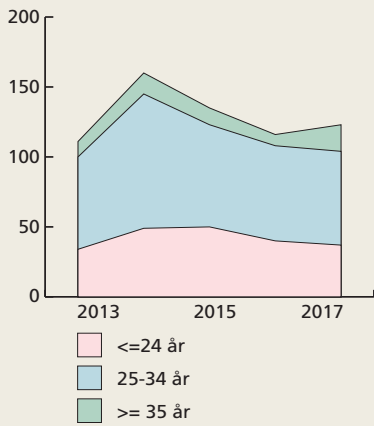
Prio 1 sökanden, ht 2013-2017

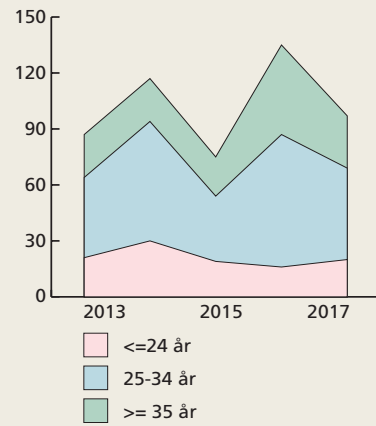
Prio 1 sökanden, vt 2013-2017

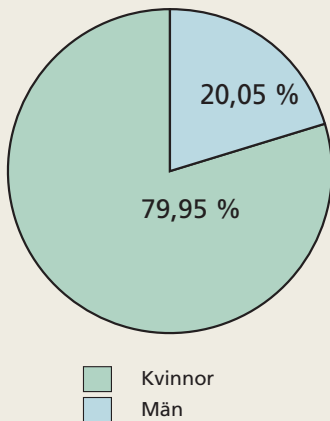
Ålder på sökanden, heltid 2013-2017

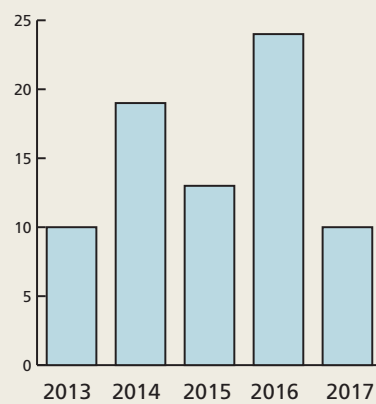
Ålder på sökanden, halvtid 2013-2017

Kön på sökanden 2013-2017

Examina 2013-2017

Denna årsbok presenterar Socialhögskolans verksamhet för 2017 och in mot 2018. Medverkar gör Stina Balldin, Maria Bangura Arvidsson, Staffan Blomberg, Karl Eriksson, Mats Hilde, Arne Kristiansen, Karin Kullberg, Karin Lenz, Elizabeth Martinell Barfoed, Kate McLaren, Anneli Nielsen, Jesper Persson och Anna-Lena Strid.

Redaktörer för publikationen är Lars Harrysson och Eric Olsson.

Patrik Hekkala har gjort layout.

www.soch.lu.se

SOCIALHÖGSKOLAN
LUNDS UNIVERSITET

Bredgatan 13
Box 23
221 00 Lund
Tel 046-222 00 00

